

Jamoatchilik kengashi raisi:
Abdulla O'RIPOV

Jamoatchilik kengashi:
Feruz MUHAMMADJONOVA
Saidvafo BOBOYEV
Abulqosim MAMARASULOV
Ahmad OTABOYEV
Minhojiddin MIRZO
Shuhrat SIROJIDDINOV
Shunqor XUDOYBERDIYEV
Ahmad USMONOV

Bosh muharrir:
Sobir O'nar

Bosh muharrir o'rinbosari:
Luqmon BO'RIXON

Mas'ul kotib:
Akbarali MAMASOLIYEV

Tahrir hay'ati:
Bobur ALIMOV
Iqbol MIRZO
Abduqayum YO'LDOSHEV
Abdusaid KO'CHIMOV
Sirojiddin SAYYID
Rustam MUSURMON
O'rozboy ABDURAHMONOV

Sahifalovchi: Saodat RUSTAMOVA
Rassom: Dadaxon BAHODIROV

Ushbu son "Yoshlik" jurnali tahririyatining kompyuter markazida sahifalandi.

Manzirimiz:

Toshkent. sh.
O'zbekiston shohko'chasi, 16-«a» uy.
E-mail: yoshlik-xatlar@rambler.ru
Tel/faks: +99837 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

© "Yoshlik" № 6 (235) 2010 y.

**O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi, «Kamolot»
yoshlar ijtimoiy harakati muassisligidagi
yoshlarning adabiy-ijtimoiy jurnali.**

1982 yildan chiqa boshlagan.

MUNDARIJA

ADIB XONADONIDA

Abdusaid KO'CHIMOV. «Dunyoni yaxshilar ushlab turadi» 2
Sobir O'NAR. Odamning kuchlisi. Esse 7

NASR

Bahodir ABDURAZZOQ. U. Qissa 17
O'zbektosh QILICHBEK. Yaxshilikning bahosi. Hikoya 39
Sevara BAXTIYOR qizi. Telefonni deb... Hikoya 42

NAZM

FAXRIYOR. Tun sohib yuborar odamni 14
Asror MO'MIN. She'r bo'lib tizilar dildagi borim 36
Zurafo NARZULLAYEVA. Yoding bilan olurman nafas 41

TADQIQOT

Zuhra MAMADALIYEVA. Qaqnus timsoli talqinlari 37

NEVARAKULCHA

Farida TOSHPO'LATOVA. Vaqt, bu — gul tugunchasi 43

MUTOLAA

G'ayrat MAJID. Uyg'oq qalbni sog'in-ey 44

JAHON SHE'RIYATI

Chin elidan sohir sadolar 46

YELPUG'ICH

Ibrohim CHORIYEV. Ko'zboylag'ich 48

*Muqovaning 1-betida Sharqshunoslik institutining
IV bosqich talabasi, tarjimon Gulnoza AZIMOVA*

Bosishga 22. 06. 2010 yilda ruxsat berildi.
Qog'oz formati 60x84 1/8. Nashriyot hisob tobog'i 6,0.
Indeks 822 ISSN 0207-9137. Jurnal 2007 yil 4 mayda Matbuot va Axborot agentligi tomonidan 0253 raqami bilan ro'yxatga olingan. Jurnaldan ko'chirib bosilganda «Yoshlik» dan olindi» deb izohlanishi shart. «O'zbekiston» NMIU bosmaxonasida chop etildi. Buyurtma № 10-767 **Manzil:** Toshkent shahri, Navoiy ko'chasi, 30-uy. Adadi 6162 dona.

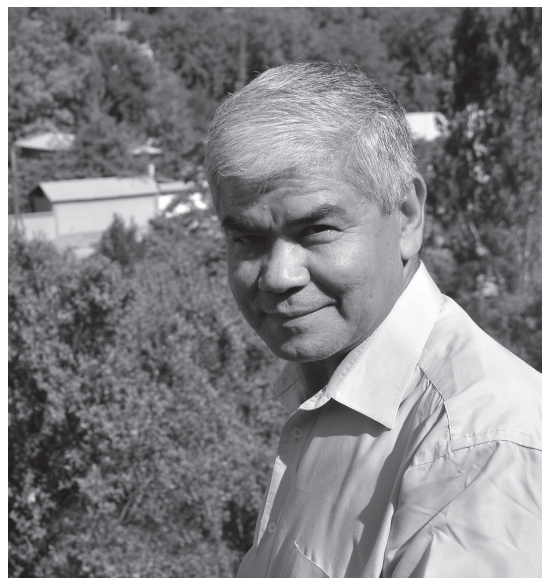
Абдусаид КҮЧИМОВ:

«Дунёни яхшилар ушлаб туради»

1

Эсласам, кулгим келаверади: болалик-да, болалик. Тирмизак-тирранча бола бўлмасанг, келиб-келиб ўз отангни “фельетон” қиласанми? Тагин қаерда денг? Ўз уйида, кош-кўзининг шундоқ остида – “Оиламиз овози” газетида-я!

Шўринг қурғур бу газетнинг дунёга келишиям, кетишиям икки кунлик бўлган. Биргина сони чиқибоқ боқийликка жўнаган бундай “бебахт” газет, оммавий

ахборот воситалари деб аталгувчи оламда (агар ўша газетни ҳам шу оламга алоқадор демоқ мумкин бўлса) ягона бўлса, ажабмас.

Жанобингиз ўша замонда ё бешинчи, ё олтинчида ўқирдим. Мактабимизга “мухбирлик” касали юққан эди. Ҳар синфда икки-учтадан, бешта-олтитагача “мухбир” жавлон урарди. Улар катта-кичик хабару мақолалари билан туман, вилоят, ҳатто, республика газетларини ҳам бетўхтов “бомбардимон” қилгани-қилган эдилар. Шу яқин “қоронғи дарахтда”да тангадай янгилик содир бўлса, тамом – эртасигаёқ бирваракайига икки-уч газетда элга салом бериб турарди. Мухбир сероб – ҳамма биринчи бўлиш ишқида куйиб-пишар эди-да. Ора-сира бизнинг хабарлар ҳам кўриниб қоларди у ер-бу ерда.

Ёзув-чизув иштиёқи ҳамманикидан ҳам каминада кучлироқ бўлган шекилли, кунларнинг бирида уйимизда газета чиқармоққа (бу фикр қаердан келганига ҳали-ҳали ақлим етмайди) киришибман. Дарвозадан ҳовлимизга кирган жойда мол-ҳолга ем, хас-хашак сақланадиган сомонхона бўлгувчи эди. Деворлари сувоқсиз, шифтини ўргимчак

инлари қоплаган бу жой ёзда бўш тургани учун бўлса керак, Искандар, Қуддус, Абдуназар, Раҳимберди деган жўралар билан ҳашар қилиб, уйни тозаладик, сомонли лой билан девору ерини кучимиз етганича сувдик. Газетларни бир-бирига қатор улаб, шифтга елимладик. “Ёзги каникул”да ҳордиқ чиқараётган сандални ўртага жойлаштирдик. Хуллас, сомонхонага “дарсхона” тусини берган бўлдик.

“Дарсхона” яратиш жараёнида оиламизда болаларнинг дарс қилишлари билан боғлиқ бир қатор камчиликлар мавжудлиги аниқ-тиниқ кўриниб қолди. Ўзингиз танангизда бир бир ўйлаб кўринг, битта рўзгордан тўрт киши: акам, камина, укам ва синглим мактабга қатнаймиз. Демак, бир оилада тўртта ўқувчи бор. Лекин уйда стол у ёқда турсин, бир дона маймоқ стул ҳам йўқ. Ерда узала тушиб ётиб китоб ўқиймиз. Бироқ ўн уч болорли катта уйимизнинг учта тахмони кўрпа-ёстиққа, иккита тоқчаси чойнак-пиёлага тўла. Неча йиллардан буён тутилмаган чинни идишлари бўғжомга қамалган кўрпа-кўрпачалар ўрнига стол-стул олиш мумкин-ку, ахир! Модомики, ҳукумат, болалар – бизнинг келажакимиз, деётган экан, оиламиз бошлиғи бўлган отамиз нима учун бундай ҳаёт-мамот масаласига панжа орасидан қараб келмоқда?!.. Бир кўнглим, бу муаммоларни (қолаверса, қишлоғимиздаги бошқа оилалардаги аҳвол ҳам бизникидан ғариб бўлса борки, лекин яхши эмас) туман газетигами, “Тонг юлдузи” (бурунги “Ленин учқуни”)гами бошлаб ур, дейди. Лекин отамдан ҳайиққаним туфайли албатта, бу фикрдан қайтган бўлсам керак. Уйда, ҳали номи тилга олинган шўрпешона деворий газетни чиқариб, юқоридаги камчиликлар учун отамни “фелъетон” қилибман. Раҳматлик отам содда, аммо ўта ҳамиятли, қишлоқ обрўйи учун жон-тани билан курашадиган, ёрдамга муҳтожлардан борини аямайдиган, меҳнаткаш, танти ва чўрткесар одам эди. Сон-саноксиз маталу масаллар, эртагу достонларни ёд билар, кўҳна кўшиқлар, айтимларни суюб хиргойи қилар, аммо саводхон эмасди. Сабаби, отонадан жуда эрта айрилган, оғир қийинчиликларга дучор бўлган, ўқиш-ёзишни ўрганиш имкони бўлмаган. Шунинг учун ҳам “Оиламиз овози” ғариб айвонимизнинг ўртасида – икки дераза оралиғида осилганига қарамай, отам икки кунгача эътибор бермабди. Газетни синфдошларим ўқишган эмасми, улар уйдагиларга етказишибди. Қуддуснинг отаси Арслонхон эшон бобо бир тўйда отамни кўриб қолиб, масхараомуз қилибди. Кичик укам Абдусоли ўқиб берганидан кейин эса шўрпешона газет худди Жордано Бруно сингари ёнаётган ўчоқда кулга айланди. Аммо, шуни ғурур билан таъкидлаш жоизки, сал вақт ўтмай, нафақат бизникида, балки қишлоғимиздаги бошқа айрим хонадонларда ҳам стол-стуллар пайдо бўлгани ҳеч эсимдан чиқмайди...

Яна бир тафсилот. Қишлоғимиз билан қўшни Нисбот қишлоғи орасида Янги ариқ канали бор. Туманимиз маркази бўлган Ургут шаҳрига элтувчи катта йўл ҳам ана шу каналдан ўтади. Лекин каналнинг кўприги шу қадар омонатки, юк машиналари ўтаётганда шовшаб ётган тўсинлар қалтираб, беланчакдек чайқалиб, ботмон-ботмон тупроқ ёриқлардан шовуллаб сувга тўкилади, отлик ҳам, пиёда ҳам юрагини ҳовучлаб ўтади. Ўша – олтинчида ўқиётганда “Ургут садоси”

(бурунги “Октябрь алангаси”) газетида “Қилпиллама” сарлавҳали танқидий мақолам чиқди. Колхозимиз раси бор эди, Аброр Тўрақулов деган. Районда донгдор, обрўли раислардан эди. Райкомдан гап эшитган экан, кўчада отамни учратиб қолиб кесатибди, лўлидан одам чиқса ўтовига ўт қўяр, деб. Отамнинг ҳурмати баланд эди Раис бобога. Раис бобога, болалик қипти, танобини тортиб қўяман, депти.Аммо ундай қилмади. Унақаларни ёзишга ҳали ёшлиқ қиласан, ҳозир яхшилаб ўқиш керак, деди, холос. Биласиз, бола деганда дўппидайгина шумлик ҳам бўлади, отам насиҳат қилаётганида, ичида аллақандай ғурур борлигини овозидан сезиб турдим...

Балки тасодифдир, балки режалидир, ишқилиб, орадан бироз вақт ўтиб, канал устида янги, темир-бетон кўприк қурилди...

2

Демоқчи бўлганим шуки, эслаб кўрсам, газетачиликни бешинчи ё олтинчи синфдан бошлаган эканмиз. Насиба экан-да, умримиз журналисту ёзувчилар орасида ўтаёттир. Пешонамга шундай қисмат битилганига бир эмас, ўн эмас, минг марталаб шукурлар қиламан. Одамларни, элни, юртни танидим; битта-яримта таниган бўлса, буям шу касб, шу қалам туфайлидир.

Ўтган йилларда турфа феълү турфа хислатли одамлар билан учрашдим. Эҳ-ҳе, улар орасида кимлар йўқ дейсиз! Сахийи ҳам, бахили ҳам; давринг кепти, сур бегим, давронинг кепти, ур бегим, дегичлар ҳам; шаҳар – шарманданики, ютоғич туяни юнги билан ютади, дегичлар ҳам; эшак – сийпалаганни, ёмон – сийлагани билмас, дегичлар ҳам...

Хуллас, дўст-биродар, таниш-билиш – уларнинг ҳар бири мисоли битта китоб. Лекин, улар орасида устозларнинг ўрни тенгсиз. Устоз дегани мактабдаги ўқитувчи билан ўқувчи сингари бири ўргатади, бири ўрганади, дегани эмас экан. Устоз дегани гоҳо бир оғиз панд-насиҳат қилмаса ҳам ўзининг юриш-туриши, атрофда-

гиларга муносабати, хаёт тарзи, иш услуби, муомала маданияти каби хислатлари билан беулчов сабоқлар бериб, саховат йўлига чорлаб турар экан ҳамиша. Шунинг учун ҳам гўзал чечакка болари кўнганидек, устозлар хузурига ошиқар экансан. Ёши етмишдан ошган эса-да, хануз болалардек содда ва самимий Пирмат Шермухамедов, аллома ва танти Одил Ёқубов, вазмин ва бағри кенг Эркин Самандар, бетакрор адиб Ўткир Ҳошимов, каттаю кичикка бирдек суюмли ижодкор Худойберди Тўхтабоев каби улуғлар билан бирга бир ташкилот, битта жамоада ишлаш бахтига муяссар бўлдим.

Шукрим, дунёда, жамиятда яхши одамлар кўп. Мен нима учун дунёга келдим, дунёга келиб нима қилдим, бирон кишига нафим тегдими, яшайдан мақсадим нима ўзи, майда-чуйдаларга кўмилиб умр ўтказишми ёки бир туп бўлса ҳамки кўчат экиб кўкартиришми, қабилдаги ҳақли саволларни ўзингга берганинг сари ҳалигидақа қитмир кимсаларнинг башаралари хира, қилиқлари нимжон, кўримсиз ва мезон сингари ожиз бўлиб қолади.

Хусусан, ижодга дахли бор одам... майда-чуйдалардан баландда турмоғи шарт, деб ҳисоблайман. Акс ҳолда, у ёзувчи эмас, наргайи кир иғвофурушга айланиб, ёзолмайдиган бўлиб қолиши мумкин. Демакки, у, инсон деб аталмиш мураккаб жонзотнинг кўнгил қатламларида тахланиб ётган исмсиз туйғуларни кўриш, тушуниш, ўрганиш ва энг кераги бадий таҳлил қилишдек бебаҳо бахтдан мосуво бўлади.

Ижодкор-ижодкор деймиз, аслида ижодкор ҳам бошқа инсонлар сингари Яратганнинг бир яратиги. Унда ҳайратомуз шох-бутоқ ҳам, айримлар камтарона тавозе ила бот-бот писанда қилишни суядиган илоҳийлик ҳам йўқ – лиқ тўла автобусда кетаётган йўловчиларнинг бири. Уям адашади, хато қилади, кимгадир зуғум ўтказади ёки кимнингдир зуғумига учрайди.

Мавриди келдим-йўқми, билмайман, аммо шу ўринда Умар Хайём ҳазратларининг манови рубоийсига, рубоийдаги ҳақиқатга бир қаранг:

*Бир қўлда Қуръону, биттасида жом,
Баъзида ҳалолмиз, баъзида ҳаром.
Феруза гумбазли осмон таъида
На чин мусулмонмиз, на кофир тамом.*

Мановиниси эса рус халқининг буюк адиби Лев Толстойга тегишли: "Мен урушда одам ўлдирганман, ўлдирмоқ ниятида дуэлга чақирганман, тасарруфимдаги мужикларни қартага бой берганман, уларнинг меҳнати эвазига яшаганман, уларни қатл этганман, фахш ишлар билан шугўлланганман, алдаганман. Ёлғончилик, ўғирлик, ҳар хил рангдаги зинокорлик, ичкиликбозлик, зўравонлик, қотиллик... Мен қилмаган жинойят қолган эмас".

Дунё таниган ва тан олган улуғ алломаларнинг бу тарздаги иқдорномалари баъзиларга эриш туюлиши, Умар Хайёмни "пиёниста чол" деб, Лев Толстойни эса, Озод Шарафиддинов домла айтганидек: "Вой соқолини кўксингга тўкилгур-ей!" – деб айблаши мумкин. Лекин бу даҳолар шундай ғала-ғовур, ўйдим-чуқур йўллардан ўтган. Битта тирик жон сифатида хатолар, адашувлар тўфонда азобланган, тобланган. Энг муҳими, юксак хулосалар чиқарган. Жаҳон адабиёти дурдоналарига айланган беназир асарлар яратган.

Гапнинг абдави шуки, Яратган бировга кетмон, бировга ўроқ, бировга болта, ёзувчига эса қалам берган. Ёзувчи ёзади, ёзгани, ёза олгани учун, у – ёзувчи. Бунда тариқчям фавқуллодлик ёки илоҳиёт йўқ. Иш — ҳамма жабҳада иш, ишлаган – тишлайди, чин ишлаган каттароқ ютуққа эришади, тилга тушади, эътибор қозонади. Адиб ҳам шу-да. Ҳамма гап қандай ёзишда. Ёзганини кимдир ўқиса, ўқиганда ҳаяжонланса, хаёлга ботса, мулоҳаза, мушоҳада қилса. Ана унда азоблансанг арзийди!

"Олимпикни ният қилган ҳар бир одам энг аввал ўз руҳини ҳақиқатни кўришга халал берувчи турли иллатлардан тозалашини зарур. Негаки, кўндоқда теккан ёмон одатлар – тарафкашлик, рақобат, тубан эҳтиросларга қул бўлиш, ҳокимият талашини ва шу сингари жуда кўп иллатлар олимларни ҳақиқатдан кўз юмишга олиб келади". Қомусий аллома Абу Райҳон Берунийнинг мазкур сўзлари тўлалигича адабиёт аҳлига ҳам тааллуқлидир.

*Ким учса саъй-жаҳд қилмай шуҳратга,
Карам либосига кўзи бўлса оч,
Ғафлат соясида шод бўлур аммо,
Шараф кийимсиз қолур ялонғоч.*

Бу ҳикмат ҳам Беруний бобомизники. Дарвоқе, изоҳга ҳожат борми?..

эмас. Ҳаётимнинг сал кам ўттиз йили катта-кичик мансабу вазифаларда ўтаётир. Худога шукр, шу даврда маънавий баркамол, самимий инсонларни кўп кўрдим. Дунёни яхши одамлар ушлаб туради, деган кўҳна ибора замиридаги оддий ҳақиқатга қайта-қайта гувоҳ бўлдим. Ҳа, азизлар, доно боболаримиз: яхши одам, яхши дўст – бебаҳо давлат; яхшилик – нур, яхшига гул – соя, яхшилик – яроқ, яхши қанд едирар, яхши – тўрға элтар, яхшилик икки жаҳонни орттирар каби ҳикматларни бекордан-бекорга ҳадеб такрорламас, фарзандлар онги-шуурига сингдирмас эканлар.

Англаганларимдан яна бири шу бўлдики, бу ёруғ жаҳонга келганидан кейин бир ўзинг мўридек сўппайиб яшолмайсан: кимгадир йўлдош, кимгадир сирдош бўласан. Раҳматлик отам: “Йўлдошинг олақарға бўлса, емишинг гўнг бўлади”, “Дўстда душманнинг қулоғи бор” деган калималарни кўп такрорлар эди. Бу – йўлдошни ҳам, сирдошни ҳам эҳтиёт бўлиб танлаганга бахт қуёшдек кулиб боқади, дегани экан. Ёмон йўлдош равон йўлда ҳам ғов бўлишига бот-бот дуч келдим. Аммо дўстига қалқон бўлган, ойна бўлган, қўлдош-елкадош; дўстга лола, душманга жала бўлган ва бўлаётган покдомон зотларга ҳавас билан қарайман, улардан ўрганишга, уларга сафдош бўлишга, уларга хизмат қилишга интиламман.

4

Бугун ижодкорда мириқиб ижод қилиш учун мукаммал имкониятлар муҳайё. Хусусан, ўзимизда – Ўзбекистонда.

Муҳтарам Президентимиз Ислоҳ Каримов мамлакатимиз мустақиллигининг биринчи кунларидан буён маънавият ва маърифатни, адабиёт ва санъатни юксалтариш йўлида тинмай жон куйдириб келаётир. Ўтган йиллар ичида қилинган ва қилинаётган савобли юмушлар беҳисоб. Президентимиз қарори билан “Ижод” фондининг ташкил этилгани ҳамда мазкур фондга миллионлаб маблағ ажратилиши, миллиардлар сарфланиб ёзувчиларнинг Дўрмондаги ижод уйи ва шифо масканининг қайта таъмирланиши, ер юзида инқироз бўрони оч бўридек увиллаб турган бир замонда, айниқса, мисли кўрилмаган саховатли ҳодисадир! Барча тоифа ижод аҳли қатори, ёш ёзувчи-шоирлар ҳам бундай дориламон замонда, дилда борини қоғозга тўкиб солишлари, тўлқинланиб, тўлиб-тошиб ёзишлари ва... Яхши ёзишлари керак. Сояси юпқа, мужмал, ғўжала, ҳою-ҳавасларга осонликча берилиб кетувчи, турмушнинг биринчи зарбаларига дуч келиши билан оқ тоб ташлаб, аро йўлда иккиланиб қолувчи, ўйлаб чиқарилган қахрамонлар бугун ҳеч кимга керак эмас. Гўзал инсоний муносабатлар, оҳори тўкилмаган характерлар ярата олмаган ланж қаламкаш эса умрбод ҳофиз бўлиш орзусида яшовчи лапарчига ўхшаб қолаверади.

Адабиётнинг вазифаси ҳаётнинг кишиларга ибрат бўладиган жиҳатларини ёритиш, дейдилар. Агар, ёзувчининг ўзи самимийлик, тўғрисўзлик, ҳалоллик, кишиларга меҳрибонлик каби фазилатлари билан бошқаларга намуна бўла олса, бунинг таъсири ҳам энг яхши асарнинг таъсиридан кам бўлмайди. Жаҳон шеърятининг султони Алишер Навоий ҳазратларининг ҳаёти ана шу жиҳатлари билан неча асрлар оша инсониятга намуна мактаби бўлиб келаётир. Ибрат олса арзийдиган кишилар ҳозир ҳам орамизда кам

5

Ён дафтарларимда бир-бирдан қизиқ ва ўзимча, характерли деб ҳисоблаган бир дунё қайдлар бор. Секин-секин қоғозга тушяпти...

АДИБ ҲАҚИДА

1951 йил 15 майда Самарқанд вилоятининг Ургут туманида туғилган. 1967 йили тумандаги 37-ўрта мактабни битирган. 1968-1972 йилларда Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институтининг ўзбек тили ва адабиёти факультетида таҳсил олган.

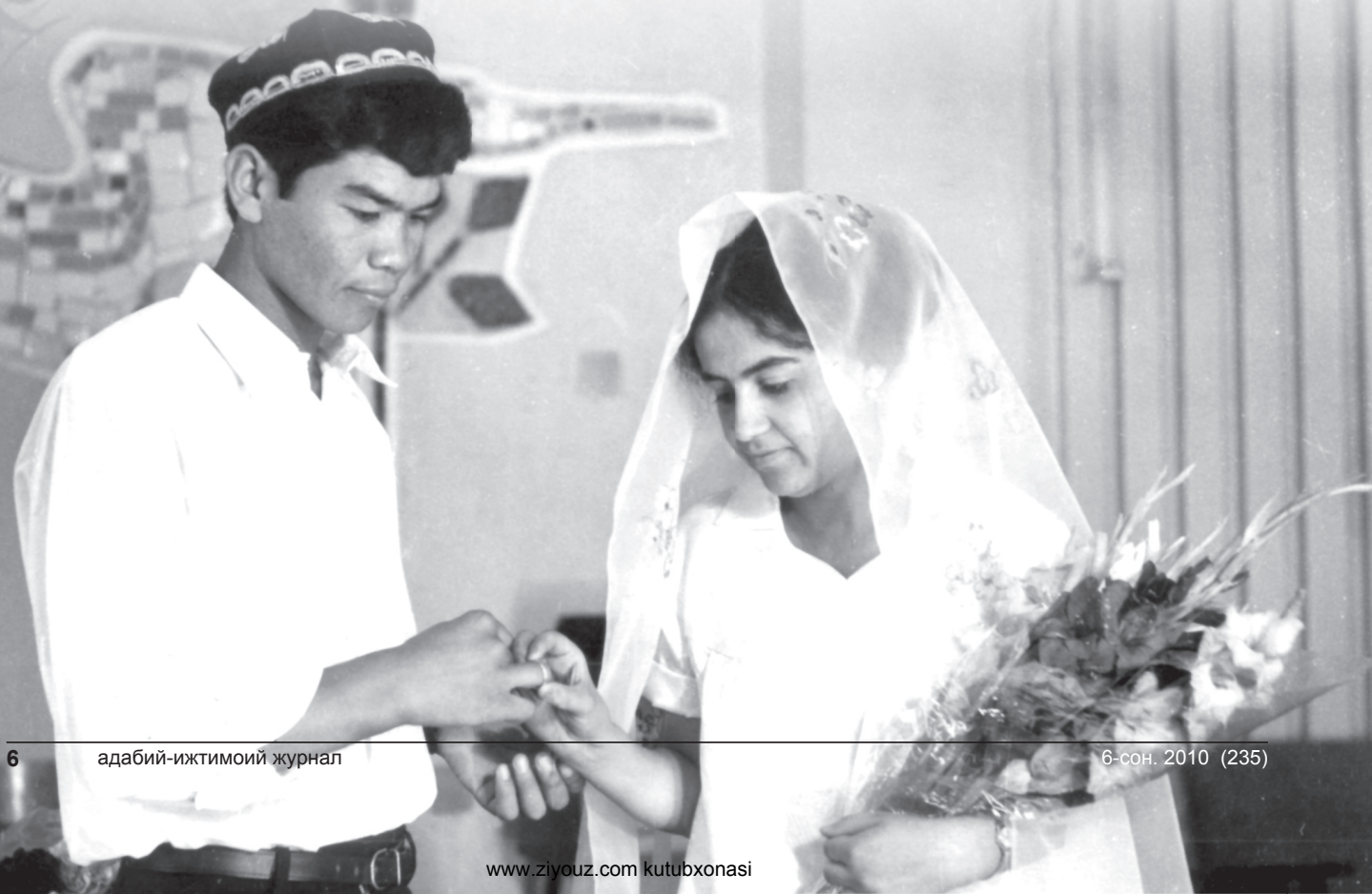
Меҳнат фаолияти 1972 йилда “Ўқитувчи” нашриётида корректорликдан бошланди. Мазкур нашриётда олти ой ишлаганидан кейин, болаларнинг республика газетаси – “Ленин учқуни”га адабий ходим бўлиб ишга ўтди ва 1984 йилгача ана шу газетада бўлим мудури, масъул котиб вазифаларида меҳнат қилди. 1984 – 87 йилларда “Шарқ юлдузи” журналида масъул котиб, 1987-91 йиллари “Ленин учқуни” газетасида бош муҳаррир, 1991-92 йилларда Ўзбекистон ёзувчилар уюшмасида уюшма раисининг ўринбосари, 1992 йилда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасида Маданият, ахборот ва туризм бўлими мудури, 1992-1996 йилларда Ўзбекистон телерадиокомпанияси раисининг ўринбосари, 1996-1997 йилларда Ўзбекистон Республикаси Президенти Девонида Ахборот маркази раҳбари, 1997-2005 йилларда Ўзбекистон телерадиокомпанияси раиси, 2005-2006 йилларда Ўзбекистон телерадиокомпанияси раисининг ўринбосари, “Тошкент” телерадио канали бош директори вазифаларида хизмат қилди. 2006 йилнинг июль ойидан буён “Хабар” газетасида бош муҳаррирлик қилаётир.

Ўзбекистон журналистлари ва Ёзувчилари уюшмаларининг аъзоси бўлган А. Кўчимовнинг биринчи китоби – “Кашфиётчи болалар” 1978 йили чоп этилган эди. Ўтган йиллар давомида “Менинг Ўзбекистоним” (1979 йил), “Тошбургут” (1981 йил), “Менинг юлдузим” (1984 йил), “Чаноқ” (1985 йил), “Халқа” (1987 йил), “Икки баҳор” (1990 йил), “Умид дарахтлари” (1992 йил), “Қиёфа” (1996 йил), “Ёсуман” (2000 йил), “Баланд тоғлар” (2002 йил), “Кўзларимнинг қароғидасан” (2006 йил), “Муҳаббат боғлари” (2008 йил), “Эл сув ичган дарёлар” (2009 йил) номли публицистик, шеърий ва насрий китоблари чоп этилди. Татар адиби М.Харисовнинг “Қизил сайёрага саёҳат” номли қиссаси А.Кўчимов таржамасида ўзбек китобхоналарига тақдим этилган. Адибнинг “Баланд тоғлар” қиссаси ва “Бойчечак” ҳикояси асосида кўп қисмли бадиий фильмлар яратилган. “Халқа” ва “Ҳаёт ҳукми” номли китоблари Хитой Халқ Республикасида нашр этилган. Бир қанча ҳикоя, қисса ва шерлари рус, украин, молдован, турк ва бошқа жаҳон тилларига таржима қилинган. Унга табиатни асраб-авайлаш мавзусидаги асарлари учун Халқаро ЮНЕСКО мукофоти, “Халқа” китоби учун Ғафур Ғулом номидаги мукофот берилган.

А. Кўчимов “Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган журналист” унвони, “Шуҳрат” медаллари, “Меҳнат шуҳрати” ордени, Ўзбекистон республикаси Президентининг ва Ўзбекистон республикаси Олий Кенгашининг Фахрий ёрлиқлари билан тақдирланган.

1990-1994 йилларда Ўзбекистон Олий Совети депутатлигига, 1994-1999 ва 1999-2004 йилларда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси депутатлигига сайланган.

Уч фарзанди, тўққиз нафар набираси бор.

ОДАМНИНГ КУЧЛИСИ

Эссе

1

1986 йилнинг кузи эди. Университетни тугатганмиз. Ўша кезларда матбуотда бирор асаринг чоп этилса тезда тилга тушар эдинг. Каминанинг “Ёшлик” журналининг 8-сонидан бирйўла икки ҳикояси босилиб босар-тусаримни билмай анчайин ҳаволаниб юрган кунларим. Курсдошим Назар Эшонқулнинг 10-сонда “Уруш одамлари” деган қиссаси чиққан, яна бир қадрдоним Ҳошимжон Мирзааҳмедовнинг “Неваракулча” руқни остида иккитагина болаларбоп шеъри ҳам эълон қилингандики, биз бошқалардан ҳам кўра Тошкентда қолиб ишлашга кўпроқ ҳақдор сезардик ўзимизни. Бориб ўз вилоятларимиздан “бизда иш ўрни йўқ” мазмунида “отказ” хат ҳам опкелиб жуналистика факультетига топширганмиз. Деканат бўлса, кундакунора суриштиради. Аслини олганда бунинг ҳам сабаби бор: бир гуруҳ курсдошлар факультетимиздаги билими саёз домлалар, хусусан декан устидан шикоят қилиб унча-мунчамас, Марказқўмнинг ғоявий котиби ҳузурига-да кириб чиққанмиз. Жангарилигимиз самараси ўлароқ икки карра декан алмашган. Учинчиси – рус киши ҳам азбаройи ўзининг бор-йўқлигини сездирмайгина пусиб-қимтиниб ишларди. Акс ҳолда ҳужумларимиз самарали кетаётганидан чандон илҳом олиб юрган эдикким, “ўзга миллат вакилининг ўзбек журналистикаси ўқув даргоҳига не дахли бор” мазмунида навбатдаги ҳамлага ўтиб қолиш шашти ҳам мавжуд эди. Шикоятимиз рўйхатларида тилга олинган домлаларнинг бизда “тиши” бор эди, албатта. Шу боис биз бош суққан таҳририят ёхуд идораларда аввалдан хабардор қилинган таъриф тавсифларни эшитиб “астафуроллоҳ” дея ёқа ушлаб, сўппайиб чиқар эдик.

Сирасини айтганда ўша шарттакилик, бетгачопарликларимизнинг ҳеч кимга фойдаси бўлмади.

Ўша домлалардан ким бор, ким йўқ, дунё ўткинчи экан, борлари ҳалиям ўша-ўша – факультетни тўлдириб янги талабаларга ўша оҳангда сабоқ бериб ётишибди. Кўз кўзга тушганда бир оз қимтинасан. Ким билсин, баъзи бирлари ўшал даврларни эсламайди. Журналистика факультетлари Республика-миз Олий ўқув даргоҳларида бир неча чандон ошиб ўқитгучи кадрларга тагин ҳам эҳтиёж ошдиким... бу ёғини қўяберасиз энди.

Сиз чўчиманг, гап айланиб Абдусаид акага уланди бари бир.

Ҳа, дарвоқе, биз “поездга осилиб келган” қишлоқликларга эртадир-кечдир, бари бир омад кулиб боқди. Кечаги талабалар узун-қисқа бўлиб “Совет Ўзбекистони”, “Ёш ленинчи”, “Ленин учқуни” газеталари, “Гулистон”, “Ёшлик” сингари журналларнинг эшигидан бўйлаймиз. Бор таҳририятлар ҳам шулар-да. Ҳозиргидай ёмғирдан сўнги кўзиқорин каби газеталар уйилиб кетмаган-да. 60-70 сўмлик маошга қаноат қилиб ишламоқчимиз. Лекин иш қайда?

Кеч тушяпти. Ҳозирги ЎЗА ва журналлар жойлашган бинонинг 11-қаватида муҳаррирнинг сариқ эшикли, сариқ стол-стуллар, буни қарангки, телефон аппарати ҳам сап-сариқ кабинетидан таёқ еб мулзам тортган боладай тумшайиб ўтирибман. Катта ойнадан бирин-кетин ёнаётган шаҳар чироқлари милтиллаб кўринади. Индамайман. Нима ҳам дейман? Ака бўлса, ўзига бир пиёла чой қуйди, графинда қолган сувни гулларга қуйди, сўнг қиссасидан “Родопи” сигаретини чиқариб тутатди. Чека-чека мендан назарини узиб машинкаланган, бир чеккаси бўялган қўлёмани таҳрир қила бошлади. Бу менга “баттар бўл” дегандай туюлди. Лекин икки кўзим муҳаррирнинг таҳрир қилаётган қўлида. У бир ҳикояни деярли қайтадан ёзиб чиқаётган эди. Тавба, бировнинг асарини қандай тузатиб тайёр ҳолга келтиришар

экан? Ўзим не аҳволдаман-у, хаёлим шу ёққа кетади. Аканинг хати ҳам жуда чиройли. Дарвоқе, шу қўллар билан каминанинг ҳикояларини ҳам чунон бўяб-бежаб ташлаган эдики, дабдурустдан қотиб қолганман.

Яна бир хаёл мен бунақа бировнинг асарини бўяб ташлаёлмайман-ку, деб ўйлайман. Ака бўлса, кўриниб турибди, ҳикоянинг ичига кириб, балки шўнғиб кетган, менинг ўтирганимниям деярли унутган эди. Сигаретидан учиб тушган куқунларни “пуф” деб учириб юборди-да, тагин ишлади.

Чамаси осмонда юлдузлар ҳам пайдо бўлди.

Шу пайт эшик шахд очилиб, қорачадан келган, шляпали, узун қора плаш кийган, тикқомат бир киши кирди-да дарҳол кулиб:

– Э, устозлар, сизларда уй, ватан деган нарса йўқми? Ё бугун ишхонада қоладиган кунингизми? Э, қойил-э, – деб юборди.

Муҳаррир кўлғизмани дарҳол четга суриб ўрнидан турди. Янги киши билан кулиб сўзлаша кетди. Чой қўйишга тутинди. Мен уларнинг ҳазил-хузулига, бировларни лақаб билан атаб сирли гаплашишларига ҳайрон бўлиб боқаман.

Киши менга эътибор бермади. Бир фурсатдан кейин муҳаррир менинг мундай ўтирганимга кўзи тушиб, энди эслагандай:

– Бу йигит Қўшрабоддан. Нуротанинг ҳавосини симириб катта бўлган. Ўқиган бўлсангиз саккизинчи сонда “Кунсулувнинг сирли хатлари” деган ҳикояси босилувди.

– Э, ҳа, бўлди-бўлди, – деди у одам эслаб қолиб.

– Исми Собир, – деди муҳаррир, – тортса одам бўлади, қалами бор.

Сўнг менга юзланиб:

– Абдусаид акани танигандирсиз? – деди.

– Ҳа, танидим, – дедим. Ўзим ҳам Абдусаид Кўчимов эмасмикан, дея тусмол қила бошлаган эдим. Яқиндагина у кишининг “Ёшлик”да чиққан “Ўғил” деган ҳикоясини ўқиган эдим. Ҳикояга “Бесабаб оёққа тикан кирмас” деган мақол эпиграф қилиб олинган эди.

Ўзи Ургутдан, айни замонда “Шарқ юлдузи” журналининг масъул котиби экан. Дарҳол мени ўзига яқин олди. Нималар дегани аниқ эсимда йўқ, аммо кўнглинг тўқ бўлсин, бола, биз қараб турмаймиз, ёрдам берамиз, деганга ўхшаш бир ўқтам яқинликни туйдим. Акам яна биттага кўпайгандай эди.

Рости ҳам кейин шундай бўлиб қолди.

Ака гап орасида бу йигитнинг ишини Омон акага кириб ҳал қилдим, лекин пропискасини эплаёлмаяпти, деди.

– Ие, – деди Абдусаид ака, – шундайчикина бўламо? Э уккағар-э, буни қаранг.

Кейин бирдан сергак тортиб, кўзини пирпиратган-симон бир жиддий нарсани эслагандай:

– Қаерга қўймоқчисиз? – деб сўради.

– Бир қўшрабодлик акамиз уйимга қўйиб бераман деб, ўн ой бўлди, алдаб юрибди, уч юз сўм берганман, – дедим бу одамга кимнинг устидан бўлсаям шикоят қилаверса бўладиган каби. Чиндан ҳам янги акага бир халоскордай қараб ўрнимдан туриб қўл қовуштириб турдим.

Абдусаид ака муҳаррирнинг сариқ телефонини олдига суриб олди-да рақам терди. Ким биландир ўша

баланд пардада ҳазил-хузул аралаш гаплаша кетди. ЦУМнинг ёнидаги участкавой мелиса, Бахтиёр ака деган одам Абдусаид аканинг кўшнисини экан. Ҳа йўқ, бе йўқ, участкавойнинг бўйнига менинг пропискамни юклаб қўйди.

Муаммо бу қадар тез ҳал бўлганидан шошиб қолган эдим. Қўшрабодлик оғамиз паспортни берди-ю, пулни бермай яна бир муддат сарсон қилди, югура-югура, ялина-ялина охири олдим. Сўнг Бахтиёр акага чопдим. Борасола неча пулга қилиб берасиз, деб ҳам сўрамасдан уч юз сўмни паспортга қистириб, Абдусаид ака жўнатганини айтиб узатдим.

Майор “кетдик” дея мўъжаз идорасининг ёнида турган яшил “Москвич”га ўтириб ўт олди. Ҳозирги “Миробод” бозори томондан ўтиб бориб тўрт қаватли ғиштин ётоқхоналар атрофида тўхтадик. Майор бир ўрта яшар рус аёлига учради. Паспортни берди. Чамаси пулни олиб қолди. Мен у аёлнинг кўртсатмаси билан комендант номига ариза ёздим. Рус аёл Бахтиёр акадан тўрт-беш сўм умидвор бўлди. Нималарнидир баҳона қилган бўлди, бироқ мелиса ўрискалаб кулиб аёлни кўзинг яхши, қобогинг яхши дея алқади, сенинг устингдан ҳам иш кўзғасам нима қиласан, дея ёлғон пўписа ҳам қилди. Шундан сўнг аёл ожизона рози бўлди-да паспортни олиб қолди. Аниқ эслаёлмайман, чамаси эртаси куни пропискага муҳр урилган паспортимни қўлга олдим. Пропискага қўйилганим ҳақида маълумотнома ҳам беришди.

2

Шуйтиб аканг қарағай “Ёшлик” журнали ходими ҳам бўлдим.

1986 йилнинг 3 ноябри эди. Меҳнат дафтарчамга шу йил, шу сана, сўнгра “учётчик писем” номли иш тури ёзилган. Шу-шу “Ёшлик” журналининг содиқ ходимига айландим.

Ўшанда Абдусаид ака тез орада ҳозирги болалар газетаси, у вақтдаги “Ленин учқуни” газетасига бош муҳаррир бўлди. Устоз-устозлаб бориб тураман. Буни қарангки, у кишиям одамни “устоз” деб уялтиради.

– Газетамизнинг тиражи бир миллиондан ошди, устоз. Машҳур бўламан десангиз бизга ҳикоялар беринг, “Ёшлик” ўз йўлига, – деди бир куни.

Қоралаб қўйган бир-иккита ҳикояларимни олиб бордим. Ака кичикроқ ҳажмдаги бир ҳикоямни босиб юборди. Тагин расмим билан. Кейингиси катта ҳикоя эди, мавзуси ёшларга боғлиқ бўлсаям ёзилиш усули катталарга мос эди. Уч ё тўрт сонда бўлиниб бу ҳикоям ҳам чиқди. Жуда хурсанд бўлдим. Қатор-қатор хатлар ҳам олдим. Болаларнинг қайси мазмун, қайси йўсинда бўлмасин, ҳар қалай муносабат билдириб атай хат ёзиши бари бир ёқимли-да. Кейин яна бир ҳикоямни эълон қилишди. “Алла” деган ҳикоям “Саодат” журналида чиқди. Бу журналнинг ҳам адади чандон катта эдики, одамлар босиб ўқишарди. Маҳмуд Саъдийдек танқидчи “мана шу ҳикоянг бизга маъқул, аслида ҳақиқий асар шундай бўлади: ҳам руҳ, ҳам гап-сўз ўта миллий; колоритга ёпишиб ҳам олмагансан, орқада одам тақдири бор, қўшиқ ҳам бор, бу йўлда кетсанг балодай ёзувчи бўласан”, деганини эслайман.

Абдусаид аканинг одамшавандалиги, бағри кенглигига қаранг: мен ҳадеганда бостириб бо-

риб, фалон ўртоғим ишсиз юрибди, ишга олмасангиз бўлмайди, деб тирғаладиган ҳам бўлдим. Дастлаб хоки-сор шоир дўстим, чуствлик Ҳошимжон Мирзаҳмедовни ишга олинг, деб етаклаб бордим. Олди. Корректурга. Ҳошимжон меҳнат таътилига чиқувди, ўрнига бир ой ишлаб турсин, деб яна бир курсдошим Маматқул Исмоилов (Муҳаммад Исмоил)ни оборувдим, унияма олди. Кейин Навоий вилоят газетасида ишлаб юрган дўстим – курсдошим Вафо Файзуллоҳ. Бунияма олди. Бу орада М.Исмоил ва В.Файзуллоҳ уйланиб олган, бири Ховосга, бири Навоийга “хотинини кўргани” кетиб бир ҳафталаб йўқ бўлиб кетишади. Абдусаид ака бировлар орқали биздан сўратдириб қолади: шунақа бир ходимимиз бўларди, сизгаям таниш, мабодо дарагини билмадингизми?

Буларнинг ичида, албатта, Ҳошимжондан кўра тартиб-интизомлиси йўқ эди.

У ўта камтар, камсуқум, одобли ҳам кўнглимиз бир-бирига боп тушган эдимиз, биринчи курсданок иноқлашиб кетиб, биринчи семестр тугаши билан қийин-қистови билан Чуст тоғларининг қўйнида жойлашган Ғова қишлоғига борганмиз. Тоғларга чиқиб бинафша, чучмома, номини биз билмайдиган сариқ, сиёҳранг гуллар терганмиз, зилол ариқ сувларида нон бўктириб еганмиз. Ҳай-ҳай у кунлар! Садағанг кетай у кунлар!

3

Ҳошимжоннинг катта акаси Муҳиддинжон ака колхозда шофёр, ундан кичиги – Баҳромжон ака қишлоқ сартароши экан. Колхоз томорқага кичикроқ ер ажратаркану акалари шу ерга картошка экиб оз-моз тирикчилик қилишаркан. Отаси Эшонжон амаки Ҳошимжон ўқишга кирар кезде вафот этган экан. Мен онаси деб ўйлаганман, ўзи ҳам “ойи” деб атаган бир меҳрибон аёл асли опаси экан, жуда чучук тилли, Ҳошимжонга кўшиб бизниям боласидек алқаган. Кейин ҳам бир гал шу аёл Муҳиддинжон ака билан Тошкентга келган эди.

Э-э, бу Ҳошимжон деганингиз жуссаси кичик бўлса-да, дардга мустаҳкам экан. Ўшанда у онам ҳам йўқ, ғирт етимман, жўралар, деб ёзғиришни эп кўрмаган экан... Акаларини ҳам бундай камтар бўлганлари билан картошкадан хўб даромад қиладиган бой одамлар қилиб тушунтирган. Кўрдик: Ғовасой бўйидаги синч-гувалали кичик-кичик пасткам уйлар. Бой эмас, камбағал эди улар. Лекин қаноатли, соғлом, камтар: биз пақир меҳмонлар учун жонини ҳам бериб юборадиган одамлар эди.

Учинчи курсда эди шекилли, Ҳошимжон бир дардга чалинди. Қон қуйиш институти клиникасида ойлаб ётиб даволанадиган бўлди. Ўзи айтмагани учун бу касалликнинг маъносини тушунмас эдик. Бир гал уни кўришга борсак (орада пахта теримига кетиб анча вақт кўришмаган эдик) йигит чунонам семириб кетибди, ҳадеганда таниёлмай қолдик, сочлари ҳам жингалак тортиб, шокила-шокила бўлиб елкасига тушибди. (Ўзи у пайтлар соч ўстириш мода эди-ку). Биз унинг гулдирак кулгусидан таний олдик, холос. Худди эртақдагидек сеҳргар кампир унга кўлини бир сермаб бошқа одамга айлантириб қўйгандек гўё... Одатда у ғайир сочини калтароқ олдирад, шунда ҳам орқага тараб юрарди. То

касал бўлгунча, албатта. Фақат кўзлари ўша-ўша. У билан кўришганда феълидан келиб чиқиб одамни бир зум ҳам ўйлашга қўймас эди: кулдираверарди, кулдираверарди. Қаёқдан қайнаб чиқар экан бу гаплар – ҳайрон қолардинг. Ўшандаям бир гуруҳ курсдошлар унинг ҳузуридан думалаб қолгунча қота-қота кулиб чиқдик. Ташқарига чиққанда негадир йиғлагим келди. Бунинг дарди ёмон, айтмаяпти, деб ўйладим. Курсдошим Санобарга шу гапни айтиб ёрилсам, уям хўрсиниб қўйди. “Мен тентак у тез орада соғаяди-ку, деб гул овоппан, ўзи курсдошлар пул йиғиб дори олсақ бўлармиди”, деди. Ҳа-я, шу нарса нега хаёлимизга келмапти-я. Йўқ, Ҳошимжон бизнинг бундоқ ҳомийлигимизга йўл қўймади. Негадир шундай қилди. “Ҳаммаси яхши, яқинда ўзим чиқиб бораман, уринманглар”, деди.

Чиқдиям. Лекин ҳар олти ойда камида бир ой ётиб даволанадиган бўлди. Курсимиздан қолди. Қўйи босқичдаги Мамадали Эроновларнинг гуруҳида ўқий бошлади. Кейин пича озди. Соч эса жингалаклигича қолди. Билсак, беморхонада қон қуйиш асноси гармон дорилар беравераркан, у одамни шишириб юбораркан.

Мен ижара квартирасидан қувилганман. Вафо Навоийга кетиб қолган. Ҳошимжон икков квартира излай-излай Олимпия шаҳарчасидан бир уй топдик. Абдурахмон ака деган киши эди. Тўлов муҳлати келса, кириб олиб эзмаланаверарди. Бир гапнинг тайини йўқ, нуқул эзмаланади. Қоронғу тушади, ётар бўлади, ун-ун беш чойнак чой ҳам ичилиб кетади, акам кетмайди – бир зайлда, биз такрор-такрор эшитган саргузаштларни, майишатларини гапираверади, гапираверади – ҳеч тўхтамайди. Ҳар-ҳар замонда:

– Сизларда ота-она борми? Пулни қаттан ола-санлар? Журналист бўлсаларинг кўп тўлашадими? – деган “маънодор” саволлар ҳам бериб қўядики, Ҳошимжон билан иккимиз бир-биримизга қараб қоламиз-да, ҳамма гапларнинг ўзак маъзини тушуниб оламиз: дарвоқе, бугун биринчи число-ку!..

Ўзи ёши борса, эллиқдадир – нега мунча каловланади?

Хотини, бир қизи билан рўпарадаги эшиқда туришади.

– Вой адаси, шу боллардан квартир ҳақи сўраш мунча қийинми: тўла, бўлмаса чиқиб кет – тамом. Эзмаланишларини-чи...

– Мен буларга тушунтирвомман-де. Ёш боллар, бунинг устига қишлоқдан келишган. Ота-оналариям борми-йўқми...

Шундай дея Абдурахмон акаemiz қари одамлардек инқиллай-синқиллай туради ва:

– Эртага тагин бир хавар оларман, а, боллар... – деб қўяди.

Кетгач қотиб-қотиб куламиз.

Бултурги йили пахта мавсумида бўлган воқеага хаёлим кетади. 7 ноябр эди. Байрам. Абдуқоюм Абдурахмонов деган домла бизга раҳбар. Қаердандир қўшни “Абай” совхозиданми, ароқ опкелиб ичишимизгаям шахсан рухсат беради. Кичкина эмасмиз, учинчи босқичдамиз. Аммо меъёридан кўпроқ отиб қўйибмиз. Ҳошимжон билан пахтазор четида қоронғуликда бу ҳаётни баланд пардаларда тинимсиз сўкиб кетаётимиз, йигит бирдан шеърий йўсинга ўтиб олди-ку. Есе-

нин усулида, майин, аммо дардчил шеърлар. Ўзига хос бўлмаган қўл силкишлар, оёқ тепкилари (ғўзами, кесакми – зарб билан тепиб юборади) синфониясида ўқийверди. Онаси ҳақидаям бир-икки шеър ўқиди. Бирини мазмунан “бу гал борганимда қабриндан ўсибди қизғалдоқлар” деган маънони ўқиб тек қотиб қолдим. У эса энди йиғлаб ўқимоққа тушди. Ўқиб бўлиб баралла хўнграб юборди. Мен уни кучоқлаб олганман, ўзимниям тўхтатолмаяпман. Эмранишиб, бир-биримизни суяшиб турсак, қаердандир тентираклар Вафо келиб қолди.

– Ҳой, нима гап, жўралар? Нима бўлди сизларга ўзи?

Шунда ҳайрон қолдим: Ҳошимжон ҳарбийлардек тез йиғиштириниб, ўзини тутиб олди. Кулди. Ҳа, кулди. Латифа айта бошлади...

Мен эса унинг етимлигидан тамом воқиф бўлиб, шоирлигимга таҳсинлар айта бошлаган, кўшилиб хўнграб бошлагандим. Энди эса дабдурустдан унинг латифаларига кулишни эплаёлмай ҳиқичоқ тутган одамдай нукул ҳиқиллар эдим.

Вафо бўлса Ҳошимжоннинг навбатдаги латифаларига ёввойилардай “ваҳ-ҳай, ваҳ-ҳай” дея қўлларини кўполдан-кўпол кўтариб портлаб куларди-ю:

– Лекин, жўралар, бир нарсани айтмаяпсизларда, – деб ўпкалар эди...

4

Абдурахмон акамининг хотинини Ҳошимжон “шустрий хоним” деб атарди. Албатта, орқадан. Ўзимиз учун. Эрининг чайналишига қарама-қарши ўлароқ хоним тезда мақсадга кўчиб масалага ойдинлик киритиб қўяқоларди.

Ака чиқиб кетгач, Ҳошимжон:

– Одамга ботадиам демайди, иккаламизниям етимга чиқариб қўйдими бу синглингни... – деди сўкиниб. Бундан: “мен-ку ғирт етимман, гаплари сизга ботмадими?” деган маънони ўқдим.

5

Ҳошимжон “Ленин учқуни”га, Абдусаид Кўчимовнинг қўлига энди ишга ўтган маҳаллар. Шу кунларда биз азбаройи қўлимиз калталигидан, Абдурахмон акадай эзма-зиқнанинг квартирасига ортиқ пул етказолмай, дўстимиз Муҳаммад Исмоилнинг ундови билан Қорақамишнинг бир четидаги ишчилар ётоқхонасига кўчиб ўтдик. Битта секцияда 5-6 киши турамыз. Муҳаммад Исмоил бир хонани тўлиқ эгаллаган. Кечаси билан ғўнғир-ғўнғир гапириниб ижод қилади. Биз ишдан қайтгач, А.Ахматова, М.Цветаева, В.Хлебников, Б.Пастернакдан қисқа-юлуқ лекциялар эшитамиз шоирдан, гапини асослаш учун бизга тушуниксиз узук-узук русча шеърлардан ўқиб қолади. Мен айтаётган нарсалар асли адабиёт бўлади, демоқчи бўлади. Ўзи яқинда уйланган, хотини Ховосда, ишламайдиям, бир ой-икки ойда уйига бориб мен фалон жойда ишляпман, дейди. Бир гал бу “рост гап”ни тасдиқлатиш учун мениям опкетган, акаси Аҳмад акага, онаси – ҳожи онага “шундоқ, жигит “Ленин учқуни”да ишлаётир” деб шубҳаларини тарқатиб келганман. Аҳмад ака ишонқирамай:

– Ҳай билмадим-да, Собирбой, бунинг ишлаши... – деб елка қисган.

Кўп ўтмай ишлаган ва тез орада ишлари юришиб ҳаммамизни чангда қолдириб кетган. Деганим, бунга-ям, юқорида тилга олганим – Абдусаид ака сабабчи.

6

Буларни Абдусаид ака ишга олди. Кейинчалик ҳам қаноти остида ҳимоя қилди. Қаерда бўлсам суяб юрди, эркалик қилса аяди, гуноҳ қилса – кечирди. Ака шу даражада синчилми ё бағоят кўнгли кенглигиданми, ҳечқурса менга: “Эй, Собирбой, опкелган одамнинг мундай экан-ку, аввал айтмаб эдинг” деб юзимга солмаган. Чиппа-чин ишонган. Ҳолбуки мен аканинг ишончини қозониб, бир нарсани дўндириб ҳам қўймаганман, аксинча ўзимни ҳамон қарздор деб билар эдим.

Шунақа қарздорлик ҳиссини Ҳошимжон ҳам ўйлаб юрар экан, бир куни ёрилди:

– Устоз, бир чойхонага чақириб меҳмон қилайлик акаларни. Нима дейсиз?

Хўп дедим-у, ўйладим: ўша маҳалларда ичимлик топиш муаммога айланиб қолган эди. Ҳамхонамиз, Чилонзорда участкавой бўлиб ишлайдиган, юридик институтнинг кечки бўлимида ўқийдиган олмалиқлик Эркиндан бу масалани ҳал қилишни сўрадик. Шу йигит ҳам ичимлик муаммосини ҳал қилолмаса денг. Икки кун орқасидан юриб, бошлиғига кириб, у киши бировларга телефон қилиб, ниҳоят, икки дона ароқ топдик. Набиев паркиннинг орқасида, Ғани Аъзамов яшайдиган маҳаллада бир арзон чойхона бор экан. Гаплашиб келиб акаларни: Абдусаид ака билан муҳаррирни чорладик. Ош қилдик, ҳалигиларни қўйдик. Етмай қолди, албатта. Ғарибона дастурхон бўлди-да. Абдусаид ака шундаям бекорга овора бўлганимизни, шусиз ҳам бизни яхши кўришини айтди. Ошдан чиқиб бекатга бориб кечки автобусда ўзининг Қўйлиқ томондаги уйига кетди. Таксига ўтиринг, икки-уч сўм тўлаб юборамиз десак, унамади. Ҳа, аканинг Қўйлиқдаги икки хонали уйига отаси Кўчим бобо қазо қилганда фотихага борган эдим. Ўша кунги ғариб базмда М.Исмоил, Ҳошимжон, Эркин, Комил Жумаевлар – ҳамхоналар жам эди. Табиийки, бояги нарса томоғимизга урвоқ ҳам бўлмай ўтиб кетганди. Ҳурматли меҳмонларни-ку кузатдик, энди ўзимиз бир нарса ташкил қилишимиз зарур эди. Шунда Муҳаммаджондан ташаббус чиқди. Яқин орадаги Чигатойдаги лўли маҳаллада вино бўлармиш. Ичкиликка қаттиқ турилган давр эканми, лўли холалар ҳам у ёқ бу ёқларга қараниб, болохонадаги пичанлар ичидан вино опчиқиб беришгани ёдимда.

Беш норғул Набиев паркиннинг қоронғу бурчагида виноларни “через горло” ошқозонга бўшатдик. Кейин бирданига очилиб, бахтли одамларга айландик. Вузгородокдаги ётоқхоналарга, таниш қизлар ёнига бормоқчи бўлдик: мардмиз. Аммо чўнтак деганимиз қуриб бўлган экан, автобусда кетишга ҳам чақаларимиз қолмапти. Алкашлардай ғўнғир-ғўнғир, ким ашула айтган, ким шеър – бир-биримизга суйкала-суйкала Қорақамишнинг нариги чети, ботқоқ қамишзор ёнидаги ётоқхонага судралиб етиб бордик.

Ботқоқ сув ёнидалигиданми, аксар подваллари сувга тўлиб кетганиданми, ётоқхонада пашша кўп эди, кечаси деярли ухлатмас, ухласак ҳам эрталаб, калтак егандай юзимиз моматалоқ кўкариб уйғонардик.

Ҳошимжон билан анчагача гурунглашиб ётдик.

Уям бир чечилди. Сочнинг жингалаклашгани мавзусига келганда бир рост гапни айтди.

Ўтган гал биз борган палатасида олти киши ётганини, ўшалардан бир ой ичида фақат бир ўзи тирик қолганини сўзлади. Шунда ҳам умидсизликка тушмай “чорт” деб кўйди.

– Наҳотки?! – деб юборибман.

– Шундоқ кулиб гаплашиб ўтираверади, кун бўйи қарта ўйнаймиз, кечаси бирдан оғирлашиб қоладию, қайтиб келмайди: ўша ёқдан мўргга обориб ташлашган бўлади. Ачинамиз, эртаси кунни унинг қилиқларини эслаймиз. Ўзимизни овутамиз. Бироқ... бир кун ўтиб, тагин биримиз... Яшашнинг қизиғи қолмади, устоз...

Мен унга далда бермоқчи бўламан-у, нима дейишни билмайман. Қайтанга, аксинча, ўзи бизни овутади, бу қийинчиликлар ўтиб, ҳали катта ижодкорлар бўлишимизни башорат қилади.

– Ўзи, устоз, бу қанақа касаллик?

– Оққон.

– Оққон?

– Ҳа, қон раки, устоз...

Сўнг орқасидан бир латифа айтиб юборади-да, аввал ўзи портлаб кулиб юборади, ихтиёрсиз биз ҳам кўшилаемиз.

7

Комил “Гулистон” журнаliga ўтди. Ҳошимжон “Ленин учкунни”га, Эркинмиз – мелиса. Муҳаммаджонимиз кечаси билан кўнгиздай гўнг-гўнг қилиб, чой ичиб, ижод қилиб юради-юради-да, тонгдан шомгача пўриллаб ухлайди. Яшаш шароитимиз талабаларниқидан тузукмас. Боз устига, – бундай воқеалар тез-тез бўлиб туради, – меҳмон келиб қолса – урди Худо. Кимнидир йўқлаб келган меҳмонга ҳам бошқаларга нимадир егишинг керак. Қийинлиги шунда.

Ҳошимжоннинг йўқлайдиганлари бор. Улар ҳам ўзига ўхшаган беозор одамлар. Уйидагилари унинг касаллигини билишмайди. Шунчаки, ўзининг табиати ва иродасидан келиб чиқиб айтмаган, яширган, холос.

Дард устига чипқондек Қашқадарёдан Норқобил Жалил келиб бизга кўшилиб олди. Чўнтагида ҳемири йўқ, иш керак, пул керак, яна хотинидан ажрашган – бўйдоқ, уйланиши ҳам керак, уй керак: ўзимиз қатори. Кўрпа-тўшагиям йўқ. Кечаси ўлардай пашшага таланамиз – уйку йўқ. Ётар вақти ётоқхонадагиларнинг кўпчилиги пашшадан кутулиш илинжида кўрпа-тўшагини кўтариб тепа туйнук орқали томга, шиғирлаган шағал тошлар устига чиқиб ётадиган бўлди. Бу одат менгаям юқди. Том усти салқин, кўрпага ўраниб бурканасану қотиб ухлайверасан, пашша киролмайди. Кўёш чиқиб кун қизиганда туйнукдан кўрпангни кўтариб пастга – ўз кулбанга тушиб борасан. Ҳошимжон бунақа кўрпа кўтариб юришларга хафсала қилмас эди. Шу боисдандир, у пашшага кўпроқ таланди ва оқибат касали қайта кўзиди. Бу сафар ҳозирги Қатортол кўчасидаги Қон қуйиш институти филиалида ётди. Идорамизга жуда яқин жойда бўлгани учун кунига, кунора кирман. Олим ака деган бир бераҳм даволовчи врач бор экан, дори-уколларни бермайди. Бир журналист акамизнинг таниши экан, унга телефон қилдирдик, бари бир фойдаси бўлмади. Охири, Ҳошимжон беҳабар, мен уйидагиларга хабар бердим. Муҳиддинжон ака билан

опаси куйиб-пишиб, йиғлаб-сиқтаб келиб қолишди. Дўхтир билан расамадини келтириб гаплашишибди чоғи, кейин даволашни ҳам бошлаб юборишди. Ҳошимжоннинг опаси менга:

– Ўзингиз кўз-қулоқ бўлиб тулинг, укажон! – деб илтимос қилди.

Ҳошимжон тагин шишиб кетди. Акалари тез-тез хабар оладиган бўлишди. Дўхтир уларга “бу-тузалмайди касаллик” дебди, хавотирга тушиб қолишди. Муҳиддинжон ака бир кун Ҳошимжонни касалхонадан олиб чиқиб Чустга – ўзининг қишлоғига олиб кетди. Бир ойдан кўпроқ у ёқда қилиб кетди. Ўрнига Муҳаммаджон корректор бўлиб ишлаб турди.

Ҳошимжон келди. Анча тетик, бардам. Сабабини сўрасам, акалари тоғдаги қирғиз овчиларга илтимос қилиб суғур оттириб келиб Ҳошимжонга егишишибди. Зўр нарса экан, фойдасини аниқ билдим, деди дўстим. Шу-шу касалхонага қайтиб бормади. Бироқ ўнг оёғини авайлаб босиб бир ёнга жижжа энгашиб қадам ташлайдиган бўлиб қолди. Энди тагин Қорақамишдаги ётоқхонада пашшага ем бўлиб яшамаслигимиз керак эди. Квартира топиш пайдан бўлди. Бу сафар ҳам Абдусайд ака жонимизга оро кирди. Идорасидаги Раёно деган аёлнинг Юнусободда бир бўш квартираси бор экан, одам кўйиш ниятида эмиш. Хуллас, Абдусайд аканинг далдаси билан шу ёққа узун-қисқа бўлиб кўчиб келдик. М.Исмоил, К.Жумаев, Н.Жалил, Ҳошимжон, камина.

Ўша – ит ётиш мирза туришу, ҳар қалай коса-товоғимиз жойида, иссиқ овқат қилаемиз, вақтида еб-ичамиз, ювинамиз. Энг муҳими – пашшадан қутулганмиз.

Ўйлаб қарасам, ҳар биримиз бу ердан мустақил бўлиб чиқиб кетибмиз. Муҳаммаджон – кечгача уйқуни урадиган шоир биринчи бўлиб уй олди. Хотини, боласини кўчириб келиб кириб яшай бошлади. Комил уйланди. Кейин Ҳошимжон. Ундан кейин – Эркин. Икки кун ўтгач мен...

Бу шоҳона кулбамизга ҳам Абдусайд ака бир келди. Ҳошимжонга акалари олтига каклик жўнатишибди. Акани чақирамиз, буларни ошга босамиз, дедик. Энди, Абдусайд ака бизни ҳар кун шунақа каклик-пакликлар еб ётади, деб ўйламаган чиқар, ҳар нечук, маош олиб одамдай яшаётганимизни кўриб хурсанд бўлди.

– Ҳошимжон, бу “какибак-какибак” деб сайрайди-я?

– Ҳа, устоз, “какибак” дейди.

– Ҳозир бу жонивор бирдан қанот боғлаб “какибак” деворса-я!

Кулишамиз.

Ишхонада кўрсак ҳам Абдусайд ака бирдан шўтаноқлиги тутиб, “қанотларини” ёяди-да:

– Какибак-какибак, – деб юборади бирдан баланд овозда.

Бегоналар кўрса нима деб ўйларкин, дея аланг-жаланг атрофга қараб кўямиз.

Демоқчи бўлганим – ака мудом шогирдларини ўздан узоқлаштириб юбормайди, яхшилик қилиб чарчамайди. Беписанд бўлишни хаёлигаям келтирмайди.

Ёзувчилар уюшмасида, Вазирлар Маҳкамасида, Радиода, Президент девонида, сўнг Телерадиокомпанияда масъул лавозимларда ишлаб юрганида ҳам бунга қайта-қайта гувоҳ бўлдим.

8

Саксон тўққизинчи йилнинг июни эди. Ҳошимжон уйланди. Қишлоғидан – Раънохон деган иболи, ақлли, одобли, кўхликкина қизга. Тўйга биз билан қўшилишиб Абдусаид ака, Ғаффор акалар ҳам борди. Чуст томонларда базм дегани ихчамроқ бўлар экан. Ўртани ўраб турадиган бир қатор стол, унинг орқасидан бир қатор стул қўйиларкану енгил егуликлар тортилиб, асосан ёшлар ўйин-кулгу қилишаркан. Шунда ҳам тўй эгалари Тошкентдан келган ҳурматли меҳмонлар учун бошқача зиёфат уюштиришган. Акалар сўзга чиқиб Ҳошимжоннинг шаънига илиқ табриклар изҳор этишган.

Фарғона воқеалари яқинда бўлиб ўтган эди. Абдусаид ака шериклари билан ўша ерлик танишлари ҳамроҳлигида воқеа жойларини кўриш учун жўнаб кетишган.

9

Ака радиоқўмидада раҳбар бўлганида Ҳошимжон ва яна бир қанча шогирдлари устознинг изидан боришган. Телерадиокомпания рислигида эса яна ўшалар гуриллаб телевидениега ўтиб олишган.

Айтдим-ку, устоз бировга меҳри тушиб қолса қаноти остида тутиб юришни истар эди. Чамаси унга ёрдами тегаётганидан даставвал ўзи мамнун бўлар эди.

Саидазим Мардиев, Минҳожиддин Мирзо, Ҳошимжон Мирзаахмедов, Муҳаммад Исмоиллар энди телевидениеда фаолият юритишди. Айтиш жоизки, мураккаб, ўзига хос муҳитга эга, минглаб ишчи, техник ходиму журналист, шоир-ёзувчию кекса-ёшни бирлаштирган улкан идорада бош бўлиш осон эмасди. Чамаси бундай жойда раҳбарни гуруҳбозлик, манфаатлар тўқнашуви, ҳар хил иғво, казо-казоларнинг босими ҳам қийнаб юборади. Буларнинг барисига иродасини ишга солиб дош беришгина етарли эмас-ку. Ташаббус билан кўрсатувларни янгилаш, ҳар хил лойиҳаларни жорий этиш, ислохотлар ўтказиш, муҳими кўрсатувлар сифатини яхшилаш, одамлар кўриб, завқланиб “баракалла” дейдиган даражага олиб чиқиш вазифаси турибди. Яна энг муҳими – телевидение давлат сиёсатининг ойнаси. Ножоиз, бўлар-бўлмас гаплар, савияси паст кўрсатувлар, сиёсий саводсизлик, ноҳолис танқид, кераксиз мақтов, хонандаларнинг экран талашилари... Буларнинг бари раҳбардан нафақат хушёрлик, керак пайтда чўрткесарликни, масалани дарҳол бир томонга, лекин холисона, адолат юзасидан ҳал қилишни талаб этмайдами?.. Шундай, акада фавқуллодда хушёрлик, фавқуллодда жасорат, ғайратни кўрар эдим.

Аканинг бир гал нолиганини эшитганман:

– Биласизми, ука, мен бундай идорадан яна икки-учтасини бирлаштириб берсаям эплайман, куч топаман. Чунки муҳтарам Президентимиз бизга тўғри йўлни кўрсатиб турибди. Мен бу борада ҳеч қачон иккиланмайман. Бироқ ўзинг ишонган одамларнинг гоҳ пулга сотилиб, гоҳ мансаб бермаганинг учун тинимсиз иғво уюштириши одамни эзади. Илгари ҳатто юрагим қаерда жойлашганини ўйламас эдим, энди бўлса шу қурғур санчадиган бўлди...

Мен буни оз бўлса-да ҳис қилар эдим. Журнални қўй, қачонгача обуна, пул деб югурасан, телевидени-

ега кел, дея таклиф қилганида ҳам оёғим тортмаган. Қайдам, балки Худо ўнлагандир...

А. Кўчимов Президент девонида масъул лавозимда ишлаётганида ҳам газеталарга турли мавзуларда мақолалар ташкил қилганини биламан. Ижодкорларнинг фаолиятини кучайтириш, кенгайтиришни ўйлар эди. Ёзувчиларнинг публицистик чиқишларига кўп эътибор берганини кўрганман. Шахсан ўзимга ҳам маънавият мавзуларида мақола ёзишни тавсия этган, айна маҳалда ёзилажак мақоланинг руҳи, йўналиши, нималарга урғу беришни ҳам тушунтирган эди. Ўша мақолалар марказий газеталарда чоп этилган, сир эмаски, кейин ўзимнинг ҳам кўнглим тўлган эди.

10

Абдусаид ака ҳозир фаолият юритаётган “Хабар” газетасида ҳам ижодий муҳит ҳукмрон. Ўзи эринмасдан материалларни компьютерга солиб, ўқиб, тузатиб, ифода – берилиш шаклларини ходимларга батафсил уқтириб ўтиради. Муҳими – ижод қиляпти. Ахир, ижодкордан нима қолади – яхши сўз, эзгу фикр, қайноқ дард – шулар сингдирилган чин асарлар.

2003 йилмиди “Баланд тоғлар” деган сайланмаси чиқди. Жуда гўзал қисса ва ҳикоялари бор. Қаҳрамон ҳолатларини ҳаракатлантирувчи чизик, гап-сўзлар табиийлигини топади. Жуда топади. “Оқ каптарлар ороли”, “Баланд тоғлар остида” қиссалари, “Бойчечак” ҳикоясида бу фазилат ёрқин намоён бўлган.

Икки-уч йил бурун чиройли бир шеърлий тўпламини чоп эттирди. Ишқ-муҳаббатга тўла ҳароратли шеърлар.

Тўхтовсиз эсселар ёзаяпти. П.Қодиров. О.Ёқубов, Қ.Йўлдошев, А.Жумаевлар ҳақида ажойиб, керак бўлса, бадиий қиссадан кам бўлмаган эсселар ёзди. Устоз Одил ака ҳақидагисини биз журналда бердик. Ёзувчининг шу даражада тафаккури уйғонганки, тавба, бу узун лавҳа, узун сўзлар – суҳбатларни қандай эсида сақлаб қолди экан, деб ҳайратга тушасан.

11

Чамамда 1988 йил эди, ўша вақтдаги Иттифоқнинг марказий нашри бўлмиш “Правда” газетасида бир танқидий мақола чоп этилди. Айниқса, ёзувчилар орасида тез шов-шув бўлиб кетди. Унда Ўзбекистон матбуотида бу Республика Россия таркибига куч билан қўшиб олинган мазмунидаги миллатчилик руҳидаги мақолалар кўпайиб кетди дейилиб, нуқул болалар газетаси бўлмиш “Ленин учқуни” газетасидан мисоллар олинган. Эсимда, учта мақолани шарҳлаган, бири тарихчи М.Ҳасановнинг мақоласи, бошқа икковиям шу газеталардан олинган. Бош муҳаррир – А.Кўчимов! Бу, биринчи навбатда муҳаррирга қаратилган сиёсий зарба эди.

Ҳолбуки, қайси газетани, журнални олиб қараманг, бу хил мазмундаги жанговар руҳли мақолани топиш мумкин эди. Суриштирсак, мақола муаллифи украинalik бир ғаламис журналист экан. Бошқа матбуотда ҳам шу мазмундаги материаллар берилаётган эди деяпмиз-у, аслини олганда бари бир вазият қалтис эди. Чунки шўро мафкурасининг тиши ҳар қандай одамнинг бошини “чирт” узиб ташлаши, сиёсий бир бўрон кўпса, унча-мунчаларни осмону фалакка кўтариб, сўнг ерга қапиштириб ташлаши мумкин эди. “Пахта иши”нинг

қама-қамалари бунга мисол. Ҳали бундоқ хуружларнинг ҳиди атрофимизда анқиб турарди.

Шунда ўзбек зиёлилари, айниқса, ёзувчилар бир оёққа қалққанига гувоҳ бўлганман.

Эсласанг юрагинг ўртанади!..

Одамлар нақадар мустақил яшашга муҳтож экан.

Биз ҳам қараб турмай СССР давлат раҳбари М.Горбачёвга, “Правда”нинг бош муҳарририга, яна аллакимларга бу мақола туҳмат, бўҳтонлиги ҳақида бир талай нусхаларда шошилишч телеграммалар ёзиб Москвага жўнатганмиз.

Шунда кўрганман: Абдусаид акани ёқтирмай, ордан зимдан ғаламислик қилиб юрувчи баъзи ижодкорлар ҳам телеграммага қўл қўйган. Балки уялганидандир, балки бу зарба бугун Кўчимовга тушаяпти, эртага менга ёки бошқасига ҳам тушиши мумкин-ку. Тек қараб туриш керакми, дея инсоф нуқтаи назаридан қарагани учундир. Ҳарқалай шундай бўлган эди. Адашмасам юз эллиқдан зиёд шоир-ёзувчи қўл қўйган. Оқсоқоллар ўзлари алоҳида телеграмма жўнатишган. Ўзимизнинг ҳукуматга ҳам хат ёзганларини эслаяпман...

На бўлғай, кўпган бўрон зиёлилар, ижодкорларнинг виждонини кўзғатгани учундир балки, ҳар нечук катта талафот солмай, яъни Абдусаид акани “учирмай” ўтди. Аммо ўшанда аканинг юрагидан нималар ўтганини, қайси маҳкамаларга чақиришганию не дашномлар эшитгани менга қоронғу. Ака бундай нолишларни ёқтирмайдиган, қийин вазиятларда ҳам кулгуга буриб юборадиган одам.

Муҳаррир ишда қолди.

Энди эҳтиёткор, ҳушёр бўлгандир дерсиз?

Қайда! Яна шундай мақолалар қатор-қатор кетаверди. Аксинча, бошқа газеталар болалар газетасидан улгу ола бошлашди. Шунда кўп ёзувчилар, шоирлар, зиёлилар мисолида, давлатимиз, тилимиз, ҳудудимиз мустақиллигини ёқлаб чиққан элнинг бир парчасини

кўрган бўлсам, Абдусаид Кўчимов тимсолида эгаллаб турган вазифасидан бир лаҳзада учиб кетишдан чўчимай эл дардини ўзидан баланд кўя олган мард муҳаррирни кўрганман.

Ахир, вақти келиб, бари бир ҳақ қарор топар экан-ку!

12

Иттифоқо бир гал тушлиқда чой ичиб ўтирибмиз. Ака Ҳошимжоннинг вафот этганини эшитиб жуда афсусланди. Эслаб ўйланиб қолди. Ҳошимжоннинг ошқозонида яра бор экан, шу очилиб, операция қилишга тўғри кепти. Кейин қон тўхтамаган. Шу... 45 ёшга ҳам кириб-кирмай ке-етди чин дунёга.

Ака фарзандларини сўради. Хабар олиб туришлар деди. Жуда тоза йигит эди-да, деди тагин.

Яқинда у ҳақда “Ўзбекистон овози” газетасида мақола берганимни айтдим. Сўнг даставвал каминани “прописка”га қўйиб берганини, ҳикояларимни чоп этиб мени машҳур қилгани, Ҳошимжон, Муҳаммаджонларни оборганимда ишга олганини эслатмоқчи бўлдим.

– Шунақа бўлувдими, – деди у киши хиёл очилгандай бўлиб. – Эсимда йўқ.

– Наҳотки?

– Балки. Яхши одам яхши одамни опкелади-ку деб ўйлагандирман-да. Тўғриси – эсимда йўқ.

Мен у вақтлар Абдусаид аканинг хаёлидан кўтарилиб кетганига ишонмайман. Шунчаки...

Шунчаки, қилган яхшилигини пеш қилишни, бировларга ўхшаб “мен фалончига мундай ёрдам қилган эдим, энди назарга илмади, яхшиликка жавоб шу экан-да”, дея ёзғиришни ёмон кўради, холос.

Бу – баъзи одамларнинггина кўлидан келади.

Ростини айтсам – руҳан, қалбан кучли одамлар шундай қила оладилар!..

ФАХРИЁР

Тун соҳиб юборар одамни...

Гул атри

тўғри чизиқ бўйлаб тарқар гул атри
гул атрини синдирмас

мабодо шамол
уни эгса

гижимласа

синдирса

гул атрининг синиқларидан
қайғулироқ нарса йўқдир очунда

синдирмаслик учун гулнинг атрини
дунёга келганимиз билмайин
яшабмиз

бирор кимдан рухсат ҳам олмай

гул атрининг синиғи жарангида
тумов тушлар акс садоси

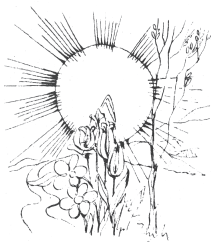
акс садони
ўнгариб ололмай қийналаман

бу дунёда менинг вазифам
тушларни ўнгармоқ бўлди ҳар қачон

синиқ гул атри
тушлардаги бахтнинг сояси

бу соя туш ортидаги нурнинг манбаи
қўнимсизлиги
сабаб лопиллайди ўнгимда

нур синдирар гул атрини

Дам олиш куни

бугун дам олиш куни

мен ўзимга четдан қарамоқ
ва миянинг фикр тўлдириб
ташлаган жойларин тартибга
келтирмоқ учун
тушунчаларни
бешинчи қаватдаги уйим деразасидан
сигарет қолдигидай
асфалт кўчага отиб ўйнайман
менга ёқар уларнинг
тақиллаб асфалтга урилишлари
ва мияси чайқалиб
дабдираши ёқар жудаям

садиёт бўлгиси келар гоҳида зериккан одам
ҳарқалай
уришигандан кўра хотинни
фикрларни

тушунчаларни

қийнаш мазза эмасми

офтобда жимирлаб ётар фикрлар
сочилган кўйи
бирин боши ёрилган
бошқасининг қонаган бурни

анча енгил тортаман

кўчадаги тушунчаларни
тепадан қузатмоқ завқини
ҳар кимга ҳам бермас Яратган

бу эрмак ҳам жонимга теккач
уйга кираман
ва миянинг бўшаб қолган жойларин
тўлдирмоқ қасдида
китоб ўқийман бир пас
ўзимдан ҳам қайсар
ўлиб кетган худоларнинг ўрнин тўлдирмоқ учун
дунёга келган
Ницше китобин

сўнгра андак кўз илинади

бир замон хотиннинг турткилашидан
чўчиб уйғонаман
жон ҳавлида кўрпачадан
ирғиб туриб кетаман
ва сўрайман тинчликми дея

мана булар сизникими

дер хотиним ҳовлиқиб

ва етти яшар
қизчам ҳовучидаги боя ўзим отиб ўйнаган
фикрларга қилар ишора

қизчамнинг ҳовучида
сувдан чиқиб қолган тангабалиқдай
оғзин капта-капта очиб питирлар эди
ўзим деразадан кўчага отган
постмодернизм
метаҳикоя
ва деструкция

Навбат

жавондаги китоблар
сенга ўқилишига навбатга турар

сендан ўтмоқ учун
навбатга турар кунлар
баъзан сизмай қолар битта танангга
келажакдан бирваракай келган кунлар
ойлар сендан бир кунда ўтмоқ бўлар
вужудингга сизмаган кунлар
ёриб ташлагудай

ҳаёт дунёдаги энг ирганч нарсаларни
юрагингда филтрлаб
туйғу

адреналин ясамоқ учун
қатор қилиб териб қўяр келгуси кунларингга

юрак боёқши
қон ўрнига
туйғуларни ўтмишига ҳайдар
ўтмиши тўлиб борар қанордай
туйғули хотирларга

китоб моддийлашган ёвузлиги шоирнинг
унинг арвоҳи
бизнинг кечинмалар билан тирикдир
ўтмиши қанорига тиқилган

кун кўради туйғуларни еб

қайсидир арвоҳнинг абадийлиги
сенга навбатга турган
қай китобни қўлга
олишингга боғлиқ жудаям

* * *

тун сочиб юборар одамни
парчалайди бешафқат
зулмат қадар кенгаясан тунлари

юлдузлар
сачраб кетган хаёлларингдир
сен шўрлик
кундузи ҳарф
кечаси юлдуз бўлиб сачрайсан

юлдузлар ҳарфларнинг позитивидир

хотирага кўчган кунлар
учган юлдуз бўлиб бир-бир ўча бошлайди
ўз учқунларинг
кул бўлиб бошингга ёғар тун бўйи
тонгни бўзартирар учқунлар кули

эрталаб
қийналасан ўзингни йигиб ололмай
сен

тунга сочилиб кетган бир одам

кўнгил қолиб кетар қайси бир тушида
хаёл ойдан қайтиб келмаган
яшаи истагини хотининг
топиб берар аллақайси бўғжамалардан

бўйинбоғ шаклидаги яшаи истаги

ўрнингдан турасан сўник ва зилдай
тунда эҳтирослар оққан томирдан
эрталаб хафа қон оқар

зилдай вужудингга Яратган
ҳаммасининг ўрнига
жойлаб қўйган бош оғригини

* * *

кераксиз нарсалар табиийлиги

ортега и гассет уларни
жамиятдан ташқарига
чиқариб ташлаган эди бир пайтлар

кераксиз нарсалар ёввойилиги
севилмаган қиз юрагидай
асов ва ўжар
бу юракни муҳаббат

жамиятга

судраб киритиб бўлмас
қайтанга
жамиятнинг ўзи унга
кирмоқ изини сўрар

гул ҳеч қачон жамиятга кириб келмайди
жамиятнинг ўзи гулга қараб чопади

жамият ўз сарҳадларин ҳамиша
кераксиз нарсалар ҳисобига кенгайтар
ёввойилик сари кенгайиб борар
хонаки ҳаёт

кераксиз нарсалар зарурияти

Худбинлик

юракни қантарасан

онтарилар онтологнинг кўз қарашидай
тусини ўзгартган битта тушунча
дунё устига

ортиб кетар мумкинлик эҳтимоли
ўзинг учун яшашнинг

бирор кимни суймай туриб ҳам
бирор кимга куймай туриб ҳам
яшаш мумкин экан бемалол
яшамаслик мумкин экан ундан ҳам

яшамаслик мумкинлигин илож деб билган
аянчли кўнгил
ўзини аямас худбинлик ҳаққи

юракни қантарасан

Кечинма

...the best way out is always through...¹
Robert Frost

ким ўйлаб топган экан бу сўзни
идишга ўхшаш бир сўз
нимани жойласанг жойлашаверар

бемор иштаҳасидай
нозик эмас сўзнинг таъби у қадар

гуноҳ каби умрни кечирмоққа
дунёга келган банданинг
ўзга имкони йўқдир

кечинма

умрни кечирмоқ жсараёнида
банданинг кўнгилга туккан туйғулари

бўйиндаги сиртмоқ каби туйғуни
кечирганинг эвазига
ким ечиб олади
билмайсан

кечинма

сиртмоқдай маҳкумлиқ
ўқилмаган ҳукмнинг шарпаси
муқаррар қатл

Ҳар ким бўйнида
бир сиртмоқ қатлни кўтариб юрар
кечинма қилиб

ўлим кўрқинчлимас
фақат кечинмага чидаб берсанг бас
фақат тасаввурга дош берсанг бўлди

кечинма

сиртмоқ каби
бу дунёда ечилмас

кечкининг

кечиргининг қолдиги
кечинма

13 рақами каби
ҳеч нарсага бўлинмас

парчаланмас

унинг

катталашиб бораётган яхлитлиги
юракни ёради қоқ ўртасидан
ҳаёт ва мамотга тенгдан насиба
улашади одил кечинма

кечинма

кўнгил ҳукми

адо этилмагунча

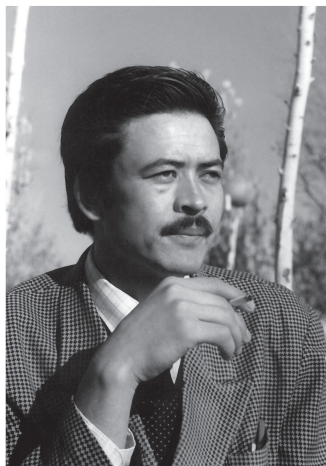
ҳукмдан қутулиб бўлмайди.

¹ Энг зўр чиқиш йўли ҳамиша орадан ўтади...
Р.Фрост – америкалик шоир

Баҳодир АБДУРАЗЗОҚ

Қисса

Улар дарёдан ўтиб олганлариданоқ чек-чегараси йўқ саҳрога дуч келдилар. Ҳозиргина қўлбола солда ваҳимали дарё билан олиша-олиша қирғоққа қадам қўйганларида елкадан тоғ ағдарилгандек енгил тортган бўлишса-да, бироқ лоп этиб пайдо бўлган тушуниксиз, дарёдан-да ваҳшатли бу сарғиш-қорамтир, тиккайган бута ҳам кўзга ташланмайдиган, кимсасиз кенглик олдида шунчалик ожиз ва ғариб эдиларки, асов дарёнинг туғёнларини енга олганлари туфайли қалбларида пайдо бўлган музаффарона масрурлик шамолга сочилган кулдек бир зумда тарқаб кетди. Уларнинг олдини баҳайбатлигидан нариги қирғоғи зўрға кўзга илинадиган, бўғизланган жониворнинг сўнги томчи қони янглиғ қуоқ ва бўтана суви қайнаб, яқинлашишга журъат топа олган ҳар қандай жонзотни бир зумда ўз қомига тортмоққа тайёр бўлиб оқаётган туганмас сув тўсганида ҳам бу янглиғ саросимага тушиб қолмаган эдилар. Тўғри, ўшанда дарё уларнинг олисдан-олис, сирли ва машаққатли йўлларида гўёки сўнги бир синнов, шундан эсон-омон ўта олсалар, бу ёғи манзилларига етишларига ишонишарди. Шу ишонч ҳар иккала-

ларига ҳам далда бўлиб улкан дарёдан соғ-омон олиб чиққан эди. Энди эса...

...Ўшанда, отлари бор пайтда қароқчилар қўлидан эсон-омон қутилиб, улар таъқиб қилмаётганига ишонган лаҳзаларида, нега ортга қайтишга кўна қолмадидикан. Унда ҳали кеч эмас эди. Бир-икки кун юрганларида яқин қишлоққа етиб борган, қишлоқдагилар буларнинг кимлигини билган заҳоти от-улов бериб уйларига эсон-омон қайтариб юборган, агар шундай қилганида ҳозирги машаққатларга дуч келмаган, ҳаёти эса ўзи ўрганиб қолган ўша эски маромида кетаверган, хўжайиннинг ўтинини ёриб, сувини ташиб, берса еб, бермаса чалақурсоқлигига ҳам шукр қилиб юраверган бўлармиди. Энди эса кеч... Демак, у танлаган йўлнинг машаққати то маҳшар қадар туганмас экан-да...

Шом қўнаётган эди. Қуёш қирмиз косасини аста-секинлик билан бўтана сувга ботира бошлади. Иккаласи бир томони хун янглиғ қип-қизариб жилваланаётган дарё, бир томони куйиб, қовжираб кетган қорамтир малларанг қумтепалар орасида серрайиб туриб қолишди.

– Мен оч қолдим, – деди Жилва бегим, қора кўнғироқ сочларидан лойқа томчиларни сиқиб чиқарар экан, бир пайтлар маликаларга хос бўлган, аммо, ҳозир бир уюм увадага айланган кўйлагини текислашга ҳаракат қилаётиб, амирона кўшиб кўйди: – Бирон егулик топиб келсанг-чи!

Нургелдининг ўзи ҳам оч эди. Аммо унинг миясида ғужғон ўйнаётган хаёллар ҳозир очликни ҳис қилишга имкон бермасди. Шу сабаб кимсасиз саҳрода мавқелари тенглашиб қолган, ҳаттоки, тақдири ўз қулининг тадбиркорлигига ва одамгарчилигига (тўғри-да, ҳозир Нургелди, бор-э десаю, ўзи боши оққан томонга кетса кимсасиз саҳрода уни ким ҳам қутқариб қоларди?) боғлиқ бўлиб қолганида ҳам ўз ҳукмфармолигини ўтказишга уринаётган бегимга ғазабни нигоҳ ташлади. Ўгирилиб дарё қирғоғи томон юриб кетди. Бир томони сувга ботиб турган катталиги сандиқдек келадиган тошга ўтирганча яна ботаётган қуёш нурларида қизғиш товланаётган дарёга термулганча сукутга чўмди.

– Менга қара, Нур, сенга айтяпман! – Жилва бегимнинг фиғони фалакка чиқди. – Нега индамайсан қулоғинг карми?!

Нургелди секин ўгирилиб бегимга ўқдек нигоҳини қадади.

– Қулоғим қар эмас, бегим. Аммо ейишга ҳам ҳеч вақо йўқ. Буни тушунишингиз керак.

– Тушунишни истамайман! – Қайсарлик қиларди бегим. – Сен менинг буйруғимни бажаришинг керак! Бўлмаса... – У бирдан ўзининг қаердалигини эслаб, тугилиб қолди.

– Айтаверинг, бегим, бўлмаса нима қилмоқчисиз?

– Сени... Сени... – Бегимнинг ғазабдан тили калимага келмай қоларди, – Сени калтаклатаман! Кейин зиндонга ташлатаман!

Кутилмаганда Нургелди хохолаб юборди. Увада яктагининг остидан бўртиб турган кенг кўкраклари силкиниб-силкиниб қуларди.

– Кимга калтаклатасиз? Зиндонни қаердан топасиз? – заҳарханда қилди йигит.

Бегим минг ғазаблансин, аммо ўзини тийиб туришга мажбур эканлигини, бу ишни амалга ошириш учун ҳали Арқа етиб бориши лозимлигини, агар шу қулвачча уни манзилга олиб бормаса, бир ўзи икки дунёда ҳам ета олмаслигини ўйлаб, ғазабини босишга мажбурлигидан беихтиёр тишларини ғижирлатса-да индамади. Жим тураверди.

Улар иккинчи тунни ҳам оч ўтказдилар.

Эрталаб. Қуёш ҳали юз кўрсатмаган эса-да, атроф ёришиб улгурган, улкан дарё ҳам энди тундагидек сирли ва мудҳиш пишилламас, сокин, баъзан кўпириб оқарди. Олисда қуёшнинг заррин тожлари орасидан кўм-кўк оролча элас-элас кўзга ташланар, тинимсиз ўзига чорларди. Жилва бегим негадир шу оролчага боришни ва бутун умр шу ерда қолиб кетишни истади. Кейин хаёлини кутилмаганда қароқчидек босиб олган бу истакни қувиш учун кўзларини юмиб олди. Бироздан сўнг кўзини очиб кўқариб келаётган осмонга термулди.

Ўрнидан турмоқчи бўлганида устига ёпиб қўйилган Нургелдининг увада чопонига кўзи тушиб ажабланди...

... – Жилва, – деди бир куни ўсмирликдан йигитлик палласига ўтиб, ияклари ва лаблари устини майин мўй қоплашга улгурган амакиваччаси Менгли унга ғалати назар ташларкан, – сенда бир гапим бор эди.

Ун тўртга кириб анчагина дуркун қизалоқ бўлиб етишган Жилва бегимнинг ҳам юраги орзиқиб кетди.

– Не гапинг бор, оға?

Менглининг кўзлари чақнади, аммо тили калимага келмади.

– Гапингни унутиб қўйдингми, оға? Нега гапим бор дейсан-у, лекин гапирмайсан?

– Мен... мен сени олиб қочиб кетмоқчиман!

– Қай томонга, оға? Нега?

Менглининг пешонасини совуқ тер қоплади.

– Амаким сени менга бермайди. Шунинг учун ҳам олиб қочаман!

Жилва бегим бечора йигитчанинг қалтираб туришидан авжи келди. Қулгиси қистади. Болалиқдан бирга ўйнаб катта бўлишганданми, Менглини содда, бироз довдирроқ, журъатсизгина бола деб биларди. Наҳотки, у шунчалар ўзгарган бўлса-я...

– Мен рози бўлмасам-чи? Унда қандай олиб қочасан?

– Не учун рози бўлмайсан? Ахир амаким сени амирга чўри қилиб бермоқчи бўлиб юрибди-ку!

Қиз қиқирлаб қулиб юборди. Бундан Менгли баттарроқ саросимага тушди.

– Билсанг, оға, мени амирга чўри эмас малика қилиб бермоқчи отам. Мен малика бўлишни хоҳлайман. Сенинг ис босган қора уйингда чилик йигириб, кигиз бостириб юргандан кўра, Амирнинг саройида зарга кўмилиб юрганим яхши эмасми?

– Жилва...

Қиз унинг мўлтираб турган кўзларига қараб туриб қулгиси қистаганини билдирмаслик учун ўгирилганча чопиб кетди.

Менгли йиғлаб юборганидани ўшанда...

... Нургелдининг қораси кўринди. У кўтарилаётган қуёшни тўсганча йирик лаққа балиқни елкалаб келарди. Жилва бегимнинг ёнига келганида юкини ерга қўйди. Балиқнинг қорни ёрилиб ичак-чавоғи олиб ташланган бўлса-да, шундайлигича ҳам бир пуд тош босарди. Нургелди индамай балиқни тилкалай бошлади.

– Қаердан ушладинг буни, Нур? – Жилва бегим кечаги дилхираликни унутиб унга биринчи бўлиб сўз қотди.

– Нарироқдаги кўлмақдан, – Нургелди ишдан бошини кўтармай жавоб қайтарди.

– У ерда балиқ борлигини қандай билдинг? – қизиқишини қўймасди бегим.

– Тонга яқин сув шалоплади. Шунинг товушига қараб боравердим. Дарё тошганида сув қирғоққа чиқиб бир чуқурликни тўлдирган экан. Сув қайтганидан кейин у ер кўлмақ бўлиб қолибди. Энди эса кўлмақда сув қурий бошлаганидан лаққа дарёга ўтиб олиш учун сакраётган экан. Зўрға ушлаб олдим.

– Буни хомлигича еймизми?

– Пишириб еймиз, бегим.

– Қандай пишираимиз?

Нургелди индамади. Балиқ бўлақларини тош устига тартиб билан териб чиқа бошлади.

– Айтсанг-чи ахир, қандай пиширамиз? – сабрсизланарди Жилва бегим.

– Агар пиширилган балиқни емоқчи бўлсангиз, бориб шох-шаббаларни териб келинг, унгача мен олов ёқишга ҳаракат қиламан.

– Мен-а?!

– Сиздан бошқа бекор ўтирган бирор киши йўқ-ку, бу ерда!

– Сен... сен менга иш буюряпсанми, ҳали?! – Бегимнинг жаҳлдан чиройли тўгарак юзи қийшайиб кетди.

– Буюраётганим йўқ, бегим. Пиширилган балиқни емоқчи бўлсангиз, ўтин териб келишингизга тўғри келади.

– Сен-чи, сен ўзинг ҳам ейсан-ку!

– Менга хоми ҳам бўлаверади. Ахир мен қулман-ку! – Нургелди шундай деганча бир бўлак хом балиқни оғзига ташлади. – Пишганидан кўра хоми мазали бунинг.

– Ёввойи! – тишларининг орасидан шивирлади Жилва бегим нафрат билан ва дарё чиқариб ташлаган шох-шаббаларни териш учун истар-истамас ўрнидан турди.

Нургелди Бешим оқсоқол хонадонига қачон келганини эслай олмайди, аммо шу йиллар давомида биринчи марта хўжайини устидан зафар қучганидан қалбида аллақандай ифтихор туйди. Тўғри-да, дағдағали оқсоқолнинг шаддод қизига иш буюра олди. Бунинг устига буйруғини бажаришга мажбур қилишга ҳам ўзида куч топди!

...Карвон эрталабдан йўлга тушган бўлса-да, қош қорая бошлаганда ҳам Сандиқли қумидаги Тошқудуққа етиб кела олмасди. Аввал режалаштирилганидек, маҳобатли карвон шу қудуқ ёнида оёқ илиши ва тунни шу ерда ўтказиб, эрталаб йўлга чиқиши керак эди. Лекин мўлжални нотўғри олишганиданми, ё секин юришганиданми, қудуққа ўз вақтида етиб кела олишмади. Қўёш ҳам қизариб-бўзариб бота бошлади. Ҳамон қудуқдан дарак йўқ. Охир-оқибат Абдурайим офтобачининг сабри тўлди шекилли, карвоннинг олдида қора тўриқ отини йўрттириб бораётган Сарбонга қошини чимириб яқинлашди. Офтобачи синалмаган бир кимсани карвонга йўлбошловчиликка тайинлаганидан ўкина бошлаган эди. Аслида келган йўлларида қайтмоқчи эдилар. Бироқ йўлга тушганларидан сўнг бу кимса келиб, яқин йўлни билишини, ўша йўлдан юрсалар Бухорога қарийб икки ҳафта олдин етиб боришларини айтиб кўнглига ғулғула солиб қўйди. Аслида ҳар битта қадамини ўйлаб босадиган, шунинг учун ҳам биринкетин тахтга ўтирган учта амир даврида ҳам юксак мавқеини бой бермай келаётган офтобачи унинг гапига лаққа тушиб ўтирибди. Энди эса йўлнинг анчагина қисмини босиб ўтгандан кейин, қарорини бекор қилиб, яна ортга қайтишга юраги бетламади. Бу кимсанинг ҳатто отини ҳам билмайди. «Сарбон» эса албатта лақаби бўлса керак...

– Бу қанақаси бўлди, Сарбон, қудуққа пешин намозига қадар етишимиз керак эди-ку?

Сарбоннинг бир-бирига номутаносиб юзлари буришди. Чап кўзи ўнгига қараганда қисикроқ бўлганидан ғилайсифат кўринадиган, энгагидаги нечта тўқдан иборатлигини ҳатто санаса бўладиган даражада сий-

рак чўққи соқолининг гапирганда силкиниб туришидан пихини ёрган туллак одам, деган таассурот уйғотар, аммо, йирик ўнг кўзидаги жиддий нигоҳ унинг кўпни кўрган мулоҳазали ва бошлаган ишини охирига етказмай қўймайдиган қатъиятли эканлигидан дарак бериб турарди.

– Биз сал секинроқ юрганимиздан вақтида етиб кела олмадик, айбдорман, офтобачи жаноблари.

Хатосини тан олиб турган карвонбошини яна койиш, офтобачининг феълига тўғри келмаса-да, нозилигини ичига ҳам ютиб кета олмасди.

– Ўзимиз билган йўлдан юрсак яхшироқ бўларди. Бир-икки ҳафта кейин бўлса-да бежавотир етиб олган бўлардик. Бу йўлни сиздан бошқа ҳеч ким билмайди. Шунинг учун ҳам, сиз барчасига жавоб берасиз! Туншундингизми, Сарбон?

– Бош устига, офтобачи жаноблари.

Сарбон осмонга бир қараб қўйиб, яна отини йўрттириб кетди.

Бу пайтда Нургелди амирнинг шоҳона соябон арвасида ўзининг жорияси ва канизлари билан кетаётган Жилва бегимнинг ортида пиёда келарди. Бешим оқсоқол амирнинг ишончли амалдорларидан бўлган ва Жилва бегимга тождор куёвдан совчиликка келган Абдурайим офтобачи бошчилигидаги карвонни асбасою дабдаба билан кутиб олди ва бир ҳафта тўй қилиб, едириб-ичирди. Кейин Бухорога қайтишларида келиннинг сепи дея ўн аравани сандиғу сандиқчалар билан тўлдириб жияни Менгли бошчилигида қирқ йигит ва яна шунча қўлни араваларни кузатиб манзилига эсон-омон етказиш учун карвонга қўшиб жўнатди. Нургелди шу қўллар сафида, Жилва бегимнинг хос ғуломи сифатида эди. У йўлга чиқаётганида хўжайин Бешим оқсоқол унга қайтиб келиш тўғрисида ҳеч қанақа топшириқ бермаган, бундан келиб чиқардики, агар бегим унга «қол» деса, амирнинг ҳарамида қолишга мажбур бўларди. Омади келмай бегим унга қолишни буюрадиган бўлса, ҳарамда хизмат қиладиган қўллар сингари ўзининг бичилишини билар ва шундан қаттиқ кўрқарди. У куну тун Худога ёлвориб бегимнинг кўнглига инсоф тилар ва уни олиб қолиш жаҳдидан қайтаришни ялиниб-ёлвориб сўрарди.

Кун қоронғилашиб, осмонда илк юлдузлар милтирай бошлади ҳамки, ҳамон ваъда қилинган қудуқдан дарак йўқ эди. Шу пайт кичикроқ барханни айланиб ўтаётганларида олисдан гулханнинг милтиллаган шуъласи кўринди. Сарбон буни кўрганидан кейин отини йўрттириб Офтобачининг олдига келди ва гулханга ишора қилди.

– Офтобачи жаноблари, гулхан шуъласини илғадингизми, бу ўша қудуқ бўлиши керак. У ерда биздан бошқа ҳам йўловчилар бўлсалар керакки, гулхан ёқмоқдалар.

– Балки, бошқа кимсалардир? Мен йўлларда қароқчилар кўплиги ҳақида эшитган эдим. – Абдурайим офтобачи негадир сарбоннинг номутаносиб юзларига ишончсизлик билан қаради.

– Офтобачи жаноблари, бул кимсасиз саҳрода қароқчилар не қилсин. Мен олдин ҳам бу йўлдан бир неча марта ўтганман, ҳали бирон ерда қароқчига дуч келмаганман. – Негадир карвонбоши офтобачини ишонтиришга уринарди.

– Не бўлганида ҳам, эҳтиёт бўлганимиз маъқул.
– Офтобачи ортига ўгирилиб амир сарбозларини сардори Ҳақимбекка юзланди. Чамаси у ҳамон Сарбонга ишонмасди. – Сардор, сиз сарбозларингиз билан олдинга ўтинг. Ортдаги аравалар билан заифаларни Менглининг йигитлари қўриқласинлар.

– Хўп бўлади, офтобачи жаноблари, – Ҳақимбек ҳарбийларга хос бошини сал эгиб таъзим қилди-да сарбозлари томонга отини йўрттирди. Сарбозлар бир зумда жанговар ҳолатга келиб, карвоннинг олдига ўтиб ёйсимон саф тортдилар. Менглининг чавандозлари ҳам аравалар сафини ўраб олдилар. Машъала ёқиш тараддудига тушган карвонбошини Абдурайим офтобачи тўхтатди.

– Ўзимизни элбурутдан билдириб қўйиш ярамайди, Сарбон.

Карвонбоши офтобачининг эҳтиёткорлигидан ижирғанганча, машъалани ўчириб, отини йўрттириб олдинга ўтмоқчи эди яна офтобачи қаршилиқ қилди.

– Сарбон, олдинда сарбозлар боришади. Сиз биз билан юраверинг.

Карвон эҳтиётлик ила яна олдинга силжий бошлади.

Нургелди карвонда аллақандай безовталиқ бошланганини кўриб, олдин нима гаплигини тушунмади. Кейин Менглининг йигитлари гап-сўзларига қараб қароқчилар ҳужум қилиши мумкинлигини сезиб ўзи ҳам ҳовлиқиб қолди. Бу чеки-чегараси йўқ саҳрода агар қароқчилар ҳужум қиладиган бўлса, жонини қандай сақлаб қолади? Қул бўлса ҳам барибир жон ширин. У безовталаниб ён атрофига назар солди. Навкарлар жиддийлик ва сергаклик билан боришарди. Унинг ўзи қатори қуллар эса бошларини куйи солганча аравалар ортидан судралишар, аммо баъзан кўзлари олазарақ йилтиллаб қўярди. Демак, улар ҳам ўз терисининг ташвишига тушиб қолишган. У хавфу хатар олдида ўзининг ёлғиз эмаслигини кўриб бироз юрагини босиб олди. «Кўпга келган тўй, булар нима бўлса мен ҳам шу-да».

Карвон гулханга яқинлашганида шунча ташвишлангани бекор бўлиб чиқди. Тошқудуқ ёнида йигирма чоғли киши гулхан атрофида суҳбатлашиб ўтиришарди. Чамаси бунақа йўловчиларни кўравериб кўзлари пишиб кетганидан бўлса керак, карвонни кўриб ҳам улар пинакларини бузишмади. Ниҳоят қуролланган сарбозларни илғанларидан кейин улар ўринларидан туришди.

Улар ҳам Бухорога боришаётган экан. Офтобачи уларни роса сўроқ қилиб, шубҳалироқ нарса топа олмаганидан кейин, шу ерда тунаб қолишга буйруқ берди. Бироздан кейин тошқудуқ атрофида ўнлаб гулханлар ёқилди. Қуритилган гўшт солинган қозонлар гулханга қўйилиб, иштахани қитиқлайдиган шўрва ҳиди тунги саҳронинг илиқ ҳавосида суза бошлади.

Кун буйи жазирама саҳрода йўл босиб чарчаган йўловчилар, тошқудуқнинг муздек сувидан қониб ичиб мазали шўрвадан қоринларини тўйдириб олгач мизғий бошладилар. Шунда бирдан қиёмат кўпди...

...Нургелди қўйнидаги чақмоқтошни олиб, чопонининг астари остидан чиқиб турган пахтадан узиб олди-да тошни бир-бирига уриб учкун чиқарди. Тутаб турган пахтани куҳ-куҳлаб ўт олдирди ва устига бир сиқим

хас ташлади. Хашак хурр этиб ёниб кетди. Нургелди унинг устига кичик-кичик шохчаларни ташлаб гулхани катталаштира бошлади. Жилва бегим олиб келган бир кучоқ ўтинини ерга қўйиб, Нурбелдиннинг ишини кузата бошлади. Йигит йўғонроқ шохларни оловга тартиб билан териб чиққач, устига чойнақдан сал каттароқ япасқи тошни қўйиб унга балиқ бўлақларини тера бошлади. Орадан чорак соат ўтмай улар пишган балиқларни иштаҳа билан туширишарди.

– Нур, энди буёғига нима қиламиз?, – Жилва бегим балиқнинг қилтаноғини гўштидан ажратаркан, Нургелдига умид билан термулди. – Бу саҳродан қандай ўтиб оларканмиз, а?

– Бу ёғини пешонангиздан кўрасиз, бегим. Пешонангизда бор бўлса, бир амаллаб Бухорога етиб олармиз.

– Нега бунақа деяпсан, Нур? Сенинг пешонанг-чи, нима, бу йўлнинг сенга алоқаси йўқми?

– Мен қулман, бегим. Шу ерда саҳрода қовжираб ўлиб кетаманми, ё хўжайиннинг қамчисининг остида ўламанми, бунинг фарқи йўқ.

Жилва бегим унинг жўрттага кўрслик қилаётганини, лекин ўзи ҳам саҳрони қандай кесиб ўтиш тўғрисида ўйлаётганини тушуниб турарди.

– Менга қара, тўғрисини айт, сен нега мен билан бирга юрибсан? Ҳозир мени ташлаб ўзинг ҳоҳлаган жойингга кетаверишинг мумкин-ку, тўғрими? Нега сен кетмаяпсан? Агар шундай қилсанг, хўжайиндан қутулардинг. Ўзинг орзу қилган озодликка ҳам эришардинг?

Нургелди индамай кўзларини ерга тикди. У шуни ўйламаганмиди. Шу тўғрида ўйламаган бирон дақиқаси борми ўзи унинг. Бугун тонгда ҳам у кўлмакни балиқ шалоплаши товушидан топгани йўқ-ку, ахир. У ухлаб ётган бегимнинг устига чопонини ташлаб, ўзи эса боши оққан томонга кетмоқчи эмасмиди.

Шунда кўлмақда шалоплаётган балиқни кўриб қолиб, фикридан қайтди. Бегимнинг икки кундан бери туз тотмаётгани эсига келиб, кимсасиз саҳрода заифани оч ва ёлғиз ташлаб кетишга аҳд қилганидан уялиб кетди ва балиқни кўтариб ортига қайтди. Ўзи бутун умр орзу қилган озодлигига эришишига бир неча қадам қолганида, ортга чекингани учун асаби бузилиб турган эди. Шунинг учун ҳам бегимни ўтин теришга мажбур қилмадим...

...Ўшанда унинг бутун вужудини ғазаб, нафрат, алам ва хўрликнинг аралашмасидан бино бўлган ғалати бир исён буткул қоплаб олган эди. Ўн тўртга кириб лабининг устини илк баҳорда бош кўтарган майсадек майин мўй қоплай бошлаган, бўйи чўзилиб, билагига қувват иниб қолган паллалар эди. Шомда оқсоқолнинг сурувини кўрага камагач, ўзининг тегиши бўлган обиёвғондан қуруқ қолмаслик учун қуллар учун таом пишириладиган ўчоқхонага йўртаётганида оқсоқолга дуч келиб қолди. Бешим оқсоқол негадир тунд эди. Бир у эмас, ички ҳовлидаги барча хотин-халажу бола-бақранинг барисининг қиёфасидан заҳар томарди. Оқсоқол унга бургут қараш қилди. Боланинг тиззаси қалтираб, ҳатто салом беришга ҳам ҳоли қолмай дудуқланиб қолди.

– Ҳой, етимак, нечун салом бермайсан?! – ўшқирди у. Шу пайт қаердандир қўлида қамчи пайдо бўлди. –

Эрганжа ит эмганнинг ҳаромиси, сенинг ҳам бошингни сапчадек узиб ташлаш керак!

Таканинг терисидан тилиб тўқилган қамчининг қаттиқ арқоғи, кўзлари алланечук ғайритабиий ғазабдан хонасидан соққадек отилиб чиқадиган даражада бақрайган, чўғирмаси қийшайиб кетган боши устидан бир айланиб боланинг бўйни аралаш чаккасига зарб билан урилиб узун қонталаш из ҳосил қилди. Нургелди юзини кафтлари билан тўсиб, мункирган, оқсоқолнинг ғазабдан титраётган така соқолига кўзи тушди. Шунда негадир унинг шу соқолидан чангаллаб туриб бўғзига пичоқ тортишни, тизиллаб оқаётган қонга кўлини ювгиси келиб кетди. Бу истак шунчалар кучли эдики, устма-уст тушаётган қамчи зарблари ҳам қор қилмас, ожиз бўздан тикилиб, уззукун офтоб тиғида юрганидан ҳилвираб қолган гупписи тилка-тилка бўлиб учаётгани, қонга беланаётганини ҳис қилмас, негадир оғриқни унутган, фақатгина хомсемиз оқсоқолнинг ҳар зарбдан кейин ҳарсиллашинигина эшитарди. Оғзида қон таъми ўтириб қолган, кўзлари олдида эса кесилган бошдан оқаётган қон қотиб қолганди.

Кейин қутурган оқсоқолнинг кўлидан Аёз чол билан Нусрат чопиб келиб ажратиб олишганини элас-элас кўрди. Ўша кеча Оқсоқолнинг тўқсондан ошган онаси жон берганини билди. Шунгача у қисмати шу эканига ишониб келган, даштда қўй боқиб, оқшом чоғи ўзига етган заранг косадаги оби ёвгонни иштаҳа билан тушириб юраверган эди. Ўша қамчиланган оқшом унинг юрагига исён келиб ўрнашди. Болалиги туғаб, машаққатли ва заҳардан-да аччиқ ҳаёти бошланган кун бўлиб хотирасига ўрнашди...

– Сиз менинг озодликни орзу қилишимни қаердан биласиз? Балки шу ҳаётимдан бошқа нарсани орзу ҳам қилмасман?

– Йўқ. Мен аниқ биламан, сен озодлик истайсан. Баъзан кўзларинг ёввойи мушукниқидек ялтираб кетади. Шунақа пайтда мен сендан кўрқаман!

– Сиз-а? Наҳотки сиздек олийнасаб бегим, таги паст кулдан кўрқсангиз! Буни бошқа бировга айтсангиз устингиздан кулишади.

Жилва бегим нигоҳларини дарё томонга буриб сукутга толди. Ўша тунда кўлларини қайириб, тагига босиб олаётган қароқчига ташланиб кўксига пичоқ санчган Нургелдининг кўзларидан ёввойи ва совуқ аланга сачраган паллани ҳамон кўз ўнгидан узоқлаштира олмасди...

...Қаердандир пайдо бўлган қора кийимли кишилар мудроқ сарбозларни аёвсиз қиличдан ўтказиб бошладилар. Улар шафқатсиз ва совуққонлик билан ўзларининг қонли ишларини аниқ бажарардилар. Бир зумда саҳрони хотинларнинг уввоси билан ярадорларнинг ингроқлари тутиб кетди.

Нургелди бу даҳшатли гўшт қиймалагичдан қандай омон чиққанини ҳалигача ҳам тушуна олмайди. У Жилва бегим ўз жорияси билан ётган соябонли араванинг каттакон ғилдирагига суянганча мудраб ўтирарди. Қиличларнинг совуқ жаранги ва танасини қилич тилган ярадорларнинг фарёидан ўзига келди. «Қароқчилар ҳужум қилганга ўхшайди!» У эмаклаб араванинг тагига кириб олди ва даҳшат билан ён-атрофида бўлаётган хунрезликка қараб ўтирди. Қароқчилар Ҳакимбек сардорнинг сарбозларини тинчитиб бўлишди шекилли,

энди араваларни кўриқлаб турган Менглининг йигитларига ташланишди. Нургелдининг шундоқ ёнгинасида бир йигит чопиб ташланди. У ола-ғовурда қиличини олишга улгурмаганидан ханжар билан рақибига ташланган шекилли, жонсиз кўллари билан ҳамон дудам ханжарини маҳкам сиқимлаб турарди. У диққатини жамлаб олгач Менглининг қонга ботган жасадини таниб қолди. Ханжар ҳам таниш, Менглининг талаби билан Аёз чол ясаб берганди. Нургелди унинг кўлидан секингина ханжарни ажратиб олиб кўйнига солди. Чамаси қароқчилар Менглининг йигитларини ер тишлатишган бўлса керак, энди араваларни талашга ўтишди. Шунда тепасида жориянинг чинқирган товуши эшитилди.

– Маликага зинҳор кўлингизни теккизманг!

– Ў-ҳў, малика?! Ўлжамиз чакки эмасга ўхшайди! Ушла уни!

Шунда Жилва бегим иложсиз ёрдам сўраб нола қилди.

– Эй, бадбахт малика, бу саҳрода сенга ёрдам бериши мумкин бўлган тирик жон қолмади! Нимаям қила олардинг, кўнасан-да!

Аллақандай ёввойи хохлаш эшитилди. Нургелдининг юрагидаги кўрқув бирданга қаёққадир чекинди. Арава остидан чиқиб ўрнидан силкиниб турди. Ва шунда, соябони пора-пора қилиб ташланган араванинг бурчагида жория кўлларини юзига босганча хўнг-хўнг йиғлаётгани, бир барзангги кимсанинг бегимни тагига босиб олганча, ҳадеб унинг этагини кўтаришга ҳаракат қилаётгани, сочлари тўзғиб кетган бегим эса унинг остида типирчилаётганига кўзи тушди. Йигит ғазабдан бўғриқчанча бир сакраб арава устига чиқиб олди ва қароқчининг кураклари орасига ханжарни урди.

– Их, – инграб юборди барзанги ва бегимнинг устидан ағанаб тушди. Шунда Нургелди бегимнинг шохона куйлаги дабдала бўлганини, оппок кўкраклари очилиб қолганини кўриб юзини бурди.

– Туринг бегим, қочамиз!

У қизнинг кўлларидан судрагудек бўлиб саҳро ичкарисига чопиб кета бошлади.

– Тўхта!

Орқаларидан кимдир бақирди. Кейин отнинг дупури эшитилди. Ортада чопиб келаётган жорияни олдинга ўтказиш учун бегимнинг кўлини қўйиб юбориб, ўгирилганида от чоптириб келаётган кимса қиличини бир ўйнатиб олди. Шилт этган товуш элас-элас кулоққа чалинди ва жория мункиб кетди ва ерга шалоплаб кулади. У қилични иккинчи марта уришга улгура олмади. Нургелди чаққонлик билан отнинг юганидан ушлаган заҳотиёқ бир сакраб чавандознинг биқинига ханжарини санчди. Қулаётган отлиқнинг оёғини узангидан чиқариб юбориб дарҳол ўзини ёгар устига олдида, жиловни силтади. Кўзларини катта-катта очганча нималар булаётганини англаб-англамай қотиб турган бегимни мингаштириб, саҳро кўйнига от қўйди...

...Менгли нега уни кузатиб боришга отасидан руҳсат олдийкин. Бунга ҳечам ақли етмайди. Балки йўлда шунга ўхшаган тасодиф рўй беришини ва иккалаларининг ёлғиз қолишларини жуда-жуда истагандир. Балки, бирон иложини қилиб уни карвондан олиб қочиб кетишни ўйлагандир. Қандай режа ўйлаган бўлса ҳам бу йўл унинг бошини еди. Қизиқ, Менгли наҳотки ўзини қурбон қилар даражада уни севиб қолган бўлса... Ахир,

у билган Менгли оғаси бунақа бола эмасди-ку. Ё буни сезмаган, ё бўлмаса у шунчалар ўзгариб кетган экан-да. Уша даҳшатли тундан бери қанча вақт ўтдийкан. Ҳисоблаб кўрса бир ойдан сал ўтибди. Аммо, худди юз йил бўлгандек. Ўзини ўн олтига кирганигаям, йигирма олтига кирганини ҳам билмайди. Ўтган шу бир ой наҳотки уни шунчалар ўзгартириб юборган бўлса... Атиги бир ойча олдин қўлнинг буйруғига итоат қилиб ўтин-териби келишни ҳатто тасаввурига ҳам сиғдира олмасди. Энди эса...

Менгли ўшанда аравага ташланаётган барзанги қаршисига дудам ханжари билан чиққанди, кўксига қилич санчилиб қуларкан, юпқа лаблари титраб юзлари қийшайиб, оғзидан қон фаввора бўлиб отилаётган ҳолати ҳамон кўз ўнгидан кетмайди. Қанчалик истамасин уни хотирасидан ўчириб ташлай олмайди. Негадир Менглининг арвоғи мудом уни таъқиб қилаётгандек. Баъзан бир неча кун уни унутгандек бўлади, бироқ, шундай кунларда Менгли лоп этиб унинг тушида пайдо бўлади...

...– Тўғри айтасиз, мен озодликни истайман. Ҳамма қатори эркин одам бўлишимни, менинг рўзгорим, бола-чақам бўлишини, мен ҳам одамлар ичида яшашни истайман. Бироқ, агар қочиби кетадиган бўлсам, бутун умримни таъқибда ўтказишим керак бўлади. Мудом қўлга тушиб қолишдан қўрқиб, жон ҳовучлаб юргим келмайди. Ҳаётим ёлғиз, шу кимсасиз саҳрода ўтишини истамайман.

– Унда сени кимдир отамдан сотиб олиб, кейин озодлик васиқасини бериши керак. Лекин унақа олийҳиммат одамни қаердан топасан бу замонда?

– Ўша одам сиз бўласиз, бегим.

– Нима? – бегимнинг кўзлари ҳайратдан каттакатта очилиб кетди. – Наҳотки сен менинг шунақа қилишимга ишонсанг?

Нургелди мийиғида жилмайиб қўйди. Кейин юзлари жиддий тортди.

– Биласизми, бегим, текинга мушук ҳам офтобга чиқмайди деган нақл бор. Мен сизни қароқчиларнинг қўлидан қутқариб чиқдим. Асраб-авайлаб олиб кетяпман. Худо хоҳласа, сочингиздан бир толасини ҳам нобуд қилмай Бухорога етказиб бораман. Бунинг эвазига эса сиз менга озодликни ҳадея этасиз. Мен қорақуюнли элатига ё озод киши сифатида бораман, ё мутлақо қайтмайман, деб қарор қилганман.

– Мен сенга озодлик беришимга ишонасанми?

– Ҳозирча менда ишонч бор. Аммо ишончим сўнган куни мени қайтиб кўрмайсиз.

Унинг кўзларида аллақандай шиддатли аланга чақнагандек бўлди. Бу олов бегимга таниш эди. Бегим сукутга толди. Бироздан сўнг эса дарёга майда тошчаларни отиб ўйнаётган Нургелдига қаради.

– Қачон йўлга тушамиз, Нур?

– Билмадим. Бир-икки кун шу ерда ҳордиқ чиқарсак яхши бўларди. Олдимиздаги саҳрони мутлақо билмайман. Бир ҳафта юрамизми, бир ойми... Шунга яраша егулик ғамлаб олишимиз керак.

– Бу ердан қанақа егулик топа олардик?

– Кўпроқ балиқ тутиб қуришти олишимиз керак. Бу ерда қўлмақлар кўп экан.

Нургелди кетди. Бегим унинг туни билан ўтириб чиққан тошига чиқиб олди...

...Уларнинг оти бор эди. От унинг касофатига қолиб ўлди. Агар ўшанда озроқ сабр қилганида эди, отлари ўлмасди. Саҳрода қолиб кетишдан қўрқмасдан йўлга тушаверган бўлармидилар. Нега ҳамини шунақа бўлади? Худди кимдир юқорида уни кузатиб турган, сабри, иродасининг кучини синаётгандек туюла бошлади. Уни худди қўлига тушган сичқон билан ўйнашаётган мушукка ўхшатди. Бечора сичқон қоча бошлайди ва энди қутулдим деб энгил нафас олганида елкасига ўткир тирноқ санчилади...

От бақувват, саҳрода юришнинг ҳадисини олган экан. Аввалига улар қароқчилар ортдан қувиб келишдан қўрқиб, отни елдириб кетишди. Туни билан йўл босиб тонга яқинлашганда ортларидан ҳеч ким таъқиб қилмаётганлигини билиб бироз хотиржам тортишди ва энди бамайлихотир юра бошладилар. Улар тунда фақатгина жонларини қутқаришни ўйлаб дуч келган томонга от сурганликларидан ҳозир қаерга қараб кетаётганликларини мутлақо билмасдилар. Отнинг жоловини бўш қўйганларидан бутун умидлари шу отда бўлиб қолганди. Чарчаган от эса битта-битта қадам ташлаб олдинга судраларди. Улар отдан ҳам баттароқ чарчашган, иложини топиб мизғиб олишга қулайроқ жой излардилар. Шунда олисда итларнинг акиллаган товуши эшитилди. Аллақайлардан эса қўй-қўзилар маъраши эшитиларди. Демак, шу яқин атрофда чўпонларнинг қўналғаси бўлса керак. Саксовулзорни кесиб ўтганларидан кейин бирдангина ялангликка чиқиб қолдилар. У ерда ёйилиб кетган сурувга кўзлари тушди. Айиқдек келадиган бўрибосар ўтов олдида лўкиллаганча айланиб юрарди. Уларни кўриб вовуллаганча бостириб кела бошлади. Ўтовдан қайтарма қалпоқ кийган, сийрак соқолига оқ оралаган кичик жуссали чўпон чиқиб, аввал уларга бироз хавотирли қараб турди, кейин эса акиллаётган итини чақирди.

– Бўлди! Бас, йўлбарс!

Ит қандай тезликда уларга отилган бўлса, худди шундай ортига қайтди.

Чўпоннинг башараси ҳар иккаларига ҳам ўтиришмади. Бир кўзи қисик, соқоли сийрак, жиккак юзида негадир некликдан аломат бергувчи бирон аломат кўринмасди.

– Келинлар, бахай, кимсизлар?

– Биз йўлдан адашиб қолдик.

Чўпон йигитнинг қон сачраган яктагига, қизнинг рўмолсиз, паришон тўзғиган сочига қараб уларнинг шунчаки йўлдан адашган ўткинчи эмаслигига ишонса-да, буни сездириб ўтирмади.

– Эмаса тушингиз. Сал дам олингиз. Сўғин йўлди ўзим кўрсатиб юбораман.

У отнинг жоловидан ушлади. Нургелди эгардан тушиб Жилва бегимнинг ҳам тушишига қарашиб юборди.

– Аялингиз ўтовга кирсин. – Чўпон ўтов томонга товуш берди, – Улбўсин, ҳов Улбўсин, қара қўноқ келди. – Кейин Нургелдига юзланди, – сиз мен билан юринг. Отингизга Мирза қарайди.

У анграйиб қараб турган ўн тўрт-ўн беш ёшлардаги ўспиринга отнинг жоловини тутқазиб юборди.

Ичкаридан чиққан тўладан келган кенг ва юмалоқ юзли хотин аввал бегимга қараб анграйди, кейин бирдан ўзига келиб уни ичкарига бошлади. Бегимнинг

аҳволи у қадар яхши эмаслигига унга қараган ҳар қандай кимса шубҳа билдирмасди. Шоҳи дуррачаси аравада барзанги билан олишаётганидами, ё от чоптириб қочаётганларида тушиб қолган, сочлари тўзғиб кетган, атлас кўйлаги билан бахмал камзулининг ёқаси йиртилган, юзи тимдаланиб, бўйни ва томоғининг ости кўқарган эди. Устига устак силласи қуриган, оёқларида зўрға турарди. Буни кўрган аёл уни ортиқча саволга тутиб ўтирмади.

– Томоқ ейсизми, миймон?

Бегимнинг қорни оч бўлса-да, иштаҳаси йўқ эди. Тили қақраб кетганидан зўрға айланди.

– Бир пиёла сув беринг, опа.

Аёл зипиллаганча бориб каттакон кўзадан бир коса сув қуйиб келди. Бегим уни шоша-пиша бошига кўтарди ва тўкиб-сочиб ичди. Вужуди енгил тортиб, тараңг тортилган мушаклари бўшашди.

– Чарчабсиз, миймон, озроқ мизғиб оласизми?

Бегим бош ирғади. Аёл ташлаб берган тўшакка ўзини ташлади.

– Кўйлагингизни ечинг, сиз уйғонгунча ямаб қўяман.

Жилва бегим ихтиёрсиз ечиниб, аёл берган кенг кўйлакни кийганча бошини ёстиққа қўйди ва шу заҳоти ухлаб қолди.

Аёл эса унинг йиртилган куйлагига, чиройли юзининг тирналган жойларига, бўйни ва кўкрагидаги доғларга қараб лабини тишлаганча бош чайқаб қўйди. У қизнинг бундай абгор ҳолатидан шубҳаланса-да, бироқ кўнглининг бир четида унга меҳр уйғонганди. Қиз ҳақиқатан ҳам гўзал эди. Бутун умри чўлда ўтиб, феъли саҳродек қаттиқ ва ўзгарувчан, қаҳру ғазаби баъзан тошиб ичидан чиқиб кетадиган, тийиқсизроқ бўлса-да, қизнинг маъсум таровати олдида ия бошлади. У секингина қизнинг сархил матодан тикилган бойвуччаларга хос кўйлагининг титилган жойларини чоклай бошлади.

Ўтовнинг соясига ташланган шолчада ўтириб чўпон билан бир косадан айрон ичиб ўтирган Нургелди ичкаридан чиқиб келган аёлнинг қўлидаги бегимнинг кийимларини кўриб юраги шувиллаб кетган бўлса-да, билин-тирмади. Аёл имо билан чўпонни ёнига чақирди. Бироздан кейин эса у қиёфаси тундлашиб қайтиб келди.

– Бу заифа аялингизми? – сўради у шубҳаланаётганини яшириб ҳам ўтирмай.

– Йўқ, – деди Нургелди ҳам унда қандай ўзгариш бўлганини ўзича тушуниб, унга диққат билан разм соларкан.

– Ўғирлаб келаётирмисиз?

– Йўқ.

– Унда нега унга доридингиз?

– Доримадим. Қароқчиларнинг қўлидан қутқариб олиб келялман.

Чўпон унга ишонқирамай қаради.

– Қароқчилар дейсизми, бу заифа аялингиз бўмаса, нега уни қутқариш учун жонингизни гаровга қўйдингиз. Тушунуксиз.

– Бу заифа менинг бекам. Мен унинг қули бўламан. Шунинг учун ҳам бекамни қутқардим. Бекам Бухоро амирига маликаликка бормоқда эди. Мен уни Амирининг олдида бешикаст элтишим лозим.

– Эй-би! Сен ҳали қулмисан?

Ҳозиргина таҳдидли саволлар бераётган бўлса-да, унинг ҳурматини жойига қўйиб турган чўпоннинг бирдан сенсирашга ўтиши Нургелдини ҳушёр торттирди. Унинг юзига яна разм солиб бу башарани қаердадир кўрганга ўхшатаверди. Кейин эса хаёлига кеча кунботар олдидан отда йўртиб кетаётган карвонбошига рўпара бўлгани хаёлига келди. Бу чўпоннинг юзи қайси жиҳати биландир ўша Сарбонни эслатарди. Унинг ҳам чап кўзи қисикроқ, сийрак соқолли...

– Ўзимам ўйлагандим, нега бу аялнинг усти бойбичаларникидек-у, буниси қуллардек юпун деб. Гап шунда, де! Тўғриси айт, қаерга олиб кетяпсан уни?

– Бухорога. Амирининг олдида.

Чўпон энди унинг мутлақ ёлғон гапираётганига ишонди. Юзидаги тундликнинг ўрнини ғазаб эгаллади. Барча саҳройилар каби унинг ҳам феъли торроқ эди. Бутун умрини чўлда, одамлардан йироқда ўтказаётган чўпон одамлардан кўра кўпроқ бўрибосар итига ишонарди.

– Эмаса айт-чи, нега бекангнинг кўйлаги йиртилган?

– Айтдим-ку карвонимизга қароқчилар ҳужум қилишди. Мен уни зўрға қутқариб қолдим!

Чўпон унга барибир ишонмагани совуқ йилтираб турган қўй кўзларидан билиниб турарди.

– Ҳали буни кўрамыз. Беканг уйғонсин. Унинг ўзи айтиб беради.

Ўзи айтиб бергани минг марта яхши. Аммо бу тўнг ва қайсар чўпон нега уни миршаблардек сўроқ қилаверади. Бундан Нургелдининг жаҳли чиқса-да, унинг меҳмони эканлигидан иззатини сақлашни маъқул топди. Аммо бир нарсага у тушунмай турарди. Агар унга ишонмаётган экан, бунақа қовоқ-тумшук қилиб ўтиргандан кўра, кўтар лаш-лушингни деб ҳайдаб юборса биров унга ғинг дея олармиди. Киритишга киритиб, кейин бунақа қилишнинг нима кераги бор. У хаёл суриб ўтириб мизғиб қолган экан, чўпоннинг тап-туп қадам товуши уйғотиб юборди. Чўпон қўлида бир товоқ қайнатилган гўшт билан чўққа кўмиб пиширилган нон олиб келарди. Унинг чехрасидаги тундлик тарқаган, ёноқ суяклари бўртиб, қисик кўзлари янада қисилиб жилмайишга мойил ифодани зоҳир этарди.

– Ол, томоқдан е, кейин бафуржа гаплашиб оламиз.

Нургелди оч эди. Гўштининг каттагина бўлагини олиб иштаҳа билан тушира бошлади. Чўпон қумғондан чой қуйиб узатди.

– Сенинг оға-иниларинг борми? – сўради гўшт чайнаб устидан чой ичаётган йигитни кўз қири билан кузатаркан.

– Билмайман, – деди Нургелди овқатдан бошини кўтариб. – Эсимни таниганимдан бери бекамнинг отасининг эшигида хизмат қиламан.

– Ҳа, бечора, – ачингандек кўринишга ҳаракат қиларди чўпон, – қулнинг кўрган куни курсин.

Нургелдининг иштаҳаси ғиппа бўғилди. Қўлини сочиққа артди. Чўпон бу мизғиб қолганида ниманидир ўйлаганини ва шунинг учун ҳам турқини бирдан ўзгартирганини тусмол қилди. Унинг хаёлига нима келганидан беҳабар, бирон шумликни ўйламадимикин, деган ташвиши ҳам йўқ эмасди. Чўпоннинг ўзи ёрилишини кутиб индамай турди.

– Бухорога қандай етиб бормоқчисан? Отда ахир бир ойлик йўл-ку. Яна дарёни ҳам кечиб ўтишларингга тўғри келади. Бекангни уринтириб қўймайсанми?

Нургелди ҳам шуни ўйлаб боши қотиб турарди. У ўша тунда қароқчини ўлдириб, бегимни отга мингаштириб олиб қочганида шу кетишда тўғри Бухорога боришни мўлжаллаганди. Агар бегимни бешикаст элтиб топширса Амир унинг бу жасорати эвазига озодлик васиқасини беради, деб ишонганди. Аммо то Аркка етиб боргунича йўлнинг бу қадар узоқ ва машаққатли эканини ҳечам ўйламаганди.

– Ҳа, буёғи осон бўлмайди. Нима қилишга ҳам хайронман.

– Бундай қилсанг-чи, – деди чўпон оғир муаммонинг ечимини топган олимдек ҳовлиқиб, – Сен яхшилаб ҳордиқ чиқариб олганингдан сўгин эрта саҳарда йўлга чиқсанг. Беканг эса шу ерда қолса. Сен Бухорога бориб, унинг шу ерда соғ-саломат эканлигини амирга етказсанг бас. Унинг ўзи бекангни олиб кетиш ташвишини қилади.

Ўйлаб қараса чўпоннинг гапида жон бор. Бегим билан судралиб юргандан кўра бир ўзи бўлса тезроқ етиб боради манзилига. Аммо барибир охири сўзни бегимнинг ўзи айтиши керак. Кейин унинг бир ўзини бегонга кишилар орасида қандай қолдиради. Буни-си ҳам бор ҳали бу режанинг. Эсон-омон амирнинг ҳузурига етиб ҳам борди дейлик, агар бу ерда бегимга бир нарса бўлса амир ҳам, Бешим оқсоқол ҳам уни тирик қўйишмайди. Ўшанда унинг озодлик ҳақидаги орзуларининг рўёбга чиқиши ўрнига, кундага бош қўйиши ҳақиқатга яқинроқ. Йўқ, бунга кўниб бўлмайди.

– Бўлмайди, оға, – деди фикрларига яқун ясаб Нургелди. – Мен бекамни ёлғиз ташлаб кета олмайман. Агар шундай қилсам, сизни ҳам, ўзимни ҳам хатарга қўйган бўламан. Бошқа йўлини топиш керакдир.

Чўпоннинг қиёфаси яна олдинги ҳолатига қайтди.

– Не учун бўлмасакан? Сен менга ишонмаяпсанми?

– Йўқ, нега унақа дейсиз. Мен кетганимдан кейин агар бекамга бир нарса бўлса мен ҳам, сиз ҳам тирик қолмаймиз. Буни ўзингиз англаган бўлсангиз керак?

– Ахир йўлда бирон кор-ҳол бўлиши мумкин-ку, унда нима қиласан?

– Унда пешонамдан кўраман. Хатарга сизни шерик қилиш ниятим йўқ. Бола-чақали одам экансиз...

Чўпон аллақандай ғалати қараш қилди. Йигитнинг анчагина жўяли мулоҳаза қилганидан унга тузукроқ жавоб топа олмай, чаккасига қон тепди шекилли, қизариб кетди.

Нургелди билмасдики, у ухлаб қолганида чўпон ўтовга кириб, уйқудаги қизнинг хуснини кўрган, энди қандай қилиб бўлмасин уни олиб қолиш ҳаракатига тушириб қолганди. Шунақа, шошганда лаббай топилмас деганларидек, у йигитга тузукроқ баҳона топиб бера олмай қийналарди. Охир у ўйлай-ўйлай, миясига жўяли фикр келмаганидан кейин тиккасига ҳужумга ўтишга мажбур бўлди.

– Мен, бекангга уйланмоқчиман! Мен бўйдоқман. Улбўсин эса менинг синглим бўлади. Буни шунчаки қилмоқчи эмасман, сенга юзта қўй бераман. Сен шу қўйларнинг ярмининг пулига ўзингга озодлик сотиб олишинг мумкин. Сен қизни қўйиб, бир сурув қўйни ҳайдаб кетасан. Ўйлаб кўр!

Нургелди худди шундай гап бўлишидан кўрққанди. Ҳақиқатан ҳам шу гап айтилди. Бунга эса жавоб қайтариш лозим. Лекин Нургелди унга жавоб қайтаришга улгура олмади. Ўтовда қий-чув кўтарилди. Олислашиб кетаётган от туёғи товуши эшитила бошлади.

Жилва бегим уйғониб кетиб, ўтов ташқарисидаги гап-сўзларни эшитиб турганди. Чўпоннинг ниятини тушунган заҳоти, ташқарига отилди. Эшик олдида турган ўзининг кийимларини қўлтиғига тикқанча ташқарига чиқди. Отнинг боғланган ипини қозикдан еча солиб узангига оёқ қўйди. То ўтовдагилар нима бўлганлигини англаб улгурганларича у қуёш ботиб, саҳронинг меъдага тегиб кетган сарғиш қорамтир ранги тим-қорага айланаётган қумтепалари ортига сингиб кўздан йўқолиб кетди.

– Ҳай, тўхтат уни! Ҳозиргина жемиш жеган отни чо-вив бўлама?! – Ҳирқироқ овоз билан бақирарди чўпон. – Қочиб ҳеч жоққа кеталмайди-я, лекин отни жейди! Зотдор эканлиги туёғидан кўриниб турганди-я, эсси!

Чўпон муштдек бошини сарак-сарак қилганча қолаверди...

...Улар учинчи куни йўлга тушдилар. Нургелди елкасига осиб олган тугунда нималар йўқ дейсиз: Бегимнинг духоба қўйлагига ўралган қоқ балиқ, яна ипу игна билан биргаликда, ўзлари ўлдирган қуёну бўрсикнинг терилари, бир қадоқ келадиган туз, бир меш сув ҳам жой олганди. Тонг қуёши кўтарилаётганда дарёни тарк этиб саҳрога қадам қўйдилар. Улар бориши лозим бўлган олис шарқдан қуёш кўтарилиб келар, шунчалик беғубор ва маъсум эдики, гўё у саҳрони оташ тафти билан қовжиратиб ташламагандек, гўё у атрофга дўзах алангасини сачратиб, бош кўтарган бута ёхуд жонзот борки, қақратиб, йўқлик сари равона қилмагандек, атрофга келинчакдек қимтинибгина, маъсум ва хуркак назар ташларди.

Салқинда имкон қадар кўпроқ йўл босиш учун шошилиб юришарди. Кундузги жазирамадан кейин, тунда совуб улгурмаган майин қум ҳамон илиқлигидан оёқлари роҳатланар, баъзан қуш уйқусидек қисқа баҳор палласида гуллаб, яна уруғ сочиб улгурган равочнинг қовжираб қолган танасида сақланиб қолган яккам-дуккам шохларида ялтираётган шабнам томчилари яланг оёқларига тўкилиб сескантириши ажаб-товур ҳисларни уйғотиб юборарди. Улар офтобнинг шундай майин ва маъсум бўлиб туришини хоҳлашар, тонгги сарин шабаданнинг ҳам ўзларига йўлдош бўлиб қолишини исташар, бироқ, ҳали замон, майин нурларнинг қиличдек кескирлашишини, шабаданнинг гармселга айланишини билиб турсаларда, бу тонг абадиятга қадар чўзилишига ишонгилари келарди. Қуёш дақиқа сайин кўтарилиб борар экан, аввало қовжираган шохларда энди маржондек илиниб турган шабнам томчилари ҳавода эриб йўқ бўлаётганидан муздек томчилар оёқларини сескантирмай қўйганидан кейингина, уларнинг қалбларини тўлқинлантирган тонг чекинганини ҳис қилиб, ҳавойи туйғулар ўрнини қуёш тиккага келганида паналайдиган жой топиш ташвиши эгаллаб олди. Яйдоқ саҳрода бундай жойни топишнинг ўзи бўлмайди.

Ниҳоят, саҳронинг бўронларига басма-бас туриб ўсган қари саксовулнинг яшил ва сувга тўла

нина барглари, аждардек хунук буралиб ўсган, худди кўсанинг соқолидек якам-дуккамгина қолган шохлари остидан паноҳ топишди. То бу ерни топгунча, бир неча соат офтоб тиғи остида юришган, бунинг устига бир зумда тандирдаги чўғдек қизиби, товонларини аёвсиз куйдираётган қумда бўлари бўлиб ҳолдан тойган бечораларга саксовулнинг олачалпоқ сояси жаннат боғидан авло туюлиб кетди.

Нургелди тугунни ечиб бегимнинг узун, кимхоб куйлагини саксовул шохига ёйиб сояни қуюқлаштирди. Кейин пўстак бўлиб қолган териларни ерга тўшади. Улар ёнма-ён чўзилганча мудраб ўтиришарди. То шом кўнгунча бу дўзах саҳрода йўл юриб бўлмасди. Мизғий-мизғий ростакамига ухлаб қолганларини сезмай ҳам қолишди...

...Кейинги кун кечга бориб мешдаги сув тугади. Юриш энди ростакамига азобга айланди. Бунинг устига бегимнинг иситмаси кўтарилиб кетиб, алахлай бошлагач Нургелди юришни бас қилиб, чоғроқ бархан панасида тунаш учун жой ҳозирлай бошлади. Бу ерларда ётиш хавфли эканлигини билар, кундузги жазирамада ер остидаги инларига бекиниб олиб, офтоб тиғидан яширинган барча чўл жониворлари тунги салқинда ташқарига ўрмалаб чиқишган, саҳро жонланиб қолганди. Бу ерда шундай камқувват ва чалажон ҳолда ётишса, илон чақиб кетиши ёки бирон чўл йиртқичининг емишига айланишлари ҳам ҳеч гап эмасди. Аммо бегимнинг бу ҳолатида юришни давом эттириш уни ажал жарига итариб юборишдан бошқа нарса эмаслигини ҳис қилган Нургелди аросат ўтида қоврилларди. Агар эртага қуёш тиккага келгунча сув топа олмасалар, иккалалари ҳам саҳро оташида қоврилиб ўлишларини ҳис қилишнинг ўзиёқ уни даҳшатга соларди. Илиқ қум устида ётган қиз инграй бошлади. Унинг ҳар бир нолакор ва заиф товуши йигитнинг қулоғига ўқдек санчилар, бироқ унга ёрдам беришдан ожиз эканлигидан, имконсизлигидан бўридек улиб юборгиси келарди.

У юрагини пармалаб тешиб юбораётган бу товушни эшитмаслик учун қулоқларини бекитиб олди. Йўқ. Ингроқ товуши аксинча кучайиб келарди. Гўё унинг бутун вужуди қулоққа айлангану, жисми жони фақатгина жон бераётган бегимнинг ингроғини тинглашга маҳкумдек эди. Нургелди чидолмади. Ўрнидан сакраб туриб зулматга бурканган саҳронинг дуч келган томонига чопа кетди...

...Нургелди олисда байроқдек ҳилпираётган бегимнинг кўйлагини кўздан қочирмаслик учун, ҳаллослаганча унинг ортидан чопаркан, бор кучи билан ҳайқириб бегимни тўхтатишга уринарди. Қуёш ботиб борган сари узоқлашаётган отлиқни илғаб олиш шунчалик қийинлашиб борар, устига-устак йигитнинг ўпкаси бўғзига тиқилиб, чополмай, мадори қуриб борарди. Кейин эса шилқиллаб қумга йиқилиб тушди. Шу буйи қанча ётганини билмайди, бир пайт ўзига келса, аллақачон осмонга ой кўтарилган, саҳро сутдек ёришиб кетганди. У ўрнидан туриб қумга чуқур ботган от изларини қоралаганча йўлга тушди. Тонг оқарди ҳамки, бегимнинг қораси кўринмасди. Қуёш тиккага келганида негадир осмонда калхатлар пайдо бўлганига эътибор берди. Улар осмонда ярим доира ясаб, нарироқдаги қумтепа орқасига шўнгишарди. Ўша ерда нимадир

борлигини ҳис қилган Нургелди ўпкасини қўлтиқлаб шу томонга югурди. Қумга тойғониб-тойғониб тепаликка чиқиб олганида, энг аввал пастда орқа оёғи беўхшов кўтарилган от чўзилиб ётганини кўрди. Унинг ёнида эса бегим бошини чангаллаганча отга термулиб ўтирар, атрофни эса юзга яқин калхат зич ҳалқа бўлиб ўраб олганди. Нургелди, бу ўлаксахўрлар худди бегимга ташланиб, бир зумда бурдалаб ташлайдигандек кўрқиб кетди. Устидаги яктагини ечиб боши узра айлантериби қийқирганча, чошиб туша бошлади. Калхатлар, ундан чўчиб, бир зум ҳавога кўтарилдилар, аммо узоққа кетмай ўн-ўн беш қадам нарига кўнганча, кўзларини лўқ қилганча улар томонга хунук, патсиз бўйинларини чўзганча қараб туравердилар. Бегим уни кўриб йиғлаб юборди. Кейин жазавога тушиб қичқира бошлади.

– Яқинлашма! Яқинлашма, деяпман, таги паст! Сен лаънати ҳали мени юзта қўйга алмаштирмақчи бўлдингми?! Йўқол!

Нургелди бирдан тўхтади. Қиз томонга ҳайрон кўз ташлади.

– Нималар деяпсиз, бегим, тушунолмаёпман?

Қиз баттароқ хўнгради.

– Эшитдим! Барини эшитдим. Анави тепанинг ортида шилпиқ чўпонинг ҳам кутиб тургандир?

– Сиз хато эшитгансиз, бегим. Тўғри, чўпоннинг нияти шу экан. Аммо, мен унинг гапига кўнмаганимни эшитмадингизми?

Жилва бегим, чўпоннинг паст овозда Нургелдига бегимнинг эвазига юзта қўй бермоқчилигини айтганида кўзи қонга тўлиб кетганидан йигитнинг унга не жавоб қилганини англай олмаган эди. Унинг назарида Нургелди уни юзта қўйга алишиб юборадигандек туюлган ва отга мина солиб, саҳро қўйнига елдириб кетганди.

Бегим унга ишонишни истарди. Бироқ феълидаги қайсарлик ўзининг шошилиб калта ўйлаганини тан олишга йўл қўймас, шунинг учун ҳам ўзини ишонмагандек кўрсатиб, тугунини ердан юлқиб кўтарганча пойи-пиёда йўлга тушди.

Нургелди бесўнақай чўзилиб ётган отнинг жасадига хўрсиниқ билан назар ташлаб, пухта чармдан ишланган жиловининг тасмасини кўйнидаги ханжари билан кесиб олди. Икки қулоқлик тасмани елкасига ташлаганча бегимнинг ортидан йўлга тушди. Ўн қадамлар узоқлашганидан сўнг, отга сўнги бор назар ташлаш учун ўгирилганида, қузғунлар аллақачон зиёфатни бошлаб юборишган, отнинг фақат тиккайган орқа оёғигина кўринарди холос...

...Отни у ўлдирди. Нега ўшанда шунчалик ғазабланиб кетдйкин-а. Агар, уни туни билан чопишга мажбур қилмаганида от ўлмасди. Отда аллақачон манзилга етиб борган бўлардилар. Нур қаерга кетдйкин. Балки йўлга ярамайдиган ортиқча дардисардан қутулиш учун уни ташлаб кетгандир.

– Нур, ярамас қулвачча! Ҳали сени қирқ дарра урдираман. Теринг парча-парча бўлиб кетмагунча савалатаман! Кейин яранга туз бостираман! Қани ўшанда таёқ еган итдек ангиллашингни эшитиб бир ҳузур қилай!

Нурнинг сопол қўғирчоғини синдириб қўйгани кўз олдига келди. Ўшанда Менгли унинг қўлларини қайириб ўтирган, ўзи эса унинг юмшоқ жойига жувол-

диз тиқиб олганди. «Пурт-пурт» кираётган жуводдиздан эти сесканса-да, увада иштони қип-қизил қонга беланса-да, ўспирин ёшига етиб қолган Нургелди миқ этмаган. Ўшанда агар истаса қўлини қайириб турган Менглини бир зарб билан қулатган, инжиқ ва эркатой бекнинг қўлидан қонга беланган жуводдизни тортиб олган бўларди. Бироқ у бундай қилмади. Бегим қачонки, бу эрмақдан зерикиб, жуводдизни ирғитиб юбориб нари кетмагунча жим ўтираверди. Кейин бир неча ҳафта кетини ерга боса олмай қийналиб юрган бўлса-да бу ҳақда бировга оғиз очмаганди.

У шунча қийнаганларининг аламини олиш учун кимсасиз саҳрода очлик ва сувсизликдан азоб чекиб ўлишини хоҳлагани учун ҳам ташлаб кетдимикан. Йўқ, у кетмаган, қандай қийналиб жон беришини мириқиб томоша қилиш учун бирон жойда писиб, кутиб ўтирибди.

Наҳот, ажал унга шунчалар яқин келган бўлса... Кимдир шу атрофда айланиб юрибди. Қаноти ҳам бор! Узун ва қопқора. У ўлаксахўр кузғун-ку! Ана, яна биттаси келиб кўнди. Наҳотки, у ўлган бўлса?! Кузғунлар фақатгина ўликларнинг гўштини ейиш учун келишадикун, ахир. Кузғуннинг кўзлари таниш кўринмокда. Бошига чўғирма кийиб ҳам олибдими...

– Менгли! Менгли оға! Сен наҳотки кузғунга айланиб қолган бўлсанг? Кулма! Нега қуласан?! Тўғриси айт, мен ҳам ўлганманми? Кетма! Ҳеч кўрса саволимга жавоб бериб кет! Менгли оға-а-а!

Менгли қанотларини кенг ёйганча унинг оёқ учига кўнди. Кейин беўхшов ва баҳайбат қанотларини кенг ёйиб унинг устини қоплаб олди. Шунда унинг қанотлари қора булутга айланган юзига ёмғир томчилари туша бошлади. Қақраган лаблари орасидан куриб ётган томоғига бир неча томчи сув тушди. Бегим ютоқиб ичди. Ёмғирдан балчиқнинг қўланса ҳиди анқирди. Боши узра эгилиб турган, кузғун – Менгли аста-секин Нургелдига айлана бошлади. У қўлидаги тиришиб кетган тошбақа косасидан унинг оғзига қорамтир бўтана сув қўярди. Бегимнинг юраги тўлқинланиб кетди.

– Ну-ур...

Қуёш аллақачон тиккага келган. Боя кузғуннинг қаноти бўлиб кўринган нарса иккита чўпни қумга санчиб, устига қўйлақ тортиб, номигагина ясалган соябон экан.

– Ну-ур, тунда сен мени ташлаб кетганинга ишонгандим. Шу саҳрода ўлиб, жасадим кузғунларга ем бўлишини ҳатто, тасаввур ҳам қилгандим, Нур!

– Мен қайтиб келдим-ку, бегим. Мен эски, қақраб ётган қудуқни топдим.

– Энди ўлмаймизми, Нур?

– Йўқ, бегим. Сизнинг ўлишингизга йўл қўймайман. Бегим титроқ қўллари билан йигитнинг бўйнига осилиб олди.

– Энди ўлмаймиз-а? Қудуқни топганинг ростми?

– Рост, бегим. Бу ердан узоқ эмас.

Бегимнинг ҳолсиз танасига қувват киргандек бўлди.

– Нарсаларни йиғ, ўша ёққа борамиз.

Нургелди чексиз саҳрода ёлғиз иккалалари қолиб кетганларидан бери, бегимнинг бунақа буйруқларини бажаришдан бош тортиб келган бўлса-да, бу сафар индамади. Мутеларча нарсаларни йиғиштириб тугун-

ни елкасига ортди ва тунда тақдир инъоми билан топган қудуқ сари йўл бошлади...

...Тунда бегимнинг инграшига чидолмай зулматдаги саҳронинг дуч келган томонига ўзини урган Нургелдининг ягона мақсади юрагини талка-тилка қилаётган бу заифгина умидсиз ингроқдан имкон борича узоқроқ кетиш эди. Тақдир ҳар иккалаларининг пешоналарига шу даҳшатли саҳрода ўлим топишни битган экан, бир-бирларининг қандай азобдан жон таслим қилишларини кўрмаганлари маъқул.

Хаёлига келган фикр ўзига ҳам маъқул кўриниб, бегимдан имкон қадар узоқроқ кетишга интилар, то қуввати етгунича юраверишга, қадам ташлашга ҳоли қолмаганидан кейин тўхташни ва ўша ерда сўнги сонияларини кутишга аҳд қилди. У қадамни судраб босаркан, ортидан аллақандай қадам товушлари эшитилгандек бўларди. Нургелди тўхтаб қулоқ солса товуш ҳам тинар, юрса яна эшитила бошларди. Силласи қуриганидан, ўзининг қадам товушини бошқа жойдан эшитгандек туюлди. Ўлим онлари яқинлашгани сари шунақа кўзига аллақандай шарпалар кўринадиган, қулоғига ғалати товушлар келадиган бўлиб қолади, дейишгани хаёлига келди. Балки бу товушлар уни измаиз таъқиб қилаётган ажал шарпасидир. Агар ажал уни таъқиб қилиб келаётган бўлса, уни ҳам, ўзини ҳам овора қилиб нима қилади. Жонини олмоқчи бўлса шу ерда олақолсин. Нургелди тўхтади. Қумга чўккалаб ўтириб олди. Қани кел, бекинмачоқ ўйнагунча шу сабил жонини ола қол! Зора шу билан ором топса... Ҳатто нафас ҳам олмай, тиқ этган товушни ҳам эътибордан четда қолдирмасдан ўзининг сўнги сонияларини кута бошлади.

Саҳро жим-жит эди. Тим қоронғу саҳрода умргузaronлик қилаётган жонзотлар ҳам йигитнинг сўнги лаҳзаларидаги улуғвор сокинликни бузишга журъат қилмай жойларида ҳайкалдек қотгандилар гўё. Шу тариқа асрларга тенг ўн дақиқа ўтди. Йигит ўлимга маҳкум этилиб, боши кундага қўйилган, барчасига кўнган, муаллақ турган жаллод ойболтасининг пастга тушишини кутаётган маҳбусдек, бошини ҳам қилиб, кўзларини юмганча ажалини кутиб ўтирарди. Шунда нимадир унга яқинлашаётганини ҳис қилди. Шарпа бир неча қадам қолганда тўхтади. Оғир-оғир нафас олганча ғингиб қўйди.

– Бўри! – хаёлига келди унинг.

Ажал шу йиртқич қиёфасида унинг олдига келган. Ҳозир ханжардек кескир тишлар бўғзига қадалади ва бу сарҳад билмас азоблар ниҳоясига етади. Нургелди кўзларини янада маҳкам қисиб, бошини қуйироқ эгди. Лекин бўғзига санчилиши лозим бўлган тишдан ҳамон дарақ йўқ. Гўё вақт тўхтаб қолгандек, бу кутиш сўнгсиздек, то маҳшар қадар шундоқ давом этадигандек эди. Сўнги лаҳзанинг залворига чидолмай йигит инграб юборди. Шу пайт шарпа яна ғингишиди. Унинг қисқа-қисқа нафас олиши шундоққина бурнининг тагидадек эди. Ҳатто иссиқ нафасининг юзига урилишини ҳам ҳис қилиб турарди. Яна то қиёмат қадар чўзилгандек туюлган бир лаҳза ўтди. Нургелди энди ортиқ бардоши етмай кўзларини очиб юборди. Аста-секин кўз олдига тилларини осилтириб турган итнинг йирик боши намоён бўлди. Йигит беихтиёр унинг бошини силади. Шуни кутиб тургандек ит унинг қўлини

ялай бошлади. Унинг ҳозиргина ўлимнинг барча азобига тайёр бўлиб турган кўнгли юмшаб, дийдаси эриди. Сахро тунининг салобатли сукунати бузиб бор овози билан йиғлаб юборди.

Тонг оқара бошлади. Ғира-шира ёруғда итнинг бир оёғи чўлоқлиги, қовурғалари саналиб қолганидан боши гавдасига нисбатан каттароқ эканлиги кўринарди. Ит унинг қўлларини ялаганча ғингшир, ёришиб келаётган уфққа қараб ожиз вовулларди. Нургелди тунда ажал шарпаси бўлиб кўринган итнинг нажот фариштаси эканлигига имон келтириб, ўрнидан турди. Шуни кутиб турган ит бошини осилтирганча оқсоқланиб йўрта кетди.

Кун найза бўйи кўтарилганида улар тошновини кум бироз кўмган, ташландиқ қудуқнинг рўпарасидан чиқиб қолдилар. Нургелди данакдек тошни қудуққа ташлаганди, бироздан сўнг ожизгина шипиллаш эшитилди. Демак, қудуқ тубида озгина бўлса ҳам сув бор! Қудуқдан балчиқнинг қўланса хиди анқир, бироқ йигит бунга эътибор берадиган даражада эмасди.

У тунда қуёшнинг чиқишини энди қайтиб кўрмаслигига ишончи комил эди. Энди эса бирдан яшагиси, жудаям узоқ умр кўргиси келиб кетди. Майли, қолган ҳаёти шу ғазабкор сахро ичида минг машаққатлар орасида ўтсин, бироқ тириклик деб аталган неъматдан бебахра қолмаса бўлди. Сахрода чопиб юрган нотавон калтакесак сингари қуёш чиқаётганини, гиёҳлар гуллаб, муаттар бўй таратаётганини кўрса, чанқоқлар палласида бир пиёла зилол сув ичганидаги роҳатни туйса, ҳаммасидан ҳам ўзининг тирикчилигини ҳис қилиб юрса, бас.

Нургелди сув солишга яроқли идиш қидириб анча овора бўлди. Қумга кўмилиб ётган тошбақанинг косасини топиб олганида кун анча кўтарилиб, саҳрони қиздира бошлаган эди. Йигит шоша-пиша йўнилмаган тош қаланган қудуқ деворига тирмашиб тубига тушиб олди. Қудуқ сахро шамоли натижасида қумга кўмилганидан туби анча саёз, балчиқ орасида тошбақанинг косаси зўрға ботадиган сув бор эди. Нургелди сабрсизлик билан шу қўланса сувга лабини босди. Бироз нафси ором олгач, уни шу ерга бошлаб келган ит эсига тушиб косани тўлдириб сув олди-да юқорига кўтарилди. Ит сувни шалоплатиб ичар экан, баъзи-баъзида йигитга ялтоқланиб, думини ликиллатиб қўярди. Нургелди иккинчи бор қудуққа тушиб косани тўлдириб чиқди ва бегим ётган томонга йўл олди...

... Қудуқнинг ёнига кун пешиндан оғиб, жазирама авжига чиққан палладагина етиб келдилар. Нургелдининг аҳволи ҳам бегимниқидан авло бўлмаса ҳамки, у қудуқ тубига яна бир марта тушиб чиқишга мажбур эди. Бегим сувдан қониб ичиб олгач, тошнов соясида уйқуга кетди. Чанқоқлари қонгидан кейин бир неча кундан бери туз тотмаганлари эсларига тушди. Нимадир қилиб бўлса-да ошқозонни алдамаса бўлмасди.

Бегимнинг иссиғи тушган бўлса-да, ҳолсизланиб қолганди. Нургелди бирон қушми, жонзотми учрарми, деган умидда офтоб тафтидан жизғанаги чиқиб кетган саҳронинг олис кунжакларигача синчиклаб разм солиб ўтирди. Қарайверганидан кўзлари тиниб кетса ҳам, ҳаракатланган бирон бир қорани илғай олмади. Яна қалбини умидсизлик кемира бошлади. Бегим ҳар-ҳар замонда заиф товуш чиқариб, ухлаб ётарди. Саҳронинг

бешафқат қуёшидан нозик лаблари пўрсилдоқ боғлаб ёрилиб кетган, ориқлаганидан ёноқ суяклари бўртиб, юзлари дағаллашган бўлса-да унинг кўзларига дунёда ундан гўзалроқ қиз йўқдек туюлди. Наҳот иккалалари ҳам шу ерда очликдан тиришиб ўлиб кетсалар. Йигит беихтиёр қизнинг тўзғиб кетган сочларини силай бошлади. Кейин, нима қилаётганлигини идрок қилиб кўрқиб кетди ва бирдан қўлини тортиб олди.

Ит негадир безовталана бошлади. У эллик қадам наридаги қумтепа ёнига лўкиллаб борар, ерни искаб-искаб қаза бошлар, кейин лўкиллаб, бошларини силкитганча унинг ёнига келар, ғингший-ғингший яна ортига қайтарди. Бу ҳол бир-икки қайтарилганидан кейин Нургелди ўрнидан туриб у қазаётган жойга борди. Ит думини ликиллатар, ва ўзи қазиган чуқурга қараб ҳуриб қўярди. Нургелди ўша қароқчилар ҳужум қилган тундан бери ёнидан қўймай олиб юрган ханжарини қўйнидан чиқариб чуқурни кавлай бошлади. Бироз овора бўлганидан кейин, ханжарнинг учи қаттиқ насага тегиб тақиллади. Нимадир бор эди. Йигитнинг вужудига ғайрат инди. Чуқурга қўлини тиқиб йирик-йирик иккита тошбақани чиқариб олди.

Нургелди тошбақанинг косаси ва ликопи бирлашган жойига ханжар тиқиб иккига ажратди. Юмшоқ гўштини ажратиб тошнов устига қўйиб тузлади. Қолган қисми эса итга тегиб. Кечга яқин бегим уйғонганда, йигит гулхан ёқиб, кабоб пишириб ўтирарди. Улар маза-ли кабобни еганларидан кейин яна уйқуга кетишди...

...Аёз чол негадир уни яхши кўрарди. Қачон борса чоғроққина устахонасида, ёши нечадалигини билиб бўлмайдиган, юзига қараб туриб бемалол қирқдан ошганлигини чамаласа бўладиган, аммо, ўспиринларникидек озгин ва кичик жуссаси ва ингичкага мойил овози мутлақо башарасига мос келмайдиган шогирди – Нусратга дам бостириб, лаққа чўғ темирни болға билан текислаётган бўларди. Уни кўриши билан Аёз чолнинг муттасил чўғга қарайверганидан хиралашиб қолган кўзларига нур инар, Сандиқлининг барханларидек қатма-қат бўлиб кетган ажинлари ёйилиб, ўт тафтидан кўмирдек қорайиб кетган башарасига жилмайишга монанд тус кирарди.

– Кел, келавер, Нурбой! Ишқилиб, эчкиларни бу сафар тўйдириб келдингми?

Сандон устидаги қорая бошлаган темирни қисқич билан ушлаганча яна кўкимтир алангаланиб ёнаётган ўтда куяр экан, қат-қат ажинларини кир белбоғига артиб, тумшуғи синган чойнақдан каттакон пиёласига гиёҳлардан дамланган чой қуйиб хўплайди. Бу гиёҳларни эчки боқишга чиққанида Нургелди териб келарди. Чойдан хўплаб-хўплаб, болани гапга тутди.

– Хўш, Нурбой, чўлда нимани кўрдилар? Бугун ҳам кунботардан карвон ўтмадимми?

– Йўқ, бува, – дейди Нургелди, – шом киргунча қарадим. Биттаям туя кўринмади. Бува, нега ҳадеб, кунботардан келадиган карвонни сўрайсиз?

Аёз чол индамайди. Негадир юзидаги жилмайиш ифодаси йўқолиб, ўрнини адоқсиз ғусса қоплаб, нурсиз кўзлари чўкиб қолади. Чолнинг кайфияти бузилганини кўриб Нусрат болага қошларини чимириб хўмрайди. Нургелдига ҳам чолнинг ғуссаси кўчгандек, чуқур хўрсиниб қўяди, елкасини қуништириб жим қотади. Нусрат чолга қарамаслик учун дамнинг арқонини тез-

тез торта бошлайди. Чол шу туришида, чой қайнарлик фурсат бир нуқтага тикилиб ўтиради. Кейин аста-секин бошини кўтаради. Аллақандай иддао билан лахча чўғ бўлган темирни атрофга учкун сачратиб болғалай бошлайди. Ҳар зарбда бир харсиллаган чолнинг калта мош-гуруч соқолига тер тўкилади, чўғланган темир ханжар шаклига кириб боради. Чол қорая бошлаган темирни тошоҳўрдаги сувга вошиллатиб тикади.

– Ўтни ўчир, – дейди Нусратга.

Чол каттароқ одам зўрға суқилиб кира оладиган, тахталари ҳилвираб кетган торгина эшиқдан ботаётган қўшга унсиз термулиб туради.

– Ўша томондан келадиган карвонни эллик йилдан бери кутаман. Унда Биби Фотима келар дейман... Ўҳ-хў, эллик йил... Ўшанда у ўн олтига кирган санама раста эди, – ўзича ғулдирайди чол. – Ҳисоблаб кўрсам, энди олтмиш олтига кирган бўларкан. Ҳилвираган бир кампир бўлиб қолгандир... Ё омонатини Оллога топшириб қўя қолдимикин... Йўқ, у ҳали ўлмагандир. Мен ҳам унинг илинжида ўлиб ўлолмай, қолиб қололмай юрибман-ку...

Чол яна эшикка термулади. Энди қўёш ботган, осмонда унинг қонли шафақ бўлиб изи қолган эди. Кўзлари билан шафақ чўкаётган уфқ томонга имо қилади.

– Менинг юртим ўша томонларда эди. Ўзим йигирма бешга кирган Сиёвуш келбатли йигит эдим. Отам қип-қизил темирни сандон устига қўйиб турар мен сандонни урардим. Ҳар урганимда худди тоғни ийлаётгандек атрофга учкун сачратардим. Тоғамнинг кизи Биби Фотима менга айтилган эди. Шу қизнинг тирқишдан мени кузатиб ўтиришини ҳис қилган сайин бутун жисмим ўтга қўйилган темир парчасидек қизиб кетарди. Тўйни кузга белгилагандик. Қишлоғимиздаги Муталлиб деган энг катта бой отамга учта омов билан, йигирматадан чолғи-ўроқ буюртма берди. Бу анчадан бери мижоз кутиб, бекорчиликдан пичоқ чархлаб ўтирган темирчи учун ҳақиқий омад қушининг бошига қўнгани эди. Ҳали ҳеч қайси темирчи бундай катта иш олмаган, бунинг устига бой ҳам қизғанчиқлардан эмас, шу ишни эпласак, битта эмас, иккита тўйни ҳам қийналмасдан ўтказишимиздан ташқари қишлоқ у-бу нарсани ғамлаб олишимиз мумкин эди. Буларнинг орасида отни тақалаш, кетмон, белни тузатиш каби майда-чуйдалар ҳам чиқиб турар ва у рўзгорнинг кундалик харажатларига асқотарди. Бой саҳийлигини кўз-кўз қилишни яхши кўрарди. Шу феъли сабабми, ишини тезроқ битириб берсак, устамасига битта кўчқор беришини айтиб, ғайратимизга ғайрат қўшиб кетганди. Отам иш кўплигидан, тоғамнинг катта ўғли, Биби Фотиманинг акиси Кабирни ҳам ёрдамга чақирди. Ишни йигирма кунларда яқунлашни режалаштираётгандик. Ўн бешинчи кунни фалокат босди. Бир девор ён қўшнимиз бўлган тоғамнинг уйига тунда босқинчилар киришган, Кабирни ўлдириб, Биби Фотимани ўғирлаб кетишибди. Ўша кун иш кўп бўлганидан, уйга киришга ҳам мадорим етмай дўконда ухлаб қолгандим. Отам билан Кабир эшикни устимдан қулфлаб уйга кетишганди. Шунинг учун ҳам бу мудҳиш хабарни тонгда эшитдим. Кейин отамнинг савдогар биродари Али оғанинг отини олиб улар кетган томонни тахминлаб ортидан тушдим.

Аёз чол қумғонда совуб қолган чойни сирқиратиб чети учган пиёлага тўкади. Қақраб кетган томоғини ҳўллаб олгач, тишсиз оғзини чапиллатиб қўйганча яна эшиқдан ташқарига термулади. Энди уфқдаги шафақ ҳам сўнган, қош қорайиб осмонда битта-яримта юлдузчалар милтираб қолганди.

– Қишлоқдан чиқиб саҳро томонга от қўйишим билан мен ҳам қўлга тушдим, – чуқур хўрсиниб қўяди чол. – Беш-олтита чўғирма кийган бақувват отлиқ йигитлар ўраб олишди. Улар билан солиша кетдим. Бироқ бир зумда отдан ағдарилиб қўл оёғим боғланди. Уларга отим керак, деб ўйлагандим. Адашибман, уларга отим ҳам, ўзим ҳам керак эканман. Менинг темирчи уста, бунинг устига забардаст эканлигим учун мен отдан кўра қимматроқ турарканман. Буни Чоржўй бозорида шу Оқсоқолга етмиш тангага пулланганимда билдим. От эса бор-йўғи ўн тангага сотилганди. Ўшандан бери шу ердаман. Ўшанда Биби Фотимани ҳам Ҳиротда бир бойга чўриликка сотиб юборишганди. Шундан бери кунботардан келадиган карвонга кўз тикиб юрибман-да, Нурбой.

– Бобо, мен қаердан келиб қолганман бу ерга? – сўрайди Нургелди, чолнинг муттасил чўғланган темир-га қарайверганидан хиралашиб, ёшланиб турадиган бўлиб қолган кўзларига термулганча.

– Сен ҳеч қаердан келмагансан, сен шу уйда туғилгансан.

– Қандай қилиб, – тушунмайди болакай, чолга кўзларини катта-катта очиб қараркан.

– Ҳамма қандай туғилган бўлса, сен ҳам шундай туғилгансан.

Нургелди тушунмайди. Агар у шу ерда туғилган бўлса, унда ота-онаси қани? Шуни Аёз чолдан сўрайди.

– Онанг ўлган, болам, – дейди чол.

– Отам-чи? – бўш келмайди Нургелди ҳам.

– Отанг... Отангни билмайман!

Чолнинг алдаётганини кўзларига қараб сезган бола, барибир қистайверишини сезган чол, ўрnidан туриб, гап тамом дегандай этагини қоқади. Нургелди истамайгина ўрnidан туради. Оқсоқолнинг етимлари турадиган бир хона ва даҳлиздан иборат уйчага қараб йўл олади...

...Улар шундай уч кун ухлашди. Тошнов сояси салқин эди. Бунинг устига Нургелди ёнларидаги тери ва бошқа латта-путталарни соябон қилиб икки киши зўрға сиғадиган пана жой ясаб қўйганди. Жилва шу уч кун ичида анча қувватга кириб қолган, тонгда ва оқшомги салқинда қудуқни қазаётган йигитга қумни чиқариб ташлашга кўмаклашарди. Қудуқ тубидан балчиқ аралаш қўланса ҳид ҳам йўқолди. Негадир иккаларининг ҳам кетгилари келмас, гўё бархан ортида саҳронинг аждаҳоси уларнинг қудуқдан узоқлашишларини кутиб пойлаб тургандек, ундан озроқ четлашсалар, оташ нафаси билан куйдириб кабоб қиладигандек, тошновдан жилгилари келмасди.

Нургелди қудуқ атрофида бир пайтлар чўпонлар сурувни суғорадиган обхона бўлган, кейинчалик қаровсизликдан нураб, саҳро бўронларидан дув тўкилиб тушган харсангтошларни тўплаб, уларни девор қилиб тера бошлади. Икки кунлик уринишдан кейин,

кўтарилган тош деворнинг устига шох-шаббадан том ясади. Энди ҳар қандай иссиғу бўронга бардошли кулбача бунёд бўлганди. Бундан улар шунчалик қувониб кетгандиларки, бундай бахтиёрликни ҳатто янги қасрга кўчган амир ҳам туймаган бўлса керак. Жилва учиб-қўниб аллақандай бекаларга хос саришталик билан пўстакни тўшаб, чанг-чунглари супуриб чиқди. Кейин, Нургелди хом теридан тиқиб, чокларини тошбақанинг чарвиси билан мойлаб чиқиб, сув ўтмайдиган қилган чоғроқ қовғада қудуқдан сув тортиб атрофга шакароб қилиб сув сепгач, шамол тўзғаб ўйнаётган қумнинг хуружи босилиб, кулбага салқин ҳаво уфургандек бўлди. Бундан йигитнинг ҳам кўнгли кўтарилиб, нимадир қилгиси кела бошлади. Ўйлаб кўриб, тугунларни илдирганча елкалаб юрадиган икки қулочлик юлғун таёқни букиб терини тилиб эшган пишиқ арқон тортганча ўқ-ёй ясади. Қидира-қидира топган қуриб қолган юлғуннинг майда шохларидан ўнтача ўқ кесиб олди. Нишини нимадан яшашга кўп бош қотирса-да, тузукроқ ечим топа олмади. Шунда унга бека ёрдамга келди. Нарироқда сочилиб ётган, бирон эчкинингми, ё жайроннингми, чамаси бўрилар хомталаш қилган, кейин сахро офтобида тараша бўлиб қотиб кетган устихонларини келтириб берди. Нургелди ханжари билан уларни кесиб, тошга ишқалаб ўткирлаштирди. Натижада дуппа-дуруст пайконга эга бўлди. Энди овга чиқса бўларди. Нургелди ўнта пайкони бор ўқ-ёй ва ханжар билан қуролланиб, итни эргаштирганча эрталаб овга кетди ва кечқурун ҳам, эрталаб ҳам, шом кўнганда ҳам қайтмади...

...Жилва бегим тошновнинг устига чиқиб кетган томондан кўзини узмай кутиб ўтираверди. Тонга яқин, кўзи илиниб ухлаб қолган экан, тушига отаси кирибди. Оқсоқолнинг энгагидаги соқоли силкинар, кўзидан ғалати ўт чиқар, жон-жаҳди билан Нургелдини қамчиларди. Бу туш шунчалик қисқа, кўз илғамас лаҳзаларда бир кўриндию ўчди. У қачон кўзи юмилиб, қачон очилганини ҳам ҳис қилишга улгурмай қолди. Бироқ отасининг юз ифодаси хотирасига ширачлаб ёпиштирилгандек, кўз олдидан кетмай тураверди.

...Наҳот энди Нур қайтиб келмаса... У шу мудҳиш сахрода ёлғиз қолиб кетади ва охир-оқибат пайкон қилиб ясалган устихонлардек суяклари қумлар орасида сочилиб ётади. Қачондир, яна ўзидек бахтиқаро кимсалар ундан пайкон яшашади. Таранг тортилган ёйдан учиб чиқади. Учаверади, учаверади. Шунда ўзи билан ёнма-ён учаётган қушга кўзи тушади. Қанотлари улкан, тирноқлари чанг солишга тайёр, қайрилган ва учли. Тумшуғи бургутникидек, боши кал – биттаям пат йўқ. Бу калхатга ўхшайди, бироқ тез учади. Улкан қанотларини силқитиб уни ушламоқчи бўлади, бироқ эпловмайди. Бирдан қанотларини кўлтигида қисганча пастга қулайди. У ҳам қуш билан биргаликда пастлаётганини, ер даҳшатли тезликда яқинлашиб келаётганини кўриб кўрққанидан қичқириб юборади.

Шунда кўз олдаги хира қорамтир доғлар тиниқлашиб кимсасиз ва қизғиш-малларанг кенгликка – сахрога айланган. У кўзларини очганча туш кўраётганини ҳис қилиб кўрқиб кетди. Атрофда қимирлаган қора кўринмайди. Ҳатто қилт этган шабада ҳам йўқ. Унинг назарида отасининг уйдан чиққанидан сўнг ўтган балки уч ой, балки уч йил орасида дунё шунчалик ўзгариб

кетган ва ер юзидан инсон зоти супуриб ташлангану ҳаммаёқ қип-қизил сахрога айланган. Яна минг йил улоқиб юрса ҳам шу кўчманчи қумлар уюридан бошқа ҳеч нарса кўра олмаслигига ишонч ҳосил қила бошлади. Унинг ёнида тоғдек таянч бўлиб турган Нурнинг ҳам қайтиб келишига умид қилмай қўйди. Гўё унинг олдинги ҳаёти хотирасида элас-элас қолган тушдек, ундаги Бешим оқсоқол ҳам, онаси ҳам, Нур ҳам, Менгли ҳам, ва яна саройида маликалик орзусида йўлга тушган Амир ҳам саробдан пайдо бўлган шакллардек бир пайдо бўлиб, туман янглиғ тарқаб кетган рўё эди холос. Ҳатто ўзининг ҳам бу ерда бор эканлигига шубҳа уйғонди. Уни борлиқ эмас, йўқлик ўраб турганди. Бу йўқликнинг кўз илғамас кенгликда фақатгина У бор. У борлиқни йўқликка, йўқликни эса борлиққа айлантира олади. Қолган ҳаммаси бекор. Қолган ҳаммаси қорахаёлдек, сахродаги саробдек бир нарса. Кўзга кўринади, бироқ ушлаб бўлмайди. Балки, мутлақо кўринмас, худди кўринаётгандек туюлар...

...Аста-секин қош қорая бошлади. Сахро қумтепаларининг қизғиш бўёғи қуюқлашиб, бўғиз қони сингари қорая бошлади ва охир оқибат буткул зулматга бурканиб олди. Жилва бегим ҳамон тошнов устида чўнқайиб ўтирганча зулматга тикилиб турарди. Қаердадир илонми ё калтакесакми қумни шувиллатиб ўтиб кетди. Яна қаердадир шоқол увлади. Ҳозир бирон йиртқич унга ташланиб қолса, индамай тураверган бўлармиди. Бахтига, сахродек бахтсиз, сахродек ёлғиз қизга саҳронинг ҳам иши бўлмади. Гўё борлиқ унинг ўзи билан ўзи ёлғиз қолишини истаётгандек эди...

... Қиш чилласи эди. Бир куни оқсоқолнинг хизматкорлари ва қуллари турадиган орқа ҳовлига бир кампир кириб келди. Нургелди кампирнинг увада эгнидан ҳам кўра кўзларига қараб унинг эси жойида эмаслигига амин бўлди. Унинг қорачиқлари кенгайиб кетган кўзларидан бирон нарса ниқиб олишнинг иложи йўқ эди. Шунда кампир босқоннинг сандонга урилган товушлари учиб чиқаётган Аёз чолнинг устахонасига юра бошлади. Чолнинг унга кўзи тушгач, бир зум анграйиб қолди. Қўлларига қалтироқ иниб қисқични тушириб юборди. Кампир эса унга бақрайганча қотиб турарди. Кейин эса маънисиз кўзлари нурлана бошлади. Девоналарга хос ўлик юзи жонланди.

– А-аёз!

Чол ҳам ўрнидан туришга мажолли қолмай харрақдай шалвираб турарди.

– Би-би...

Қолганига чолнинг кучи етмади. Секин танаси қийшайиб боши осилиб қолди. Нусрат нима юз берганини англаб, чолнинг ёнига етиб боргунча, бечора омонатини топшириб бўлган эди. Унинг очик кўзларида шу пайтга қадар Нургелди кўрмаган аллақандай нур жилваланарди. Бироздан кейин ўлимнинг хира пардаси унинг юзини қоплаб олганидан кейин, бу нур ҳам сўнди. Бироқ бахтиёрликнинг сармаст ифодаси қотиб қолган чолнинг чеҳраси йигитнинг онгига ёпишиб қолди.

Ҳамма Аёз чол билан бўлиб девона кампирни унутиб юборган экан. Кампир ҳам қандай дафъатан пайдо бўлган бўлса шундай тўсатдан ғойиб бўлганди. Орадан бир неча соат ўтиб, хизматкорлардан бири гап топиб келди. Ҳовли деворининг шундоққина кунгай то-

мониди бир жулдур кийинган кампир, совуқда қотиб қолибди.

– Тушунмадим, – дерди жиккак хизматкор, – ўзи қотиб қолгану, аммо, худди кулиб тургандек туюлади. У ёшлигидаги алланимани эслаб илжайиб турганида жони узилган бўлса керак.

Бешим оқсоқол одамгарчилик қилди. Дайди кампирни ҳам Аёз чолнинг ёнига дафн этишга рухсат берди...

...Нургелди қуёш тиккага келиб, саҳрони мумдек эритиб юборар даражага олиб келганида, олисда ҳаракатланаётган қораталарга кўзи тушди. Нуқталар муттасил катталашиб келаётганларидан, ўзи томонга чолиб келаётган қандайдир жониворлар тўдаси тусмол қилди. Улар яқинлашиб қолганида эса сув қидириб чолиб юрган ўттизтача жайронни аниқ кўрди. Дарров иссиқни ҳам, чарчоқни ҳам унутиб ўқ ёйни қўлига олди ва уларнинг мақбул масофага келишини пойлаб турди. Юрагида овчиларга хос эҳтирос уйғонди. Нафас олишни ҳам унутиб, пайконнинг учи ёйнинг чўпига тиралгунича тортди ва энг биринчи кийик билан ўртасидаги масофа ўн беш қадамча қолганда қўйиб юборди. Пайкон жониворнинг бўйнига санчилди. Жайрон бир мункиди, бироқ бирдан ўнгланиб йўналишни ўзгартирганча чопа бошлади. Нургелдининг иккинчи пайкони унинг сепкил тошган юздек хол-хол нуқтали сонига икки энликча ботиб, санчилганча туриб қолди. У учинчи ўқни ҳам узишга улгурмади. Тўда бурилиб, ўнг томондаги улкан қумтепа орқасига ўтганча кўздан ғойиб бўлди. Фақатгина шамолсиз ҳавода улар туёқларидан кўтарилган чанг муаллақ қотиб қолди. Ит ҳаллослаганча уларнинг ортидан чопди. Нургелди ҳам қумтепа ортига ўтганида тўда анчагина олислаб кетган, улар бир қаторга тизилиб олганларидан бўлса керак, бир тутамгина, арқондек ингичка чанг чувалиб улар кетган томонни кўрсатиб турарди. Нургелди яраланган жайроннинг қаердадир қонсираб йиқилишига умид қилиб, чангнинг изидан йўлга тушди. Бироздан сўнг эса тиллари осилиб, чўзилганча қисқа-қисқа нафас олиб, кутиб турган итга йўлиқди.

Тили қақраб кетган бўлса-да, белига осиб олган мешдан сув ичишни истамади. У борса гумон йўлга тушганди. Бу йўл қанча давом этишини: бир соатми, ё бир неча кунми, билмас, шунинг учун ҳам сувни эҳтиёт қилишга қарор қилганди. Қош қорая бошлаганда гўё қирмизранг денгизнинг улкан тўлқинидек ястаниб олган кўчма қумтепага дуч келди. У кийикдан умидини узиб бўлаёзган эди. Ҳатто янтоқ-да ўсмаган майин қум энгилроқ шабадада ҳам кўчиб аллақачон тўданинг изини кўмиб юбораётган, оқшом чоғи ҳаво бироз салқинлашиб, шабнам ҳиди димоққа урилаётган маҳалда, муаллақ турган чанг оғирлашиб, аста секинлик билан ерга чиқаётганлигидан, у тўданинг изини йўқотишига шубҳаланмай қўйди. Тунни барханнинг устида ўтказишга аҳд қилиб, қумни пастга шовулла-тиб сурганча тепага ўрмалай бошлади. Ит ҳам тилларини осилтириб унга эргашди. Тепага чиқиб олганидан кейин атрофга умидсиз нигоҳ ташлади ва бирдан кўнгли яшнаб кетди: тўда шундоққина барханнинг пастидаги сийраккина хазориспанд ўсган ялангликда ғуж бўлиб ётарди. Ит ташланишга ҳаракат қилди, бироқ Нургелди бўйнидан босиб, силжитмади. Ҳозир

улар хуркитилса бепоён саҳро бўйлаб олислаб кетиб қолиши ва изини бутунлай йўқотиши мумкин. Жайрон тунни шундоққина ёнида ўтказгани яхши.

У мешдан бир ҳовуч сув олиб қақраган ва чангдан лойқа тиқилиб қолган оғзини чайди. Яна бир ҳовучни эса итнинг оғзига тутди. Ит тилларини чапиллатиб ичди. Сув қуригач эса унинг юқи қолган ҳўл кафтини ялай бошлади. Нургелди итга раҳми келса-да бошқа сув тутмади. Қуёш ботиб, атроф зимистонга чулғонар экан, жонга ёқар салқин шабада уйғониб, қовжираган саҳрони роҳатижон елпуғичида елпиб совутаётгандек эди. Саҳрони ёқимли салқин ҳаво қақраб олди. Бу ҳол қанчадир давом этиб, саҳро қандай исиган бўлса шундай тезликда совий бошлади. Танаси жунжика бошлагач эса ҳали тафтани йўқотиб улгурмаган майин қумга кўмилиб ётди. Алғов-далғов ўтган кун уни анча толиқтириб қўйганидан дарров кўзлари юмилди.

Итнинг ғингиб акиллашидан уйғониб кетганида у қаерда ётганини бирданига англай олмади. Осмонга термулиб, етти юлдуз дастаси кунботарга қараб анчагина оғанини кўриб тонгга яқин қолганини ҳис қилди ва шундан сўнггина жайрон ортидан тушиб, қумтепа устида ётгани хотирасига келди.

Ит ҳамон ириллар, иложсиз ғингиш, пастда эса дупир-дупир ва аллақандай йиртқич, чамаси шоқол бўлса керак, ғалати увлаб кўярди. Нургелди сакраб ўрнидан турди ва қуюқ кўкимтир тус олаётган осмоннинг таъсириданми, ғира-шира ёришаётган саҳрони тиниқроқ илғай бошлаганида, ғалати манзарани кўрди. Тўда уч юз қадамча нарига борган ва барчаси ғуж бўлиб бархан томонга қараб туришарди. Кеча кийиклар ётган хазориспандзорда эса бир неча шоқол ярадор кийикни ҳалқ қилиб ўраб олишган, ташланишга юраклари бетламас, бироқ уни қўйиб юборишга ҳам кўзлари қиймай туришарди. Нургелди ўрнидан туриб бархандан пастга судралиб туша бошади. Ундан олдин пастга қум шувиллаб тўкилганидан ҳушёр тортган шоқоллар ириллаганча арра тишларини тақиллатиб ўдағайласаларда, лекин зич ҳалқани бузиб, нақд ўлжа бўлиб турган ярадор кийикни қочириб юборишни ҳам исташмасди. Ит ёнида Нургелди турганидан шерланибми, қаттиқ вовуланганча шоқолларнинг тўдабошисига ташланди ва кўкраги билан босиб тушди. Шу пайт тўданинг зич ҳалқаси тарқаб, жайрон шериклари томонга катта сакради, аммо ярадор, ҳамон суяк нишли пайкон санчилиб турган ўнг оёғи панд бериб аввал мункиди, кейин кўп қон йўқотиб ҳолсизланиб қолганидан, ўзини ўнглаб ололмай ағанаб тушди. Қулай фурсатни кутиб турган шоқоллар, итнинг остида қолиб пийпаланаётган шерикларининг зорланиб инграганига эътибор ҳам бермай кийикка ташландилар. Нургелди қўлига ханжарини олди.

– Йўқолларинг бу ердан! Бу менинг ўлжам!

Унинг ҳайқирғига оч йиртқичлар ваҳшиёна ириллаш билан жавоб қайтариб, кийикнинг бўғзига тиш ботиришга уринишларини бамайлихотир давом эттиравердилар. Нургелди сал пайсалга солса кийикдан фақатгина устихон қолишини тушуниб, оқариб келаётган тонг нурларида тиккайган ёли қизғиш товланаётган жондорларнинг дуч келганининг биқинига ханжар урди. Суғуриб олиб, иккинчисининг бўғзини тилиб юборди. Учунчиси эса лип этиб унга чап берди ва

болдирига оғиз солди. Исканадек қисиб олган жағдан болдирини бўшатиш учун эгилган йигитнинг устига тўртинчи шоқол сакраб чиқиб бўйин аралаш елкасига тиш ботирди. Сал бўш келса йирқишлар уни бир зумда хомталаш қилиб ташлашини кўз олдига келтиргач, бор кучини йиғиб бир силкинди ва елкасини тишдан халос қиларкан, йиқилаётган шоқолнинг курагига ханжар санчишга муваффақ бўлди. Оёғини силкитганча шоқолни учуриб юборишга уринаркан, бешинчи жуссаси кичикроқ йиртқиш аллақачон ўлжанинг бўғзига тишини ботирганини кўрди. Бечора жайрон оёқ қоқиб, жон талвасасида хирилларди. Нургелди минг бир азобда оёғини тирик қоққондан ажратиб олди. Жағини очишни истамаган шоқолнинг жағида болдиридан узилган бир тишлам гўшт ҳам қолди. Тишини-тишига босиб жайронни саранжомлашга уриниб ётган йиртқишга қараб икки қадам ташлаганида ёлғизланиб қолган шоқол энди ўлжадан буткул умидини узиб, истар-истамай ўзини четга олди. Ҳамон жон талвасасида хириллаб ётган бечора жониворнинг бўғзига ханжар тортиб, азобини енгиллаштирган йигит ҳолсизланиб ўтириб қолди. Жароҳатланган болдиридан томири узилган шекилли, шариллаб қон оқар, негадир кўнгли айниб кўз олдига сахро чир айлана бошлаган эди.

Шунда кўзларининг олдига тошновга чўнкайиб ўтириб олганча маъносиз кўзларини олис-олисларга қадаб ўтирган Жилва бегимнинг қиёфаси намоён бўлди. Қизнинг бошини осилтириб, елкасини қуништирганча қилт этмай туриши негадир ўлжасининг ўлимини пойлаб ўтирган улкан калхатга ўхшарди.

Шундай ўтиравериш уни муқаррар ўлимга бошлаши аниқ эди. Ҳаракат қилиш керак. Бунинг учун эса олдин оқаётган қонни тўхтаатиш лозим.

Нургелди бир ҳовуч тоза қум олиб жароҳатига босди. Қум бир зумда шафақранг лойга айланди, бироқ қоннинг йўлини тўсди. Қон оқиши тўхтагач, йигитнинг бош айланиши ҳам секинлашди.

Така жайрон икки пудча тош босарди. Уни кўтариб кетишнинг ўзи бўлмасди. Нургелди қорнини ёриб ичакчавоқларини чиқариб итга берди. Жигаридан бир бўлак кесиб олиб оғзига ташлади. Бу орада ит ҳам ўзига теккан насибани паққос тушириб бўлди. Хом жигар Нургелдига куч бағишлади. Енгиллашиб қолган жайронни елкалаб, оқсаганча йўлга тушди. Бироз юрганидан кейин анчадан бери бундай зиёфатга юзи тушмаган, омади келиб қолганидан, тўйиб, анчагина оғирлашиб қолган ит бироз эриниб бўлса-да, олдинда йўл бошлаб кета бошлади. Тушгача йўл юрганларидан кейин, дам олишга ўтирди. Жайроннинг бироз қайрилган, учи ўткир ханжарсимон шохли чиройли боши билан ингичка, пайдор оёқларини кесиб ташлашга мажбур бўлди. Ўлжа бирозгина енгиллашди. Бироз ўтиб, жайроннинг фақатгина икки сонини қолдириб қолган жойларини ҳам ташлашга мажбур бўлди. Офтоб тиғида, бунинг устига ярадор оёқ ва елкада шунча юк билан йўл бошнинг ўзи бўлмасди.

Қош қорая бошлади ҳамки, ҳамон тошқудуққа етиб келишнинг иложи бўлмас, йигит бутун инон-ихтиёрни итга қўйганча худ-бехуд унинг ортидан судраларди. Мешдаги сув аллақачон тугаган, томоғи қуриб кетганидан ҳатто тили ҳам айланмасди. Бутун тунни оёқда ўтказган йигит тонг оқара бошлаганида итнинг шодон

хурганча чопқиллаб қолганидан хушёр тортди. Олисда бир неча кун олдин ўзи қурган кулбача қорайиб кўзга ташланиб қолганди. Унинг вужудига қаердан куч иниб, қадами тезлашди...

...Сен келмаслигинг керак эди, Нур. Сенинг қайтишингдан умидимни узиб бўлгандим. Назаримда сенинг қайтмаганинг ҳам маъқул эканлигига ўзимни ишонтириб бўлган эдим. Кўнгилда умид ва илинж тугаганида ўлим сўнги бир илинжга айланаркан. Шунда барча азоблардан қутқариб, осойишталикни келтиргувчи Халоскорни кутаётган лаҳзаларда сен бир қоп умид ва илинжни етаклаб қайтиб келдинг. Энди ўлим, халос қилгувчи осойишталик бахш этгувчи эмас, балки, барча нарсалардан мосуво этгувчи қароқчидек туюляпти. Энди ўлгим келмаяпти. Энди ўлишнинг ўзи бўлмайди, Нур...

...Нургелдининг аҳволи оғирлашиб борарди. Шоқол бир тиккасини узиб олган болдири йиринг боғлаб шишиб кетди. Кейин эса иситмаси кўтарилиб тунни билан алаҳлаб чиқди. Тонгга яқин кўзи илинчгина Жилванинг кўнгли бироз тинчиганди, бироқ бу осойишталик ҳам узоққа чўзилмади. Тонг оқара бошлаганида йигит совуқдан тишлари тақиллаб, эти жунжика бошлади. Бека ўша куниёқ у елкалаб келган кийикнинг этини майдалаб тош устида қовуриб олган ва саҳройиларнинг одатича терига ўраб, қумга кўмиб қўйганди. Ўшани олиб ёғини ажратди ва Нургелдининг танасига суртиб уқалай бошлади. Буни бека онасидан ўрганган эди. У Бешим оқсоқолнинг иссиғи чиққанида елкасига қўй ёғи суртиб уқалар ва шу билан оқсоқол тузалиб кетарди. Дарҳақиқат, унинг ҳаракати бежиз кетмай, Нургелди бироз тинчиди. Қиз унинг устига кийик терисини ташлаб ўзи кулбадан ташқари чиқди. Бир пайтлар бувиси – кўпни кўрган кампир, хазориспанднинг қайнатмаси, яра-чақани тузатади дегани эсига тушганди У тошқудуқ атрофида сийрак ўсган хазориспанднинг гармселдан қовжираб қолган шохларини юлиб келди. Хас-хашак ва унда-бунда учраб турадиган шох-шаббадан олов ёқди. Тош қудуқ атрофидаги тошлар орасидан топиб олган, чети учган сопол косани сувга тўлдириб ичига хазориспандни ташлаб гулханга қўйди. Сув қайнаб, қорамтир тусга кирди. Жилва гулхани ўчириб қайнатмани совутди. Кейин эҳтиёткорлик билан патос бойлаган ярани юва бошлади. Кунига бир неча марта шу ишни такрорлагач, тадбири эм бера бошлагани сезилди. Яра қурий бошлади...

...Мен сизни танимамай қолдим, бегим. Мен ўлаётган эдим. Жаҳаннам оғзидан тортиб олдингиз. Мен отамни кўрдим. У қўлида қонли ханжар билан кимнингдир бошини кесиб олаётган эди. Унинг ханжар тугган қўли то тирсагигача қонга ботган экан. Нега отам унинг бошини кесяпти, тушунмадим. Лекин ханжарни танидим. У менинг ханжарим эди. Отам нега бу кишига қасд қилган? Ҳамон кўз олдимда турибди. У жайронга ташланган шоқолдек, кўзларидан совуқ аланга сачратиб, қора соқолли бир кимсани чўккалатди. Кейин унинг бошини тиззалари орасига қисиб, диккайган соқолидан торта-торта бошини тепага қаратди ва ўйнаб турган кекирдагига ханжар тортди. Ҳаммасини ўз кўзим билан кўрдим. Бегим, мен отамни ҳеч қачон кўрган эмасман. Мен уни ҳатто тасаввур ҳам қила олмасдим. Лекин ўша бош кесаётган жаллоднусах кишининг отам эканлиги-

ни билдим. Қизиғи ҳеч ким менга ана шу кимса отанг бўлади деб ҳам айтгани йўқ. Мен мақтулнинг кесилган жойидан ликиллаб турган кекирдагини, оппоқ томирларидан сўнги қони томчилашини, жон тарк этаётган танасининг аҳён-аҳён диркиллаб туришини ҳам кўрдим. Бошидан жудо бўлиб, шалвираб қолган жасаднинг эти пир-пир учаётгани, тупчадек дум-думалоқ каллани қонга беланган соқолидан ушлаб кўтариб турган отанинги кўзларидаги мастона тантанани ҳам кўрдим.

Атроф тумонат одам эди. Уларнинг ярми маҳқум, ярми эса жаллод эканлигини билдим. Мен ҳам ўша тўдада эдим. Лекин уларнинг қайси фирқасига киришимни билмадим. Мен мақтулмидим ёхуд қотил, шуни билмадим, бегим. Сиз буни англашимни истамадингизми, менинг ҳам қўлларим қонга булғанмаслигини истадингизми...

...Нургелди бир ойда ўрнидан турди. Қовурилган кийик гўшти ҳам бир ойда тугади. Сахро ҳам ғазабини шу бир ойда сарфлаб бўлдими, энди офтоб олдингидек жизғанак қилғулик оташини пуркамас, оқшомлари салқин тушиб этни жунжиктирар даражага олиб келар, кунлар кискариб бораётганди. Мезон кириб келаётганини билдириб, ҳавода ўргимчак тўрлари сузиб қолганди. Улар нима қилишни билишмас, тўғрироғи эртанинг ташвишини қилишни, ўйлашни иташмасди. Қоринлари тўйгудек ўлжа топилса бахтиёр, бўлмаса чалақурсоқ бўлсалар ҳам индамай кийик терисига ўралиб ётишар, тонг отгачина яна бир ўзлари учун мавҳум куннинг бошланишини аллақандай ғалати хурсандчилик билан кутиб олишарди. Кунлар кунқундан совуёй бошлаган, шунинг учун кулбанинги ичида гулхан ёқишга мажбур бўлишаётганди. Қиличини қайраб қиш келаётганини ҳис қилишар, бу омонат кулба қаҳратондан ўзларини сақлаб қололмаслигини ҳам билишар, бироқ икковлари кетиш ҳақида сўз очишмас, гаплашганларида ҳам шу мавзуни четлаб ўтишарди.

Негадир Нургелди озодликка чиқиш ҳақида ўй суришга ҳам кўрқарди. Жилванинг амир саройида малика бўлиш орзуси унутилганди. Яна қиз ўзининг бегойим эканлигини, йигит эса бечора кул эканлигини ҳам унутгандилар. Улар гуё қирқ йилдан бери бир ёстикқа бош қўйиб келаётган эр-хотиндек, бир-бирларини кўз қарашидан тушунадиган бўлиб қолган эдилар. Нургелди эрталабданоқ туриб, ўқ-ёйини елкасига илганча овга чиқиб кетар, омади келса, бирон илвасин кўтариб келар, бека эса кулбани супуриб-сидирар, қудуқдан сув тортар, гулхан учун шох-шабба териб келар, агар йигит овдан ўлжадор бўлиб қайтса, куйдириб-пишириш ҳаракатини қиларди. Уларнинг бир оила бўлишларига етишмаган битта нарса, у ҳам бўлса тунлари айри ётишлари эди. Йигит кундузлари ёлғиз қолганида фақат шуни ўйлар, бу тун албатта мақсадини амалга оширишга аҳд қилар, бироқ кўзи беканинги кўзига тушиши билан кундузги ботирлигидан асар ҳам қолмас, бирдан совуб, шалвираб қолар, ҳақида кундузи ўйлаганларидан уялиб кетарди. Жилва ҳам кундуз кунлари кулбада ёлғиз қолганида тошновнинг устига чиқиб олиб, Нургелдининг келишини кутар экан, унинг кенг кучоғида тўлғонаётганини тасаввур қилиб, ҳаяжонга тушиб терга ботарди.

Шундай кунларнинг бирида уларнинг тор кулбасига искирт бир чол кириб келди. У бир кўзи гилай, қош ва

киприклари куя тушган пўстакдек илвираб қолган, бурни япасқилигидан нафас олганда ингичка, хуштакмонанд товуш чиқарар, ич-ичига ботиб кетган чаккалари ёноқ суякларини янада бўртиқроқ кўрсатар, эчкинидек энгагида битган соқоли сийрак, бошига кўндирган кулоҳи билан устига ташлаган жандаси кирликдан ялтираб кетган, оёғидаги хом теридан уқувсизларча тикилган чорикни ола-чипор жун арқон билан ўраб боғлаган, кишининг кўзи илкис тушгудек бўлса, саксовул кундасига чипор илон чирмашиб тургандек совуқ таассурот уйғотар эди.

Кўёш ботган бўлса-да, атроф қоронғулашиб улгурмаган, уфқда пайдо бўлган яккаю ягона булут парчаси қип-қизил шафаққа айланган, кун ботаётган томондан эсаётган совуқ шамол этни жунжиктириб, сахродаги ғариб қумтепаларни янада қорайтира бошлаган, аллақандай ўксик ўйлар юракни эзғилаб, ғижимлаб юборадиган завол палласида осмондан тушган ёхуд қумдан бош кўтарган илондек қўққисдан пайдо бўлди бу чол. Анчадан бери ўзларидан бошқа кимсага кўзлари тушмаган, ўзларидан бошқа ҳамсуҳбат топмаган бўлсалар-да, бу кимсанинги мурдор қиёфаси ҳар иккаларига ҳам мутлақо ўтиришмади. Бироқ уни кулбага таклиф қилишга бу ҳолат негадир монелик қилмади.

– Мен бир қаландар, Оллонинг саргардон бандасидурман. Ҳаргиз, инжимангиз. Менга бир қултум сув, бир тишлам емак бўлса бас. Кулбангизнинг бир четида тонг отдирсам, тонгда йўлга чиқажакман.

Унинг қиёфаси қанчалар даҳшатли бўлмасин, якка-ярим қолган сарғиш-қорамтир тишли ўрадек кенг оғзидан чиқаётган сўзлари шунчалик майин ва хушёқар эдики, улар бирдан чолнинг тинимсиз сўзлашини истаб қолдилар.

Нургелди гулхан ёқди. Кулба бирдан ёришиб, таналарига ёқимли иликлик югурди. Жилва чолнинг остига пўстак ташлади. Кейин яккаю-ягона бисотлари бўлган чети учган сопол косани сувга тўлдириб, ичига уч бўлак қуритилган гўштни ташлагач, гулханга қўйди.

– Бу ожизанинги канглуни нечун озорламоқдасиз, бўтам? – деди чол Жилва ташқарига чиққанида Нургелдига ягона кўзини каттароқ очиб қараркан.

– Билмадим. Жилванинг кўнглини олиш менинги илкимдан келмайдурғон иш кўринадир. – Йигит оғир сўлиш олиб бошини ҳам қилди.

– Эр кишининг қўлидан келмайдирғон ишнинг ўзи йўқтур. Унинг учун юракда жаҳд бўлса бас. Олло Одаматонинг қийшиқ қовурғасиндан Момоҳавони бунёд этганида, унинг кангул сурурини шул лаззатга боғлаб қўймишдур. Эрта баҳорда униб чиққан чечак агар ёмғир бўлмаса қуриб хасга айлангани сингари Момоҳавонинг насли ҳам шу сурурдан бенасиб қолса қовжирай бошлайдир.

Жилва кириб келса ҳам, чол авзойини ўзгартирмай, гапини давом эттираверди.

– У бировни паст, бировни юқори қилиб яратмаган. Ҳеч ким Унинг даргоҳида табақаланмагай, бўталарим. Сен кул, мен ҳожа деганлари бу ерда, – у тирноқлари ўсиб кетган, ирkit кўрсаткич бармоғини пастга нуқиди, – ўзини тирик деб атайдиган мавжудотлар орасиндадир. Одаматонинг қавми Момаҳавонинг наслига қовушмоғи шарт. Бунга ҳеч қандай монелик бўлмас. Аксинда Унинг ўзи яратган инс қавми йўқолиб битмагайми?

Унинг қисилган ғилай чап кўзи ҳам очилиб кетгандек эди гўё. Ундан оҳанрабодай ўзига тортгувчи қандайдир сирли қувват таралар, илк бор кўрганларидаги ирганиш қаергадир изсиз ғойиб бўлган, унинг бўш қолган ўрнини эса тушуниксиз ҳурматга ҳам, ихлосга ҳам, муҳаббатга ҳам ўхшаб кетадиган, уларнинг қоришиғидан пайдо бўлган ҳароми ўғилдек сурбет туйғу буткул эгаллаб олганди.

Жилва гулханда шўрваси билқ-билқ қайнаётган сопол косани тери билан ушлаб кўтариб, иккита тошбақанинг мугуз косасига бўлиб қўйди. Кейин аллақандай ийманиш билан бирини чолнинг, иккинчисини Нургелдининг олдига сурди. Чол шўрвадан бирикки хўплаган, гўштдан тотинган бўлиб косани четга сурди.

Нургелди чолнинг қул ва ҳожа ҳақидаги гапидан кейин авлиё эканлигига ишонч ҳосил қилди. Кўнглидаги гапларни топиб гапираётганидан мумдек эриб ўтирарди.

– Лут пайғамбарнинг қисмати не бўлганини эшитганимизлар, – чол тишсиз милкини чапиллатганча бир тишламгина гўштни узоқ чайнаиб ютгач, уларга ифодасиз кўзини тикканча қаради. – Лут пайғамбар ҳам Унинг танлаганларидан бири эди. Шул зот бир сабаб билан қавмидан бадарға бўлиб, овлоқ ғорда иккита буй етган қизи билан яшай бошлади. У қариб қолган, умри ниҳоялаётган эсада ўз наслини давом эттирадиган ўғил фарзанд кўрмаган эди. Бир куни қизлари отасини шу муаммодан халос қилишнинг оқилона йўлини топадилар. Ўша тунда катта қизи отасига чоғир ичириб маст қилган қўйнига киради ва ундан ҳомила орттиради. Кейинги тунда эса кичик қизи опасининг ишини такоррлаб, ул ҳам ҳомилали бўлади. Отаси тезда ўлим топади. Қизларидан икки ўғил дунёга келади. Шу икки ўғилдан улкан Лут қавми вужудга келади. Кўрдингизми, У Лутга шафқат қилиб, ундан қавм бунёд этди. Илло сизлар ҳам бу саҳрода беиз кетмагайсиз. Сиздан қавм бунёдга келса не ажаб. Сизлар ҳам қовушинлар. Тирикликнинг асоси шунинг ўзи эмасми, бўталарим, – у бироз танаффус қилганидан сўнг гапини давом эттираркан. – Сизнинг фарзандингиз туғилади. У сизнинг наслингизни давом эттиргуси. Кун келади, сиз бу саҳрони тарк этасизлар. Шунда ул фарзанд шу ерда қолади.

Жилванинг кўзларида ғалати, тушуниксиз аланга кўринди. Йигит эса ҳамон бошини ердан кўтара олмас, нигоҳлари билан ер қизиб ўтираркан, танаси чўққа қўйилган тошдек қизий бошлади. Агар чол бўлмаса, Жилвани бағрига босган, лабларидан, оппоқ бўйнидан бўса олган бўларди.

Ташқарида негадир ит увлади. Унда бунақа одат йўқ эди. Увлаши ҳам хунқдан-хунук, этни жунжиктирар даражада совуқ туюлди.

– Ие, ҳали ит ҳам борми? Увлаган ит бехосиятдир. Ул хожасига ўлим тиласагина увлайдир. Уни ўлдирингиз! – Чол негадир безовталаниб қолди.

Ит кулба атрофини безовта айланиб чопди. Фингшиди. Кейин яна бир карра увлаб юборди.

– Тонг ҳам оқариб қолди, – деди негадир чол қалт-қалт титраганча. – Энди кетар фурсатим ҳам келди. – Чол ўрнидан туриб кашкулини белига осаркан, бир нарса эсига тушиб қолгандек Жилвага ўгирилиб, унга бир ғалати қараш қилди. Кашкулдан бужмайиб кетган олмани чиқариб унга узатди. – Буни иккалангиз бўлиб

есанглар эр-хотин бўласизлар. Бу илоҳий олма. Фарзанд кўрганингизда унинг исмини Сотуна қўясизлар. Эсингиздан чиқмасин. Сотуна.

Чол ташқарига йўналди. Ҳақиқатан ҳам машриқ уфқи қизара бошлаган эди. Бундан ҳайратга тушишга улгурмадилар. Қаердан пайдо бўлган ит ақиллаганча чолга ташланди. Чол ҳай-ҳайлаганча таёғини силкиб, йирик-йирик қадамлар билан кунботарга қараб лўкиллаб бошлади. Лаҳза ўтмай зулматга қоришиб кўздан йўқолди. Бироқ, ит ҳамон вовуллаганча унинг ортидан эргашар, қумтепадан ошиб кўздан йўқолган бўлса-да, анчагача унинг товушлари келиб турди. Шундан кейингина улар ичкарига қайтиб кирдилар.

– Сизнингча бутун тунни гаплашиб ўтказдикми, бегим? – ҳайратини яширмай сўради Нургелди чол ўтирган пўстакка чўкар экан.

– Мен ҳам англамай қолдим. У кунботарда келиб эди. Ўшандан кейин бир шўрва қайнар фурсат ўтирди. Ё шўрва шунақа секин қайнадимикан...

– Гулхан ҳам ўчгани йўқ. Ё ўтин ташлаганмидингиз? – Ҳамон ҳайратини яшира олмасди Нургелди.

– Йўқ, ташламадим. Ўша ўтин, – елкасини қисди қиз ҳам.

– Ҳа, биз ҳизргами, ё бирон авлиёгами рўпара бўлганимиз ҳақиқатга ўхшайди. Айтганча, у сизга олма бергандими?

Жилва қўйнига қўл солиб кўрди – олма йўқ. Наҳотки, ҳозиргина кўрганлари туш бўлса?

– Йўқ, – деди қиз кўзларини катта-катта очиб, – наҳотки йўқотиб қўйган бўлсам. Ҳозиргина қўйнимга солиб қўйгандим-ку!

– Балки ташқарига чиққанимизда тушириб қолдиргандирсиз.

Шундан сўнг ҳар иккалалари ҳам ташқарига йўл олдилар. Олма шундоққина эшикнинг олдида думаланиб ётарди. Бироқ, уни топиб олганлари учун эмас, балки кунчиқар уфқда ҳозиргина кўриниб турган шафақ зим-ғойиб бўлганидан ҳайратланардилар. Атроф ҳали тун ярмидан оғмаганини билдириб зимистонлигича турар, осмон юлдузларга тўла эди.

– Балки, бизга шундай туюлгандир. Ҳали тонгга узоқ-ку, – деди йигит яна бир карра осмонга қараб оларкан.

– Йўқ, чол бизнинг кўзимизни боғлаган бўлса керак.

– Ҳмм. Олмасини кўрсатинг-чи.

Қиз қўлида ушлаб турган олмани йигитнинг қўлига тутқазди. Бужмайган олма унга сирли ва ажабтовур кўринди. Олмани айлантириб кўрди. Кейин ҳидлади, димоғига хушбўй ҳид урилиб вужуди енгиллашди. Юраги дукиллаб, танасига ёқимли илиқлик югурди. Шартта ханжар билан уни иккига бўлиб, бирини қизнинг оғзига тутди. Иккаласи ҳам бир пайтнинг ўзида қарсиллатиб олма чайнашаркан, бир-бирларига нигоҳлари тушиб илкис жим қолдилар. Кейин секин-секин силжиб бир-бирларига яқинлашдилар. Орадан олисдан-олис чўзилган бир сония ҳам ўтиб улар бир-бирларининг оғушларига сингиб кетдилар...

...Эна, энажон, саҳрода бир ўт бўларкан, туяқорин деган. У туянинг қорнидек катта ва дум-думалоқ бўлиб ўсаркан. Баҳор ўтиб, биринчи гармсел кўзғолганида у томиридан чўрт синиб думаланиб кетарвераркан. Қачонки, бирон илиниб қолардек нарса топганида тинаркан. Кейин шамолда учиб келаётган қумни ушлаб

қолаверганидан у тўхтаб қолган жойда катта бархан пайдо бўларкан. Менинг ҳам баҳорим ўтиб, бошланган илк бўрон томирларимни синдириб, саҳрога улоқтириб ташлади. Дарбадарлигим бошланди. Ўша туяқорин сингари сарсон дайдишим бу тунда поёнига етди. Мен Нурга илиниб тўхтадим. Энди саҳро менга шафқат қилиб, қумга кўммагунича, бағрига олмагунча, шу ерда қолавераман, эна.

Сиз энди тушимга кирмай кўясиз. Сиз, юз бериши муқаррар бўлган воқеанинг, бу тунда амалга ошганини билганингизда эди, ҳозир мени ер муштраб қарғаётган бўлармидингиз. Балки, сиз менинг ўлимим хабарини эшитган, менинг мотамимни ҳам ўтказиб улгурган бўлсангиз, бунга умрбод ишониб юраверинг. Агар қандайдир дайди шамол менинг ҳидимни олиб борса, у шамолни ҳайданг ва унга инонманг. Мен ўлганман. Ўша сизнинг хонадонингиз остонасидан чиққан лаҳзаларимда томирим қуриган, жоним узилган, энажон. Бу шамоллар менинг лошимни судраб юрибди.

Сиз менинг бахтиёр келинчак бўлиб гўшангага киришимни истардингиз. Бугун қисмат етаклаб келган қаҳри қаттиқ саҳрода ўша сиз орзу қилган гўшангага етишдим, эна. Яна қайтиб сизни кўраманми, йўқми, бироқ, отам орзу қилганидек қасрда амирнинг гўшангасига эмас, кимсасиз саҳрода бир қулнинг кучоғида ором топдим, эна! Агар шундан отам хабар топганида иккаламизни ҳам тилкалаб ташлармиди. Худога шукрки, отам қиёматга қадар бундан хабардор бўлмайди. Ҳартугул мен шундоқ бўлишини истайман.

Мен ҳар бир босган қадамим, гарчи минг машаққат билан амалга ошаётган бўлса-да, бироқ фирдавсмонанд ҳаётга, оламнинг энг фараҳбахш манзилидеб билганим, ўзимча тасаввур қиладиган, ҳатто тушларимда да кириб чиқадиган Бухорога яқинлаштираётганидан азобларим татимасди. Минг бир азоб билан бўлса-да, қаричма-қарич яқинлашаётганим, Бухоро энди йўқ. Мен бир неча йиллар давомида кўнглимда, фикру хаёлимда бунёд этган, ҳар тун кўнглим билан ёлғиз қолганимда, мириқиб томоша қиладиган, унга нечача янги тафсилотларни кўшадиган, ҳар тун осмонимда йўлчи юлдуздек маёқ бўлиб жилваланадиган Бухоромни йўқотдим, энажон. Ичим ҳувиллаб қолди. Бўрон ялаб ўтган саҳродек, кимсасиз ва зимистон бўлиб қолдим, эна.

Энди, ёнғин вайрон қилган қасрнинг устунидек сўппайганча, ҳувиллаган кўнглимда фақатгина Нур қолди. Шу қип-қизил ва кимсасиз яланглиқда Бухорони қайта бунёд этмоқни Нур уддалармикан. Билмадим, эна. Билмадим...

...Эрталаб Нургелди кеч уйғонди. Негадир тўшақдан тургиси келмай маза қилиб керийди. Тунги воқеани эслаб ёнига қаради. Бегимнинг ўрни бўш эди. Эриниб ўрнидан турди. У ташқарида ўзи яхши кўрадиган тошновнинг устида, қуёш чиқаётган томонга қараб ўтирарди. Нургелди Бешим оқсоқолга тақлидан томоқ қириб қўйди. Шунда қиз бирдан ўрнидан туриб, тошбақа косасига тўлдирилган сувни олганча пешвоз юрди. У сув қуйиб турди, йигит ювинди. Ўтган тун уларнинг ҳаётидаги барча нарсани ўзгартириб юборган, энди йигитнинг хизматини Жилва бажарарди. Йигит аввал ўзини шунча хўрлаган Бешим оқсоқолнинг арзанда қизи гирдиқапалак бўлиб хизматини қиладиганидан мағрурланиб қўйди. Кўксида неча йилдан бери тошдек қотиб ётган қасос олиш истаги ушалаётгандек туюлиб,

хузурланди. Бироқ қизнинг самимий юзидаги болаларча содда ва беғуборликни кўрганидан кейин отасининг аламини шу ожизадан олиш йигит кишига ярашмаслигини ўйлаб, қовоғини очди. Унга жилмайиб қаради. Жилва ҳам унинг чиройи очилганини кўриб, жилмайди.

– Нега куласиз...куласан? – жўрттага қовоғини солди йигит.

– Сиз-чи? Сиз нега куляпсиз? – қиқирлади қиз, унинг бир сизлаб, бир сенлашидан завқланиб.

– Нега кулаётганимни айтмайми, а. Айтмайми?

– Айтинг.

– Айтсам, ана эшит. Сенинг юзингга қоракуя суртилибди!

– Қаерига?

– Мана бу ерига, – йигит унга талпиниб кўлидан ушламоқчи бўлди. Бироқ Жилва ҳам жайрондек чаққонлик билан кўлидан сирғалиб чиқиб юзига сув сепиб юборди. Йигит бирдан тўхтади. Қиз эса қиқирлаганча қоча бошлади.

Нургелди унинг ортидан кулимсираб қараб тураркан, юраги бир энтикиб кетди. Ўтган умри давомида ҳеч қачон таъмини тотийиб насиб этмаган бахт унга шу кимсасиз саҳрода ўзининг бутун ҳусни таровати билан бўй кўрсатган эди. Нургелди унга сармаст бўлиб тикилди. Бу лаҳзалар учун бутун бошли умрини қурбон қилса ҳам арзирди. Унинг кўзларига шу пайтгача фақат ёлғизлик ва бадбинликнинг тимсоли бўлиб кўринган ғариб қумтепалар шунчалик яшнаб кетгандики, худди жаннат шу ерда бино бўлгандек, қанчалик тикилмасин, ундан кўз олиш қийин бўлиб борар, вужудига туганмас кудратни ҳис қилиб, худди бургутдек қанотларини ёйганча, бу фирдавсмонанд саҳронинг осмонини қулочлашни истаб қолди. Қиқирлаб кулаётган, фариштага ўхшаб кетаётган қизнинг ортидан бир ҳовуч сув олиб чопа кетди. Унга етиб олганида кўлидаги сув тўкилиб адо бўлган эди. Қизни қумга йиқитиб олди ва юзларидан, бўйнидан, ҳилвираб қолган кўйлаги яшира олмаган оппоқ сийналаридан ўпа бошлади...

...Улар шу лаҳзаларнинг тоабат давом этишини исташарди. Бироқ бахтга қарши кунлар чопқир отлардек бир-бирини қувалашиб елиб ўтаверарди. Саҳронинг саратондаги жазирамасидан амаллаб омон қолганларига ҳеч қанча ўтмай, қиш изғиринида дуч келишди. Амаллаб баҳорга қиқиб олганларига Жилванинг кўзи ёриди. Уларга унчалик ўтиришмаса-да барибир чолнинг гапини икки қилмасдан паҳлавондек туғилган чақалоққа Сотун деб исми қўйишди.

Сотун дуркун бўлиб ўсди. Икки ёшга кирганида чопқиллаб юра бошлади. Улар саҳрони макон тутганларига уч йил тўлганида пилдираб юрган болакай қумтепалар орасидан билақдек келадиган илонни судраб келди. Буни кўриб Жилванинг ўтакаси ёрилиб кетди. Илон тирик эди. Бола уни худди мушукни ўйнагандек эзгилаб ўйнар, оғзига қўлини тикиб, айри тилини ушлаб олишга уринарди. Жилва кўзларини чирт юмганча чинқириб юборди ва чолиб бориб илонни унинг кўлидан тортиб олиб саҳро бағрига ирғитиб юборди ва шилқиллаб ўтириб қолди. У тилдан қолганди...

...Тушимга яна отам кирибди, Бегим. Негадир бу сафар барчасини аниқ-тиниқ кўрдим. Бунинг устига барча тафсилотларини меридан-сиригача эслаб қолдим. Отам барзанги одам эди. Зулукдек қора оти ҳам ўзидек баҳайбат эди. У оқсоқолга ўхшаб кетадиган, аммо, ундан ёш ва ияк остига ўстирган соқоли ҳам қоп-

қора кимсанинг чўғирмасини олиб ташлади ва, тақир бошини тиззалари орасига қисиб туриб, бўғзига ханжар тортди. Аниқ кўрдим, ҳатто унинг жон талвасасида хириллашини ҳам, аёлларнинг чуввос тортишини ҳам эшитиб турардим. Отам ул кимсанинг бошини кесиб олди ва соқолидан ушлаганча баланд кўтарди. Кейин уни ирғитиб юборди. Атрофда қий-чув кўтарилди. Кейин бирдан сукунат қоплади. Отам қонга беланган бошни тегиб думалатиб юборди ва даҳшатдан кўзлари олайиб кетган қизнинг кўлидан ушлади. У қиз қаердан пайдо бўлганини илғай олмадим. Қиз негадир сенга ўхшаб кетарди, Жилва! Лекин у сен каби дадил ва мағрур эмас, аллақандай ўксик, аллақандай тушуниксиз, ғуссага чўлғонгандек эди. Отам уни бир силтаб бағрига босди...

Шунда қаердандир бир башара намоён бўлди. У башара менга нақадар таниш эканлигини ҳис қилдим. У сарбонга ҳам, шилпик чўпонга ҳам, авлиё чол бўлиб кўринган дарвишга ҳам ўхшаб кетарди. Бироқ яна қайсидир жиҳатлари билан уларга мутлақо ўхшамасди ҳам.

Бегим, сен тилдан қолгандан бери кўзим илинган заҳоти кўра бошлайман. Билмадим, бу нимадан дарак...

...Кундан кунга бегимнинг аҳволи оғирлаша бошлади. Уни бир ҳозик табибга кўрсатиш керак эди. Ниҳоят уларга уч қишу уч ёз бошпана берган, яхши-ёмон кунларига гувоҳ бўлган, ва негадир юрагидан жой олган қадрдон саҳродан ризқлари узилганини ҳис қилган Нургелди нарсаларини йиғиштира бошлади. Хотинини опичлаб, ўғлининг кўлидан етаклаганча йўлга тушди...

Дарёнинг нариги томонидаги бир қишлоққа етиб келганларида Жилванинг аҳволи анча танглашган, Нургелдининг ўзи ҳам силласи қуригандан биринчи дуч келган эшикка зўрға етиб келди. Итнинг хурганини, кимнингдир овоз берганини элас-элас эшитиб, йигит бегимни елкасидан тушириб, ерга ётқизди. Ўзи ҳам унинг ёнига чўзилди. Кўзини очганида аллақачон тонг отган, шифтдан осилиб турган қамиш дарчанинг тирқишидан тушган бир қатимгина нурданми, аллақандай қизғиш товланарди. Ташқарида аввал отнинг дупури эшитилди. Кейин қандайдир эркак кишининг қаттиқ-қаттиқ гапириши эшитилди. Бироздан кейин, ўсиқ юнгли чўғирма кийган барваста киши хонага кириб келди. Нургелди ҳолсиз бўлса-да ўрнидан инқиллаб туриб чўккалади. Келгувчи унга эътибор ҳам бермади.

– Шуларми? – сўради у ортига ўгирилиб.

Шунда унинг кенг елкалари ортида кўзга ташланмай турган кимса овоз берди.

– Ҳа, шулар, тақсир.

Нургелдига бу товуш таниш туюлди. Қаерда эшитганикин.

– Аёл билан болани аравага олинг. Буни отга ўнгаринг, – буйруқ берарди барзанги. – Оқсоқолнинг кўлига тирик етказиш керак!

– Бош устига, тақсир! Ўрнингдан тура оласанми?

Шу пайт овоз эгаси келгувчининг ортидан чиқиб, кўриниш берди. Уни шум тақдири етаклаб юрганидан бери дуч келаётган кимсаларнинг яна биттасининг ир-

кит башараси намоён бўлди. Яна ўша ғилай ва шилпик кўз, сийрак соқол, қуя тушган пўстакка ўхшаган қош ва кинояли илжайиш қотиб қолган юз...

Унга қараб туриб, Нургелди барчасидан чарчганини, барчаси тузсиз ошдек меъдасига урганини ҳис қилди. Энди унга барибир эди. Уни тушию ўнгида тақиб этаётган бу башараларга қаршилиқ кўрсатишга энди унда мажол қолмаганди. У ҳорғинлиқ ва лоқайдлик билан кимсанинг ортидан эргашди. Бешим оқсоқолнинг ҳовлисига етиб келганида ҳам онги фаромуш бўлиб анграйиб турарди...

... – Ҳа, Эрганжанинг ҳаромиси! Ўшанда сенинг бошингни олиб ташласам бўларкан, итвачча! Ўшанда жон бераётган энамнинг илтижоси ерда қолмасин, дегандим. Сен лаънати мени наҳсга ботиришингни туш кўрибманми! Отанг Эрганжа қароқчи, укамнинг бошини олиб, синглимининг номусига теккани, шундан сен ҳаромини тўратгани каммиди?! Менглининг отасиз ўсгани етмаганидек, сен уни ҳам жувонмарг қилдинг!

Мункиллиб қолган оқсоқолнинг сўнги йилларда бирорта қора толаси қолмаган энгак ости соқолига заҳардан-да аччиқ икки томчи ёш думалаб тушди.

– Ўлдир уни, Нормат, – деди тишлари орасидан чиқариб. Ўгирилиб эшик томон юрар экан, паст овозда кўшиб кўйди: – Уччаласини ҳам!

...Негадир бола изсиз йўқолганди. Кейинроқ, одамлар бир қаландарсифат кимса уни етаклаганча саҳро томонга кетаётганини кўришганини айтиб юришди. Қаландарни батафсил тасвирлаб беришар, бироқ боланинг қандай кўринишдалигини айтолмасдилар...

Ҳа, у болани ўзи бино бўлган саҳрога олиб кетганди. Сотун шилпик чўпонни излаб топиши, унинг қизига уйланиши, ундан икки ўғил кўриши, вақти келиб, улардан саҳрони титратиб, карвонларни қон қақшатадиган қароқчилар қавми бунёд бўлиши битилган ўз қисмати изидан кетганди...

Ҳовлида қирқ чоғли одам йиғилган бўлса-да, оқсоқолнинг шивирлагандек паст товушда айтган икки жумласини барча эшитди. Ҳовлига ўлик сукунат чўқди. Барзанги Нормат негадир бирдан тетиклашиб қолган Жилвани ҳам қўллари боғлиқ Нургелдининг ёнига тиз чўктириб кўйди.

Бошини эгиб жимгина чўккалаб турган бандиларнинг олдида бир зум серрайиб турганидан кейин пичирлади: «Калима келтир, йигит!» Нургелди секин бошини кўтарди. Кун ботаётган томонга қаради. Уфқ негадир қип-қизил эди. Кўзларини қисиб бироз термулиб турди. Кейин Жилвага қаради. Жилва ҳам уфқдан кўз узмай турарди.

– Жилва, – шивирлади, йигит, – Жилва, мен Уни кўрдим! У кўринмоқда!

Жилванинг қонсиз юзи ҳаяжондан бўғриқиб кетди. Бирдан тилга кирди:

– Мен ҳам...

Норматнинг кескир қиличи Нургелдининг бўйнига зарб билан урилди. Бош тарвуздек уч-тўрт қадамгача думалаб бориб тўхтади. Унинг очик кўзлари ҳамон шафақ қоплаган уфққа термулиб турарди. Шу пайт қиличнинг иккинчи маротаба юмшоқ этга шилт этиб урилгани эшитилди ва ҳаммаси тугади.

Асрор МЎМИН

Шеър бўлиб тизилар дилдаги борим

САККИЗИНЧИ МЎЪЖИЗА (Туркумдан)

Гўзал коинотнинг гултожи инсон,
Ер юзин беади кечаю кундуз.
Етти мўъжиза тилларга достон,
Закий авлодларни лол этар ҳануз.

Миср эҳромларин ўйлаган чоги,
Онгимда тикланар беҳос, банагоҳ:
Осурия осма ойнаванд боги,
Сулув Артемида – азим саждагоҳ.

Қарингда бўй чўзар Зевсга ҳайкал,
Кўёш маъбудаси ундан сарбаланд.
Мавсол мақбарасин элаган маҳал,
Фарос маёғидан кўнгил фараҳманд.

Бироқ саккизинчи мўъжиза ҳам бор,
Ўша мўъжизага фидо жону тан.
Ҳатто камалакдан рангдор, жилвадор,
Ўша саккизинчи мўъжиза – Ватан!

Етти мўъжизага ҳавас қилсам ҳам,
Саккизинчи учун фидолар жоним.
Бу дунёга келиб топган мўъжизам,
Омон бўл, обод бўл, Ўзбекистоним!

КЎНГИЛ ИЗҲОРИ

Бугун юрак ютиб очаман дилроз:
Шириним, асалим, севаман сени!
Агарда ёқмасам, фақат илтимос,
Бир ошиқ ўрнида қабул эт мени.

Бир ошиқ ўрнида қабул этмасанг,
Ўртогинг бўлишга бергин ихтиёр.
Ўшанда сен учун борим тутмасам,
Бу гўзал дунёга келганим бекор.

Ўртогинг ўрнида қабул этмасанг,
Аканг сифатида кўрсатгин ардоғ.
Не учун юрибман елкам тутмасам,
Ёнингда ҳамшиша бўлай суянч тоғ.

Ака ўрнида ҳам қабул этмасанг,
Хокисор гуломинг бўлай умрбод.
Мени жазолагин қулоқ тутмасам,
Фақат тобеликдан этмагин озод.

СИЗНИ СОҒИНГАНДА

Сизни соғинганда суқунат сирдош,
Тепамда булутлар тўқар селоб ёш.
Шамоллар кўксимга қўяр аста бош.
Яна бир тўйсайдим дийдорингизга.

Самога жовдираб қарайман хайрон,
Бу кўнгил қиёмат тоғидай вайрон.
Илтижо қиламан, собитдир паймон,
Яна бир тўйсайдим дийдорингизга.

Орзу дарахтларим кирмай ҳосилга,
Баҳор жой бўшатди ҳижрон фаслга.
Умидвор кўз тиккан ширин васлга,
Яна бир тўйсайдим дийдорингизга.

Дунёда ҳар ишга олий ҳакам вақт,
Сабр этар кишини сийлар ҳақиқат.
Чин ошиққа йўлдош севги-садоқат,
Яна бир тўйсайдим дийдорингизга.

Қисмат синовидан синмайди руҳим,
Гарчи чекимда кўп чекар андуҳим.
Осмонни бўйларки шоним, шуқуҳим,
Яна бир тўйсайдим дийдорингизга.

Қақнус

тимсоли талқинлари

Зухра МАМАДАЛИЕВА,
Мирзо Улуғбек номидаги ЎзМУ аспиранти.

Алишер Навоийнинг “Лисон ут-тайр” достонидаги қушлар тимсоли асосий рамзий образлардан саналади. Бу тимсолларни эса иккига ажратиб таҳлил қилиш аҳамиятли. Буларнинг биринчиси афсонавий қушлар: Симурғ, Анқо, Хумо ва Қақнус ҳисобланади.

Қақнус ҳақида Навоий асарлари луғатида шундай дейилган: «Қақнус – мавҳум бир қуш, афсонага кўра тумшуғида жуда кўп тешиклар бўлиб, бу тешиклардан чиққан овозлардан гўё мусиқа ўйлаб чиқарилар эмиш.» Бу образнинг илк куртакларини биз юнон халқ мифологиясида учратамиз: Феникс, таржимада сеҳрли қуш маъносини беради. Унинг кўриниши бургутсимон ва ранги қизил-тилласимон ёхуд олов рангда деб тасаввур қилинган. Айтишларича, умрининг охирида у турли хушбўй ўтинлар билан ўз уйчасини ёндирмиш ва унинг қулидан янги қақнус пайдо бўларкан. Мисрликларнинг тасаввур буйича, у ўтларнинг хушбўй ҳидидан ўлар экан, сўнг эса кўёшда ёниб кетармиш ва унинг танасидан Қақнус бола чиқар эмиш. Феникснинг Шарқ адабиётида Қақнус шаклида ўзлашиши билан биргаликда ушбу образга бир қатор мотивлар қўшилди. Натижада ушбу образнинг таъсирчанлиги, бадиий қуввати ортди. Бу тимсолидан Шарқ адабиёти, жумладан туркий адабиётда Навоийдан олдин ҳам фойдаланилган. Ҳайдар Хоразмий “Маҳзан ул-асрор” достонида ўзининг тасаввуфий ишқи баёнида қуйидаги сатрларни келтиради:

*Ҳар даму, ҳар лаҳза бир ўтқа ёниб,
 Ғояти йўқ оташ ичра ўртаниб.*

*Ўт ичида қақнуси бечоравор,
 Нолаи жонсўз тузиб сад ҳазор.*

Навоий “Лисон ут-тайр”дан олдин ушбу образга лирикасида ҳамда “Фарҳод ва Ширин” достонида муножаат қилади. Лекин уни “Лисон ут-тайр”да мукамаллик ва бадиий санъаткорликнинг баркамол даражаси билан куйлайди. Бунинг сабаби унинг устози Аттордан таъсирланганлиги десак, хато бўлмайди.

“Мантиқ ут-тайр”да Атторнинг тасвиридаги Қақнус умр бўйи хас-хашак йиғади ва умрининг охирида шундай нола чекадики, натижада хас-хашак йиғилган уясига ўт тушиб, уя билан унинг соҳиби – Қақнус ҳам ёниб кетади. Аттор бу анъанавий образдан умрнинг фонийлиги ҳақидаги хулосани чиқариш учун фойдаланади:

*Қақнуси сарғашта умри минг, ҳазор,
 Бир умр йиғлаб чекар фарёду зор...
 Бўйлаким сен ҳам қутулмассан сира,
 Шум ажалдин ҳийлаву тадбир ила.*

Навоий эса бу ҳикоятдан “Лисон ут-тайр” асарида фойдаланади. Навоий ушбу ҳикоятни Аттордан қандай қўлланилган бўлса, деярли шундайлигича келтирар экан, унга Фисоғурс (юнон файласуфи Пифагорнинг Шарқона аталиши)нинг бу наволарни эшитгани ва унга асосланиб, мусиқа фанига асос солганлиги ҳақидаги мотивни киритади. Қақнуснинг ҳаёти, ўтин йиғиши ва ноласи, шу сабабдан атрофга ўт кетиши ҳақидаги фикрлар айнан берилади, унинг

ўтидан атрофдаги кўнгулларга ўт туташиси ҳақидаги фикр кучайтирилади, лекин хулоса мутлақо ўзгача маъно касб этади. Яъни:

*Шайх гўё келди ул аввалги тайр,
Ким наво ичра қилиб умрида сайр...*

Яъни бу сатрларида Навоий маънавий устози Атторни Қақнусга қиёслайди:

*Юз наво зоҳир қилиб минқоридин,
Борча Ҳақнинг ёшури асроридин.
Ўзига, хирманига доғи ўт уриб,
Ҳам ўзин, ҳам ўзгаларни куйдуриб.*

Юқоридаги сатрларда Навоий Атторнинг санъати, маҳорати ва тасаввуфдаги даражасига мос тимсолни унинг ўз асаридан топа билади ва унга янги маъно юклаши орқали анъанавий образдан новаторлик ярата олиш маҳорати яна бир бор намоён қилади.

Айнан шу ўринда Навоий ўзини Қақнуснинг кўлидан пайдо бўладиган Қақнус боласига ўхшатиши ҳам Атторга эҳтиромини ҳамда унинг ўрнига муносиб даъвогарлигини кўрсатиб турибди. Навоий бу даъвони мавжуд адабий анъаналардан четлашмаган ҳолда, камтаринлик билан изҳор этади:

*Мен демонким ул отодур, мен ўғул,
Ул шаҳи олийсифот, мен банда, қул...
Ҳар неким кўрди отомдин рўзгор,
Ҳам они бўлди манга омузгор.*

Навоий “Лисон ут-тайр”нинг XIII бўлимини Атторга бағишлайди ва “Қувватул аҳрор ва қиблатул аброр Шайх Фариддин Аттор қаддисаллоҳу руҳаҳуға мадҳу сано оғози ва ўз арзу ниёзи” деб номлайди. Унда Навоий Атторнинг асарларига ва тасаввуфий фаолиятига:

*Назму насридинки таҳрир айлабон,
Ваҳдат асрорини тафсир айлабон, –*

деб муносабат билдиради. Мана шу бўлимда Навоий Аттор руҳига мурожаат қилиб, ўзини қўллаб-қувватлашини сўрайди. CLXXIV бўлимда эса айнан мана шу мурожаат амалга ошганлиги, яъни Навоийнинг Аттор руҳи томонидан қўллаб-қувватланганлиги айтилади. Навоий Атторни Қақнусу, ўзини Қақнусбача дейиши фақатгина санъат нуқтаи назаридан бўлмай, муаллиф бу даъвога қандайдир маънода ўзини ҳақли деб ҳисоблаган. Бу даъвонинг исботини айнан нақшбандийлик таълимотида ёқланадиган увайсийлик назариясидан излаш керакка ўхшайди.

Маълумки, Навоий “Насойим ул-муҳаббат”да Аттор ҳақида фикр билдириб, шундай ёзади: “...баъзи дебдурларки, увайсий экандурлар ва Мавлоно Жалолиддин Румий қ.с.нинг сўзларида мазкурдурки, Шайх Мансур Ҳаллож руҳи юз эллик йилдан сўнгра Шайх Фариддин Аттор руҳига тажалли қилди ва онинг мураббийси бўлибдур.” Атторнинг увайсий эканлигини, Мансур Ҳалложнинг руҳи уни тарбия қилганлигини эътироф этган Навоий ўзи ҳам Аттор руҳига иқтидо қилиши – эргашиши ва ундан руҳий мадад кутиши мумкингина эмас, тасаввуф таълимоти ва амалиёти ўз такомиллиги етган XV аср шароитида зарур эди.

*Ўртадим олам элини, ўзни ҳам,
Қуш тилидан ўзга қилмай сўзни ҳам, –*

сатрларида эса Навоий бу асар ўзининг энг сўнги (бадий) асари эканлигига ишора қилаётгандай бўлади.

Демак, юқорида таъкидлаганимиздек, Навоий Атторни Қақнусу, ўзини Қақнусбачага ўхшатиши фақатгина санъат нуқтаи назаридан бўлмай, тасаввуф фалсафасининг увайсийлик назариясига биноан ўзини ҳам Атторнинг руҳидан маънавий тарбия олган деб ҳисоблаганлиги учун айтаётган экан. Зеро, ҳазрат Навоий бу борада ҳақли эди. У Аттор руҳи орқали тарбияланган ва камолга етган ижодий фаолиятининг чўққиси бўлмиш “Лисон ут-тайр” достони уни тушуниб, мутоала этишга қодир китобхонларнинг қалбига маърифат оловини ёқиб, яшаб келмоқда.

Ўзбектош ҚИЛИЧБЕК

ЯХШИЛИКНИНГ БАҲОСИ

Ҳикоя

«Ҳозир бутунлай ўзгаргансан: одамларга қўшилмайсан – одамовисан, дўст-ёрга кўз учида қарайсан – манмансан! Авваллари ҳечам унақамасдинг-ку! Нега бунчалар ўзгариб кетдинг?!» Баъзан ўзимга-ўзим шундай саволлар бериб ўйга толаман.

Ота-онамдан узоқда, уларнинг кўмагидан кечиб ёш бошим билан шаҳарга кўчиб келиб икки қаватли уйнинг эгаси бўлдим.

Шаҳар тун пардасига ўралаётган пайт эди. Иккинчи қаватдаги компьютер хонасини ёпиб пастга тушаётгандим, ичкаридан телефон жиринги эшитилди. Биринчи қават ошхонасига тушиб гўшакни қулоғимга тутдим.

– Қалайсан, ўртоқ? – синфдош дўстимнинг овози ташвишли эди. – Бировнинг телефонидан кўнғироқ қиляпман. Кўчада қопкетдим. Пулим ҳам камроқ... Ҳеч қайси меҳмонхонага қўймапти.

– Нега тўппа-тўғри менинг қошонамга келавермадинг?!

– Бир ўзиммасман-да, шунга... Биламан-ку, сенинг феълингни... Синглим биланман. Оддий гостиницалар ҳам никоҳимиз ҳақидаги қоғоз сўраяпти.

У ўзи илакишиб юрган қизни ҳаммага синглим деб таништирарди. Ҳаммага шундай деб гапириб ўрганиб қолганидан, мени барча сирдан хабардорлигимни унутибми ё ёнидагилардан хижолат бўлибми, менга ҳам шундай деди.

– Унақада, бекор телефон қипсан, наҳс босган кўлинг билан! Унингни уйига жўнатворгандан кейин менга телефон қил, гаплашамиз.

– Ўртоқжон, менга озроқ пул...

– Ҳеч қанақа пул-сул йўқ! Ёнингдаги капалагингни уйига учирвор, кейин гаплашамиз, деяпман-ку!

– Ҳа, билардим, шунақа дейишингни... – Хўрсинди у. – Майли, тинчмисан ўзинг? Бўпти...

Кечки овқатдан сўнг камин ёниб турган хонада китоб варақлаб, керакли сатрларни конспект қилиб тун ярмигача ўтирдим. Пардаси суриб қўйилган ойнадан прожектор ёруғида қор ёғаётгани кўриниб турарди. Диванда қор парчаларига тикилиб ётиб кўзим илинибди. Телефон кўнғироғи милтиқ овозидай таъсир қилиб сакраб ўрнимдан турдим-да, ерда ётган телефонни олиб қулоғимга тутдим.

– Ҳали ухламовдингми? – дўстимнинг овозида хавотир ҳукмрон эди. – Биз кўчада қоп кетдик. Борадиган жойимиз йўқ. Охириги борган меҳмонхонамиз ҳам қабул қилмади. Пулини келишолмадик. Совуқ ўтиб кетди, ўртоқжон! Метронинг ёнидан телефон қиляпман. Бормасам бўлмайди. Пиёда..

– Нимага шуни аввалроқ ўйламадинг?! Шунақа бўлишини аҳмоқ ҳам билади-ку!

У гинг демай, сўкишларим тугашини кутар, шундан сўнг уйга таклиф қилишимни биларди. Лекин бу гал у кутгани рўй бермади, сенга гапириш ҳайф дегандай, мен телефон гўшагини қўйдим.

Характерим шунақа, нопок юрганлардан жирканардим. Бу феълим Худога ҳам хуш ёқибми, омад булоғидан сув ичирганди. Дўстим бетини қалин қилиб хиринглаб хонамга кириб келди. У билан ўтирган ҳолатимда бегоналардай кўришиб стол устидаги калитлар шодасини кўрсатди.

– Пастдаги кичкина хонада ухланглар. Иссиқроқ... Эрталаб азон айтилган пайти бу ерда кўрмай! Нима хоҳласанг, музлаткичдан олиб ейвер...

У калитлар шодасини қўлида ўйнаб бирпас ёнимда ўтирди. Кейин совуқда қолган қиз ёдига тушиб қолди шекилли ташқарига йўналди.

– Чирокни ўчириб кет.

Эртасига дўстим тушга яқин хайрлашгани чиқди. Ёмон кайфиятда ётганим учун вақтлироқ туролмагандим.

– Сокингни тугатдик. Пиёзли нонингни, – у пиёзли нон деб пиццани назарда тутаётганди, – мазза қилиб едик. Раҳмат.

Унинг узундан-узоқ миннатдорчилик оҳангида айтган гапларидан эсимда қолгани шу бўлди.

Кейинги икки йилда ижодимдан, яъни бизнесимдан барака кетди. Икки қаватли уйимни сотиб бир хонали уйда яшай бошладим. Бу орада ўша дўстимнинг тўйини ўтказдик. Илакишган қизи бир четда қолиб бошқага уйланди. Сўнг қайнотаси кўмагида шаҳар чеккасида сигарет дўкони очди. Мен ҳам кўчада юрган пулларимни тўплаб, эшлариму хешларимдан қарзларимни қайтиб олиб сирпанчиқ бизнес йўлида қадам боса бошладим. Албатта димоғи кўтарилиб қолган Бунёд бундан беҳабар эди. У фақат синганлигимни, бундан тушкунликка тушиб қолганлигимни эшитганди. Шу кунларнинг бирида Бунёд билан кўчада тасодифан кўришиб қолдим. Бориб яхшироқ жойда овқатланиш учун такси тўхтатдик. У менинг табиатимга зид равишда, худди етти ёт бегонадай, таксичининг ёнидаги ўриндиққа ўтириб олди. Бизнесинг борар манзилимизгача анча йўл, мен у билан дўстларча гаплашиб кетишни мўлжаллагандим.

– Синфдошларни соғинаман, – деди у. – Ҳаммасини... Ҳаммаси билан бир тўпланиб ўтирсак... Уларга меҳрим бошқача-да...

Мен орт ўриндиқда ўтириб кўзгу орқали унинг юзига разм соларканман, бу гаплар унинг ичидан, юрагидан чиқмаётганлигини сезардим.

– Биринчи “севгилим” билан уйинга борувдик-ку, ўша кун ҳеч эсимдан чиқмайди-да! Пианино хонасида манавинақа қилиб ўтирувдинг! – У кафтини энсасига қўйиб гапирди. – Ўшанда пиццангни (Нима еганлигини энди тушунибди) еганимга роса пушаймон бўлганман-да! Ўша кун роса зарда бўлганман. Пулни қизганиб нонуштани шу ерда қилиб кетақолайлик дедим-да! Кўчада кетяпмиз, тинмай зарда бўлавераман, еганим оғзимга қайтиб келаверади-да. Учта газли сув олиб ичсам ҳам зардам қолмайди-да! Охири бўлмади, қанча пул кетса-кетсин дедим-да, битта қиммат ресторанга кириб бўкиб овқат еб олдим. Ўшанда сокинга қўшиб пиццангни бекор еган эканман-да!

“Бу сенинг раҳматингми?!” Мен нафрат учкунланаётган нигоҳимни ундан узмасдим, бу гапларни кўзларим сўзларди.

Унинг ҳайвоний тилда гапираётган гапларини тўртинчи марта эшитишга тоқатим йўқ эди. Мен официантни чақирдим.

– Эсимдан чиқибди. Бир жойга шошилиш боришим керагиди. Ҳаммасига ўзим тўлайман.

У билан ўтирган жойида совуққина хайрлашдим. Ва бу хайрлашув бир умрга эканлигини ич-ичимдан ҳис қилиб турардим.

“Қизнинг кўнгли қолса, туққунча, йигитнинг кўнгли қолса, ўлгунча!» Менда йигитлик характери бор эди!

Ичимдаги фариштам тинмай шу мақолни такрорларди – ичимдаги хисларни фақат шу мақол билан изоҳлаш мумкин эди.

Ўқўтмас мустаҳкам кўнгли дарвозаси ўша ўзини меҳрибон деб санайдиган, аслида меҳр нима, меҳрибонлик не эканлигини билмаган одамлибос ҳайвонлар учун гурсиллаб, ҳаммаёқни ларзага келтириб қайта очилмас бўлиб ёпилди.

“Энди тушунгандирсан, нега бемеҳр, одамови, яккамоҳов бўлиб қолганлигимни?! – Мен янги олган ҳовлимнинг гул очаётган боғчасида ўтириб ичимдаги оппоқ либосли фариштам билан гаплашиб хаёл суриб ўтирардим. – Нега улардан кечиб кетганлигимнинг сабаби мана шу!”

Дарвоза кўнгирағи жиринглади. Экранда Бунёднинг тиржайгани юзини кўриб ансам қотди. Калитни хўжайинини опкетганлигини, ҳали-бери келмаслигини баҳона қилиб дарвозани очмадим.

– Бунёдни кечиришинг керак. У оғир аҳволда... Бизнеси банкротга учраган. Ҳозир ишсиз. Компьютер марказингдаги халқаро бўлимда битта иш ўрни бўш, уни ишга олишинг керак.”

“Ҳеч қачон! – Ичимдаги фариштамнинг таклифидан жаҳлим чиқиб ўзимни тутолмай қолганимдан экран тугмасига қўлим тегиб кетди. Бунёд билан алоқамиз узилди. Шундай хаёлларга борганимда кўнглим тўлиб кўзим ёшланганлигини сезмай қоламан. – Уни ишга олиш у ёқда турсин, гаплашганим бўлсин. Кечириш ҳақида-ку, умуман гап бўлиши мумкинмас. ...Ҳам меҳр бериб, ҳам кўнглинг қонаса?! Йигитнинг иши бундай бўлмайди. ...Агар у ўша гапини бир марта айтганда кечиришим мумкин эди. Лекин у...”

Зурафо НАРЗУЛЛАЕВА

Ёдинг билан олурман нафас

«Кўшиқлар» туркумидан

РЕГИСТОН

Манглайида замон шукуҳи,
Чиройида юраклар чўғи.
Кезиб юрар аждодлар руҳи,
Самарқанднинг Регистонида.

Осмонида порлайди юлдуз,
Тонгда қуёш йўллайди дилсўз.
Нур кезади кечаю кундуз,
Самарқанднинг Регистонида.

Дунё келар тавобга ҳар кун,
Топмоқ учун мозийдан мазмун.
Хайрат чулғаб, бўларлар мамнун,
Самарқанднинг Регистонида.

Темур бобо кезар богида,
Алломалар шухрат тоғида.
Буюклари юрт ардоғида,
Самарқанднинг Регистонида.

Қучоғида инграйди наво,
Жон бағишлар мусаффо ҳаво,
Бахтга ёрдур қизинг Зурафо,
Самарқанднинг Регистонида.

ЁЛҒИЗ ДАРАХТ

Тоғ бошида ёлғиз дарахт,
Қор, шамолдан бўлар қарахт.
Нажот йўлин кутар ҳар вақт,
Бахт истайди ёлғиз дарахт.

Айро тушиб бўстонлардан,
Меҳри уммон инсонлардан.
Нур излайди осмонлардан,
Бахт истайди ёлғиз дарахт.

Барги сўлгин, паришондур,
Ҳасратлари бир жаҳондур.
Бахтсизликдан бир нишондур,
Бахт истайди ёлғиз дарахт.

Пойларида увиллар ер,
Бошларидан савалар сел.
Нажот йўли, тез кел, кел,
Бахт истайди ёлғиз дарахт.

Бошга тушиб ҳижрон неча,
Зурафومان, кундуз-кеча.
Мен ёлғизман шаҳар ичра,
Бахт истайди ёлғиз дарахт.

ҚЎШИҒИМ ҚАРО ҚИЛДИНГ

Қаро қилдинг бахт қуёшимни,
Дарё этдинг кўзда ёшимни.
Заҳар билдим еган ошимни,
Қайга урай ёлғиз бошимни.

Сени ёрим дегандим ахир,
Ҳаётимни айладинг тахир.
Орамизда бор эди кўп сир,
Қайга урай ёлғиз бошимни.

Қиш кўрдиму, баҳор кўрмадим,
Номард ёрдан бир ор кўрмадим.
Ваъдасида қарор кўрмадим,
Қайга урай ёлғиз бошимни.

Нигоҳимда оқ эди дунё,
Кўксим ичра яшарди зиё.
Хайҳот, мени алдади рўё,
Қайга урай ёлғиз бошимни.

Қувончларим дардга айланди,
Умидларим гардга айланди.
О, Зурафо ётга айланди,
Қайга урай ёлғиз бошимни.

Севара БАХТИЁР қизи

ТЕЛЕФОННИ ДЕБ...

Ҳикоя

Фарангиз мактабдан кеч қайтди. Тушлик тайёрлаб ўтирган онасига салом ҳам бермай, қовоқ-тумшуғи осилиб, хонасига кириб кетди. Бироз муддат ўтгандан кейин кийимларини алмаштириб чиқиб, қўлларини ювди. Овқат солиб қўйган онасининг ёнига бориб, дийдиё қила бошлади:

– Ойи, қачон телефон олиб берасизлар? Синфимизда фақат Нигина иккаламизда телефон йўқ эди. Бугун у ҳам телефон олиб келди. Унга ҳам дадаси олиб берибди. Менинг бошқалардан нима кам жойим бор?

– Вой қизим-эй, бу нима деганинг. Ўзингни босиб ол. Сенинг ҳеч кимдан кам жойинг йўқ. Майли, даданг келсин, гаплашиб кўрамиз, – жилмайди онаси ва қизини бағрига босди.

Фарангиз учун куннинг кеч бўлиши қийин эди. Гўё бугун вақт ўтмай қолади-ю, кўёш ботмайди. Йўқ, бундай бўлмади. Ниҳоят, дадаси ишдан келди. Овқатланиб бўлишгандан сўнг, онаси Рисолат опа бетоқат бўлиб ўтирган Фарангизни кўриб, телефондан гап бошлади. Дадаси ҳам қизининг дардини сезиб юрганди. Ҳа, ростдан ҳам ҳозирги кунда ҳамманинг қўлида телефон бор. Қизининг умид билан боқиб турган кўзларига қараб, “йўқ” дея олмаслигини сазди.

– Майли, қизим, туғилган кунингга телефон олиб бераман. Лекин бир шартим бор, унгача сен ҳар ҳафтада камида 15 тадан «5» баҳо олишинг керак. Хўш, розими-сан?

“Телефон учун жонингни берсанг арзийди”. Фарангизнинг хаёлига шундай фикр келди ва у дадасининг шартига бажонидил рози бўлди.

Соатлаб дарс тайёрлаб, дадаси айтгандек ҳафтасига нақд 15 тадан «5» баҳо олишга ҳаракат қила бошлади.

Мактабда синфдошлари Фарангиздаги ўзгаришдан ҳайрон қолишди. У шу пайтгача жамоатчи, ташкилотчи бўлса ҳам, ўқиши кўпинча «4» баҳо билан чекланиб қолар эди. Энди эса ҳар куни «5»...

Орадан бир ой шу тарзда ўтди. Туғилган кунга ҳам санокли кунлар қолди. Фарангиз бугун дарсда бешта «5» баҳо олди. Ҳаяжони ичига сиғмай уйга келганида кўшниси Шахло опадан дадаси онасини шифохонага олиб кетганини эшитди. Онаси доим буйраги безовта қилаётганидан шикоят қиларди. Бугун оғриқ кучайиб шифохонада текширтирганидан сўнг, буйрагида тош бор эканлиги ва зудлик билан касалхонага жойлаштириб, операция қилиб, тошни олиб ташлаш кераклигини уқтиришибди.

Эртасига Фарангиз ҳам касалхонага борди. Куни бўйи дадаси билан ўша ерда бўлиб, онасига қаради. Энди ҳар куни Фарангиз дарсдан сўнг онасига овқат олиб шифохонага борар, уни зериктирмаслик учун қизиқарли воқеалар сўзлаб берарди. Бир ҳафта ўтиб операция қилишди ва яна икки ҳафта шу ерда ётишини айтишди. Бу гапни эшитиб, Фарангизнинг капалаги учиб кетди. “Энди туғилган кунга ваъда қилинган телефон нима бўлади?” Онаси гўё атайлаб касал бўлиб олган. Дадаси куни бўйи у билан овора бўлиб, қизини унутиб қўйгандек. Барча сарф-харажатлар ҳам касалхонага кетяпти. Фарангизнинг минг машаққат билан олаётган «5» лари ҳам ҳеч кимни қизиқтирмай қўйган. Назарида телефон олиб бериш ваъдаси аллақачон дадасининг эсидан чиқиб кетган.

Фарангиз ҳар хил баҳона билан касалхонага бормай қўйди. Бир куни синфдошлари билан кинога боришмоқчи эди. Фарангиз дугонаси Нигинани чақириш учун унинг уйига борди. Нигина уйдаги ёлғиз бувисига овқат бериши кераклигини айтиб, бироз кутиб туришини илтимос қилди. Фарангиз кириб, унинг бувиси билан кўришди. Нигина овқат олиб келди ва бувисига едира бошлади. Қошиқлаб бувисининг оғзига солар, оғзининг четига тўкилганларини артиб кўярди. Ярим соат деганда овқатлантириб, жойига ётқизди.

Қизлар кинога кетишар экан, Фарангиз Нигинадан сўради:

– Нигина, бувингга сендан бошқа қарайдиган одам йўқми?

– Бу нима деганинг?

– Ахир оғзидан тушган овқатигача едириб кўясан-а. Бунга қандай чидайсан? – Фарангизнинг сўзларидан ғашланганлиги сезилиб турарди.

– Фарангиз, сен билмайсан. Ойинг ёнингда, қийналмайсан. Меҳрибонинг бор, тепангда онанг гиргитдон бўлса қандай бахт. Менинг ойим эса кичкиналгимда вафот этган, дийдорига ҳам тўёлмаганман. Бувимга ҳар қараганимда ойимни кўргандек бўламан. Бор меҳримни уларга бергим келади. Уларни жуда яхши кўраман. Ҳеч қачон уларга қараб чарчамайман.

Фарангиз бу гапларни эшитиб, бўшашиб кетди. “Мен-чи, шундай меҳрибоним касалхонада ётса-ю, унинг ёнига бормаяпман. Нима учун? Ҳа, битта шу телефонни дебми? Усиз ҳам яшаса бўлади-ку? Ойим саломат бўлса бўлди-да!” Фарангизнинг кўзлари ёшланди. Лекин буни

дугонасига билдирмади. Шу заҳотиёқ дугоналари билан кинозалнинг ёнида хайрлашиб касалхонага жўнади. Неча кундан бери келмаган эди. Соғинган экан. Онасининг бағрига отилиб йиғлаб юборди...

Мана, туғилган кун ҳам келди. Ҳамма дарсда “аъло” баҳоланган Фарангиз уйга келиб, хомуш бўлди. Ҳеч ким йўқ. Касалхонага боришни ўйлади. Дадаси ҳам ишдан чиқиб борса керак. Шу пайт эшик кўнғироғи жиринглади. Ким экан? Тезда бориб очди. Эшик қаршисида ойиси, ёнида эса дадаси катта гулдаста кўтариб турарди.

– Туғилган кунинг билан, қизалоғим!

Онаси Фарангизни ўпиб табриклади. Дадаси эса унга гулдаста билан бежирим қилиб ўралган қутичани тутқазди. Фарангиз шоша-пиша қутини очди. Янги телефонни кўриб юраги алланечук бўлиб кетди. У энди мақтанишни хоҳламас, ўзи учун эмас, шу арзимаган матоҳ учун кеча-кундуз тинимсиз ўқиганини, онасидан аразлаганини эслаб виждони қийналди. Телефон энди унга онасининг қадрига етишига сабабчи бўлгани учун ҳам жуда ардоқли бўлиб туюлди. Дадасининг юзидан ўпиб раҳмат айтди-да, яна онасининг бағрига отилди.

НЕВАРАКУЛЧА

Фарида ТОШПҲЛАТОВА

Вақт, бу – ул туғунчаси

Фарида Тошпўлатова 1994 йилда Денов туманида туғилган. 79-мактабнинг 8-синфида ўқийди. Шеърлари вақтли матбуотда эълон қилинган. “Баҳорни соғиниб” деб номланган илк китобчаси 2008 йилда наирдан чиққан.

КАМАЛАК

*Сув ичиб дарёлардан,
Чирмашасан тоғларга.
Олти хил доирадан,
Нур сочасан боғларга.*

*Менга ёйиб ташланган,
Қиз рўмолин эслатдинг.
Зар безаклар ишланган,
Ёйинг кимга кўрсатдинг?*

*Камалагим, камалак,
Сен бунчалар гўзалсан.
Умринг қисқа, капалак
Қанотидай азалдан.*

*Аммо ҳусну жамолин
Яйратади дилларни.
Кўкка тутати камонинг
Шод этмаган кимларни.*

КУЛУПНАЙ

*Кулупнайжон, кулупнай,
Еллар сочинг тарашар.
Юзингдаги холчалар
Сенга бирам ярашар.*

*Ўрабсан яшил рўмол,
Юзинг бунча қип-қизил?
Коклинга чирмашиб,
Дастурхонимга чўзил.*

*Меҳмон каби ўпишиб,
Қийиндир кўришиши ҳам.
Қўрқаманки, оғзимга,
Кириб кетасан ўпсам.*

КАПАЛАК

*Капалагим, сен мисли,
Очиқ турган китобча.
Сен кўнган гул мушк исли,
Жажжжигина китобча.*

*Вақт бу – ул туғунчаси,
Кийиб олган нўхтадир.
Қизгалдоқнинг гунчаси,
Ҳаётингга нуқтадир.*

*Бир кунгина яшайсан,
Умринг бошлаб моҳтобдан.
Лек куч олиб яшнайсан,
Бир кунгина офтобдан.*

КАРАМЖОН

*Мен сенга ҳайронман, карамжон,
Иборатсан фақат кийимдан.
Кийимингни қилсам саранжом,
Ўзинг қайда қоласан ул дам?*

*Юзингда табассум ўйнаб турсаю,
Ўзинг йўқ бўлсанг, семирсанг роса.
Қизик-ку бир уюм либос бўлса-ю,
Ичида ҳеч нарса бўлмаса.*

СИРҒА

*Ярим ойга ўхшайди,
Бағрида бор юлдузи.
Фақат унинг юлдузи,
Порлаб турар кундузи.*

*Митти кўзи жовдираб,
Қараб турар гўёки.
Бир кўзда кўрар ёки
Ҳаммани шўх нигоҳи.*

*Ойга ўхшаб порлайди,
Кўкда турмайди бироқ,
Митти кўзчаси – булоқ,
Унинг ватани кулоқ.*

ТОШБАҚА

*Косангни кийиб олдинг,
Қаёққа шоша қолдинг?
Меҳмонгами, сайрга
Ёки яна қаерга?*

*Имилланиб юрмагин,
Тагин кечга қолмагин.
Демагил, мен бемажол,
Ёшлигингни эсга ол.*

*Ўзи билан уйини,
Олиб юрган хотиржам.
Косасини уй қилган,
Борми сендан бошқа ҳам?*

Ғайрат МАЖИД

Ҳилоқ қалбни соғин-эй

Шоир одам ўзи туғилиб ўсган ўлкани бошқалардан кўра кўпроқ билиши лозим. Дейлик, бир ўсимликнинг ёки бир қушнинг исмини билмай қолишлик шоир одам учун жуда уятли ҳолат. Ҳа, шоир одам юртидаги гиёҳларнинг дарахтларнинг, қушларнинг ҳайвонларнинг, тоғларнинг қирларнинг, дарёларнинг сойларнинг, балиқларнинг сув ўтларининг барча-барчасини номма ном билиши зарур. Агар у шу нарсаларни билмаса унинг шоирлигида қусур бўлади... Бу отамнинг гаплари. Билмайман, у бу сўзларни ўзи ўйлаб топганми, ёки бирор-тадан эшитганми, ёхуд қайсидир китобдан ўқиганми. Аслида бу унчалик муҳим эмас. Бироқ мен шу сўзларга ўғит сифатида қарайман. Доимо билмаганларимни ўрганиб олишга интиламан. Бир вақтлар бу сўзларнинг шоирликка нима дахли бор экан деб ўйлаганман ҳам. Аммо ҳозирги дамларда бу сўзларнинг залворини теран ҳис қилиб тураман. Ахир, бу сўзга ўғит сифатида қарайман дедим-ку.

Чиндан ҳам шоир энг аввало ўз ўлкасини яхши билиши керак экан. У ўз халқи, ватани олдида доимо бурчли бўлиб келган ва ҳар қачон шундай бўлиб қолаверади. Агар у элнинг дилидагини ёзмаса, жилла курса шунга интилмаса эртага ундан бирор нима қолиши даргумон. Тўғри, ёздагидан киши бу нарсаларни ўйлаб ҳам ўтирмайди. Бироқ мақсадларнинг юксаклиги ўйланмаган нарсаларнинг ҳам дунёга келишига сабаб бўлади.

Яқинда таниқли шоир Икром Искандарнинг “Ўзбекистон” нашриёти томонидан чоп этилган “Яшил

хиргойи” китоби ўқувчилар қўлига етиб борди. Юқорида айтиб ўтганларим шу китобни ўқиш асносида яна хаёлимда қайта жонланди. Ва бир нарса диққатимни тортди. Икром Искандарнинг бирор-бир шеъри йўқки, унда табиатнинг битта элементи бўлмасин. У ўз кўнглидаги туйғуларни тасвир этишга уринар экан, ё қуёш, ё ой, ё шамол, ё тоғ, хуллас, шунга ўхшаш сўзлардан фойдаланади. Айни мана шу нарса шеърнинг табиийлигини, ўқимишлилигини оширади. Мен китобдаги шеърлардан бирини фикрларим исботи ўрнида келтиришим мумкин.

*Келдинг,
Шамол каби эсди диллар ҳам,
Тилга чиқди кўнгли тилаги –
Энди хонамдаги гуллар ҳам
Сени севишимни билади.
Теграмда нур қуюлгандайин
Ғарқ бўламан қуйга, баётга.
Ишқинг чашмасидан ичган сайин
Ташналигим ортар ҳаётга.*

Бу албатта шоир шеъриятидаги битта жиҳат. Ана шу тасвир воситалари шоирнинг қалбини намоён этади. Бу яна бир жиҳатдан ўқувчига қизиқиш уйғотади. Ахир, жим-жимадор сўзлардан сўзсиз табиийлик афзалдир. Назаримда шоир Икром Искандар шу нарсаларни чуқур ҳис қилади. Ва ҳеч нарсани атай ўйлаб топмайди. Кўнглида чарх урган ҳолатларни сатрларга тизади-қўяди.

“Яшил хиргойи”да халқона оҳангларга йўғрилган талай шеърларда шу ҳол яққол кўзга ташланади. Аммо содда ва самимий бундай шеърларни ўқиш учун катта шеъринг саводхонлик лозим.

Алла бўлди тилагим,
Алла болам, алла-ё.
Уйғоқ бўлсин юрагинг,
Ухла болам, алла-ё.
Суюнчигим, тоғим-эй,
Суюнчим, ардоғим-эй.
Уйғоқ қалбни соғин-эй,
Алла болам, алла-ё.

Юракнинг уйғоқлиги яхши. Эртага у бошқаларга ҳам огоҳлик бахш эта олади. Уйғоқ юракларни соғиниб яшаш ҳам яхши. У шу интилиши билан яна сергак тартади. Онанинг тилаклари сифатида айтилган бу сўзларга аслида шоирнинг ҳам умиди деб қаралиши керак менимча.

*Бўйқизгина, кун нурида чувоқлайсан,
Бу хуснингда офтобни ҳам сувоқлайсан.
Кулеуларинг – чўчиб турган каптарларга
Сочиш учун юракларни увоқлайсан.*

Ошиқ дилларни ўртайдиган ўтли сатрлар-да бу. Ошиқ бўй етган соҳибжамолдан бир умрга айрилиб қолиши мумкин. Шу боис у севиклисини бошқалардан эҳтиёт қилгиси келади. Қизгинанинг ўзиники бўлиб қолишини жуда-жуда хоҳлайди. Шоир бу нарсани содда ва самимий чизгиларда ифода этиб берганки, бу дилга ўзгача нур бағишлайди.

Китобни мутолаа қилар эканман, шоирнинг яна бир ўзига хослиги диққатимни тортди. Қайсидир шоир битта эътиборли гап топади. Қолган мулоҳазаларни ўша топган гапига олиб келади. Зийрак ўқувчи эса ижодкорнинг бу камчилигини тезда илғайди ва ҳафсаласи пир бўлади. Айниқса, ўзи кутган шоир шундай қилса чинакамига хафа бўлади. Такрор эътироф этамиз, кишиларга, тўғрироғи китобхонларга ўйлаб топилган нарсалар эмас, туғилган асарлар ёқади. Ва бундай асарлар мангуликка дахлдор ҳам бўлади. “Яшил хиргойи”да шоирнинг кузатувчанлиги сабабидан дунёга келган шеърлар кўп. “Беш сўз” туркуми юқорида зикр этилган сўзларимизни исботлайди.

*Имкон –
Воқелик
Яшайдиган
Ёлғиз
Уй.*

*Кимнидир
Севасан.
Демак,
Ҳақлисан
Яшашга.*

“Ихтиро” деган шеър ҳам борки, у барча ўқувчининг эътиборини тортса керак деб ўйлайман.

*Мен “ўйқ”дан “қўй” қилдим,
“ўйқ” сўзини тескари ўқиб.*

“Овсар” – “расво” бўлди.

“Нодон” эса...

Барибир “нодон”лигича қолди.

Бу мисраларни ўқиган одам шу сўзлар менинг ҳам тилим учиди юрган эди дейиши мумкин. Аммо уни шоир айтиб бўлди. Бу китобхоннинг дилидаги сўзлар бўлгани учун ҳам ҳаммага бир хилда манзур бўлади. “Баҳор” деб номланган шеърда ҳам шоирнинг ўзига хос кузатувчанлиги эътиборлидир.

*Қабристон ёнида ўсган Ток
Дўмпайган қабрларни кўриб
Ўйлади:
“бу тоқларни қачон очишаркин?”*

Бу каби шеърларни кўп келтириш мумкин. Диққат қилган бўлсангиз мен бу шеърларни таҳлил қилиб ўтирмадим. Улар шундайига ҳам ҳаммага тушунарли бўлса керак. Бу китоб тўғрисидаги биринчи таассуротлар. Албатта, бир китоб ва унинг ортидаги қисмат соҳиби тўғрисида мукаммал сўз юритиш учун шеърларни такрор-такрор ўқиш ва уларни тушиниш талаб этилади. Ким билади дейсиз, эрта ё индин янада теранроқ ёзиш фурсатлари ҳам келиб қолар. Ҳозирча эса шу. Дарвоқе, азиз муштарий, сиз учун янги бўлган оламлар билан яқиндан танишишга доимо фурсат топинг.

Чин элидан соҳир садолар

Сэ Бин Син
(1900-1991)

Сэ Бин Син шоира, эссенавист, таржимон, шунингдек, болаларнинг севимли ёзувчиси ҳамдир. 1926 йил АКШда адабиёт магистри илмий унвонига сазовор бўлди. Хитой университетларида дарс берди. 1954 йилдан сўнг бир неча бор давлатнинг олий кенгашига депутат этиб сайланди. Шу билан бирга Хитой Халқ Республикаси ёзувчилар уюшмасига аъзо бўлган.

Сэ Бин Син ўз ижодий фаолиятини 1921 йилдан сўнг бошлаган. Унинг шеърларида япон шеърляти, хокку ва танка анъаналари, шу билан бирга Р.Тагорнинг услубияти акс этган. Шоиранинг “сяо ши” – қисқа шеърлар жанрида “Юлдузлар”, “Баҳор сувлари” тўпламидаги шеърларида мавҳумлик ва ҳаёлийлик ҳислари акс этган.

* * *

О, ёшлик!
У худди бир туш,
Узоқ тушдаги ҳақиқат,
Мени ёшлик ёдга олиши учун
Мен кўз ёшларим
Ва... ва табассумим чорлайман.

* * *

Менинг юрагим –
Денгиз тўлқинидаги
Ёлғиз сузаётган кема мисоли.

* * *

Бахт бамисоли нозик новда,
Сирли тақдир кафтида турган.
Уни излаб топмоқ истасанг,
Одамларга юрагингни оч.

Ванг Вей Дэ

Шоир Ванг Вей Дэ халқ учун ўта тушунарли бўлган “бай хуа” (сўзлашув тили)да шеърлар ёзган. Содда халқ унинг шеърларини сўзлашув тилига яқинлаштириб ёзилганлиги учун ҳам севиб ўқиган. У шеърларида француз символизмига ўхшаш элементларни қўллаган. Унинг шеърлари кўпинча 1932 йилда чоп этила бошлаган “Сян дан шэ” (замонавий шеър) журналида мунтазам чоп этилган.

Ванг Вей Дэ шеърларида севги лирикаси устунлик қилади. У аёллардаги ботиний муҳаббатни, қолаверса тақдир зарбаларига учраб топталган меҳр- оқибатини ўз шеърларида ифодалаган. Чин севгисига жавоб тополмай, соғинчларда бағри қон бўлган садоқатли лирик қаҳрамонни “Денгиз шовқини” шеърда баён қилган.

* * *

О, ёшлар!
Келажак хотираси учун,
Фаҳмланг ва яратинг
Бугуннинг суратин.

* * *

О, шамол!
Пуфлама намни қўлларимга,
Майли, у ёритсин узун ва қора,
Келажакка интилган дўстларимнинг йўлларин...

* * *

Сукунат чўккан дам, бу–
Қўлларингга қалам тутиб,
Оқ қозоғга теккизишга ботинолмай турганинг.

ДЕНГИЗ ШОВҚИНИ

Ўша кунни мен ва сен денгизга бордик,
Сен менга бир қулф-калит бериб,
Дединг: Сени юрагинг эшикларини очмоқ учун,
Менга юрагингга киришга ижозат бердинг,
Менга юрагингга киришга ижозат бердинг,
“Илтимос, уни сақла,
Илтимос, уни асра”.

Бугун у мени яна ўша эшикни очмоқ учун чорлади,
Менинг калитим денгиз соҳилида йўқолди.
Кун бўйи денгиз соҳилини ахтариб,
Самодан шундай садони тингладим:
“Керак менинг юрагим,
Менинг юрагим керак”.

Дай Ван-Шу

ЁМҒИРЛИ ХИЁБОН

Ёмғир оша ёлғиз кезаяман,
Хиёбон узун ва йўлим гамгин,
Аммо бу йўлдан қайта олмайман:
Биргина умид билан ёнаман. Оҳ, тун,
Орзу ўтини қўлида ушлаган
Алвон чиннигул каби ёндирганни менга кўрсат.

Унинг юзидан, чиннигул янглиг,
Нотайин гам-ҳасрат уфурарди,
Гул атри билан
Ўз атрофини чулгарди.
Гамгин ва мотамсаро юз билан
У ёрқин чечакни эмас, балки
Гам-андуҳни хиёбон бўйлаб олиб ўтганига
Менинг ишончим комил.

Худди мен каби ёмғир оша
Бир ўзи беҳуда кезмоқда.
Қўлида ўз шамсияси ва
Ёмғир уни тинимсиз саваламоқда.
Гам-андуҳни енгишига у қодир эмас:
Сукутда, ҳасратда кезади у жсим.

Мен сари яқинлашар экан,
У сукут ва ҳасрат билан
Узоқ-узоқларга нигоҳ ташлади,
Тушдек тушунарсиз бўлган бу нигоҳ
Бўшлиқ бўйлаб нола янглиг таралди,
Аммо тез орада у сўнди.

Қиз ёнимдан чиннигулдек ўтиб кетди,
Ёмғирда мен уни зўрга фарқладим,
Орзудай мени абадий тарк этди,
Кувончимни сезмасдан, жимгина,
Ёмғирли хиёбон адогидаги
Эски девор бағрига сингиб кетди.

Ёмғир оша ёлғиз кезаяман,
Хиёбон узун ва йўлим гамгин.
Аммо бу йўлдан қайта олмайман:
Биргина умид билан ёнаман. Оҳ, тун,
Орзу ўтини қўлида ушлаган
Алвон чиннигул каби ёндирганни менга кўрсат.

Хитой тилидан Гулноза Азимова
таржималари

ГУЛНОЗАНИНГ ГЎЗАЛ ГУЛДАСТАСИ

Гулноза сингелимизнинг Хитой шеърятидан қилган таржималарини ўқиб синчков, зукко ўқувчининг ҳайратланиши муқаррар. Қадим Чин мамлакатининг нафис чинниси, Хитойи нозик атиргулларни эслатувчи бу шеърларни ўқиётиб, ажиб бир гулзор, серифор чаманзор ичра сайр этгандай бўласиз. Ҳазрат Алишер Навоий бобомизнинг достон ва ғазалларида куйланган Чин диёри, қадимул айёмдан халқларимизни бир-бирига яқинлаштирган, боғлаб келган маънавий-маданий ришталар, маърифий анъаналаримизнинг ўхшашлиги, шак-шубҳасиз бугунги кунда ҳам ўз самараларини бермоғи табиий. Истиклол шарофати ила улғайиб, вояга етган, жаҳон илму фани, маърифий оламга кўкрагини кериб, ишонч билан ўзлигини кўрсатишга, ўз шахси ва ҳаётидаги ўрнини дадил ва қатъий исботлашга интилаётган, бунга эришаётган ука-сингилларимизга ҳавас қилса арзийди. Ўзи ҳам нозикниҳол Хитой чиннигулини эслатувчи Гулноза қизимиз ҳам минглаб, юз минглаб шундай ҳаракатчан, орзу-мақсадлари мўл ёшларимиздан бири, Тошкент Шарқшунослик институтининг Узоқ шарқ ва Жанубий Осиё тиллари факультетининг 4-курс талабаси. Таълим давомида Давлат грантини ютиб, 2007-2008 йилларда Хитой Халқ Республикасининг Тянь Жин университетини Халқаро тил малака ошириш бўлимида ҳам таҳсил олиб қайтди. Навбатдаги кўзланган довлони – қадрдон институтининг магистранти бўлиш, бунинг учун унда билим ҳам, қунт ва тажриба ҳам етарли.

Давлатимиз раҳбарининг “Адабиётга эътибор – маънавиятга, келажакка эътибор” рисоласида ёш ижодкорларга, айниқса адабий таржимонликка алоҳида урғу берилгани, ҳозирда камолга етиб келаётган ёш истеъдодлар орасида моҳир ва ғайратчан таржимон ука-сингилларимизнинг кўплиги адабиётимиз келажакка катта ишонч ва умидлар уйғотади. Буларнинг сафида Гулноза Азимовадек диди баланд, саводли ва савияси юксак, ҳаракатчан вакилларнинг борлиги ҳаммамизни – ота-оналарни, устоз-мураббийларни ҳам қувонтиради албатта.

Сингелимизнинг бевосита, тўғридан-тўғри хитой тилидан қилинган шеърий таржималари назмий гулдастасини ўқувчилар ҳукмига ҳавола қилар эканмиз, унинг тимсолида барча ёшларимизнинг орзу-мақсад йўлидаги интилишларига бахт ва омадлар ёр бўлишини, она Ватанимизнинг равнақи учун ҳақиқий жонкуяр фарзандлар бўлиб камол топишларига тилакдошимиз.

Сирожиiddин Саййид,
Ўзбекистон халқ шоири

Иброҳим ЧОРИЕВ

КЎЗБОЙЛАҒИЧ

Назармат ота кейинги пайтларда ҳайрону лол. Қай бир автобусга чиқмасин, дик этиб ўрнидан туриб жой бергувчи ёш-яланглар анқонинг уруғи. Ҳаммалари гўё ухлаб қолгандай қийшайибгина ўтиришади.

«Ё, пирай, ё ўзимда бирор гап бормикан, балки ногоҳ кўзбойлагич хусусияти зоҳир бўлиб, мени кўрган ёш-яланглар сеҳрланиб ухлаб қолишаяптими?», — шундай шубҳали хаёллар Назармат отани шифохона томон бошлади.

Мана, у шаҳарнинг энг машҳур руҳшунос шифокори қабулхонасида ўтирибди. Кўп ўтмай, қабул қилишди. Сочлари оппоқ шифокор қўлига миттигина, ялтироқ болғачасини олди ва у билан Назармат отанинг тиззаларига навбатма-навбат урди, кўзи рўпарасида у ёқ-бу ёққа ўтказди, турли-туман саволлар берди, сўнг ёйлиб илжайди:

– Отахон.... текшириб кўрдим, сизда ҳеч қанақа гипнозчилик қобилияти йўқ. Ким айтди ўзи буни сизга? Ёки... ҳазиллашаяпсизми?

Назармат ота бўлиб ўтган воқеаларни айтиб берди:

– Жамоат транспортларига чиқсам, ўтирган ҳамма ёшлар ухлаб қолишади. Кексаларга жой бериш хаёлларига ҳам келмайди. Кимдир биров сизга гипнозчилик қобилияти бор деди.

Шифокор қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборди:

– Оббо отахон-э! Шунга ишониб ўтирибсизми? Қандайдир витаминлар етишмайди, дедими ҳайдовчи? Тоза билагон одамни топибсиз! Витамин эмиш! Биласизми, отахон, уларда нима етишмайди?

Назармат ота яна кўзларини пирпиратди:

– Нима бўлиши мумкин... ҳа, балки... имтиёзли ойлик йўл чипталардир? – тахмин қилди у транспорт воситаларида кетаётган, уни кўрган заҳоти ухлаб қоладиган ёшларда нима етишмаслигига унчалик тушунмай, миясига келган фикрни айтишга шошилиб. – Яна билмасам, дўхтуржон....

Шифокор жиддийлашди:

– Эҳ, отам, отагинам! Ҳамма нарса етарли, ойлик имтиёзли чиптани ҳам етарли чиқариб қўйишибди, турли-туман қилишиб, уларга эса – виждон етишмайди, виждон! Мана шунақа! Бўпти, бошқа хизмат бўлмаса, бораверишингиз мумкин, бир кун келиб, миялари “витаминга” тўйиниб, гипнозга берилмайдиган бўлиб қолишар...

– Демак... ҳисобда туришим... – ҳамон иккиланарди Назармат ота.

Шифокор энди жиддийлашди:

– Отахон! Шундай саволларни бераверсангиз, мен сизни гипнозчи деб эмас, бошқа нарса деб рўйхатга олиб қўяман! Тушунаяпсизми? Боринг тезроқ кампининг ҳузурига...

Назармат ота бекатга келиб тўхтаган автобусга юраги пўк-пўк уриб, оғриётган оёқлари тортиб-тортмай кўтарилди, салонга кўз ташлади ва юзи бирдан ёришиб кетди, шодон илжайди: хайрият-э! Бўлар экан-ку!

Ҳа, автобус деярли бўш эди. Унда-бунда ўтирган йўловчилар бўш турган жойларнинг бирортасини ҳам банд қилмаётган чолнинг нимадан бунчалик хурсанд бўлиб жилмаяётганини сира тушуна олмасдилар.

